

ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย
ตำบลปลายบางอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
THE ATTITUDE TOWARDS LIFE AND DEATH OF BUDDHISTS
IN PLAI BANG, BANGKRUAI DISTRICT, NONTHABURI

พระวิชิตพงศ์ อมโร (สัตยาภิรมย์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาชีวิตและความตาย
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย
ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

พระวิชิตพงศ์ อมโร (สัตยาภิรมย์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาชีวิตและความตาย

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The attitudes towards life and death of buddhists
in plaibang, bang kruai district nonthaburi

Phra Vichitpong Amaro (Sattayapirom)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Life and Death Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2015

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
ผู้วิจัย	: พระวิจิตพงศ์ อมโร (สัตยาภิรมย์)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาชีวิตและความตาย)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระครูสังฆรักษ์เอกภัทร อภินันโท ผศ. ดร., พธ.บ., (การสอนสังคม) พธ.บ., (ภาษาอังกฤษ) M.A., Ph.D. (Psy.) : ผศ. ดร. ประยูร สุยะใจน.ธ.เอก, ป.ธ.๓, พธ.บ., (จิตวิทยา) B.J.กศ.ม., M.A.(Po.) M.A. (Eco) M.A. (Clinical Psy.) Ph.D. (Psy.) : ผศ. ดร. เรืองชัย หมั่นชนะป.ธ.๗, พธ.บ., (ครุศาสตร์) M.Ed., Ph.D. (Psy.)
วันที่สำเร็จการศึกษา	: ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ (Quantitative research) มีวัตถุประสงค์เรื่อง ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบางอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มี วัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับชีวิตและความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อ ศึกษาเปรียบเทียบระดับทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบาง กรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ๓) เพื่อใช้เป็นแนวทางให้ พุทธศาสนิกชนตระหนักและประพฤติดนให้เหมาะสมต่อชีวิตและความตายจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีจำนวน๓๘๔ คนเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า นี้เป็นแบบสอบถาม(Questionnaire) เรื่องทศนคติต่อความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท สถิติที่ใช้ ประกอบด้วยความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน (Standard Deviation) สถิติที่ใช้การทดสอบสมมติฐาน IndependentSamples, t-test, F-test,One-way ANOVA

ผลการศึกษาพบว่าพบว่า

ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีอายุน้อยกว่า ๑๕ ปี จำนวน ๒๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๒๕ อายุ ๑๖-๒๐ ปี จำนวน ๑๑๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๖๘ อายุ ๒๑-๒๕ ปี จำนวน ๑๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๒.๕๕ และอายุ มากกว่า ๒๕ ปี จำนวน ๑๒๑ คนคิดเป็นร้อยละ ๓๑.๕๑

สรุปผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับทัศนคติต่อความตายพบว่า

พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติต่อความตาย โดยรวมทุกด้านมาก ($\bar{X} = 3.08$) และในแต่ละด้านได้แก่ ด้านความรู้สึกรู้สึก ($\bar{X} = 3.05$) และด้านพฤติกรรม ($\bar{X} = 3.14$) อยู่ในระดับดีมากส่วนด้านความรู้คิดอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.08$)

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบทัศนคติพบว่า

พบว่า โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ, เพศ, วุฒิการศึกษา, สถานภาพอาชีพ, แตกต่างกัน มีทัศนคติต่อชีวิตและความตายโดยรวมทุกด้านแตกต่างกัน

๑) ด้านความรู้คิดพบว่า โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ, เพศ, วุฒิการศึกษา, สถานภาพอาชีพ, แตกต่างกันมีทัศนคติต่อชีวิตและความตายโดยรวมทุกด้านแตกต่างกัน

๒) ด้านความรู้สึกรู้สึกพบว่า โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ, เพศ, วุฒิการศึกษา, สถานภาพอาชีพ, แตกต่างกัน มีทัศนคติต่อชีวิตและความตายโดยรวมทุกด้านแตกต่างกัน

๓) ด้านพฤติกรรมพบว่า โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ, เพศ, วุฒิการศึกษา, สถานภาพอาชีพ, แตกต่างกัน มีทัศนคติต่อชีวิตและความตายโดยรวมทุกด้านแตกต่างกัน

Dissertation Title :The attitudes towards life and death of buddhists
in plai bang, bang kruai district nonthaburi

Researcher :PhraVichitpongAmaro (Sattayapirom)

Degree : Master of Arts (Life and Death)

Dissertattion Supervisory Committee

:PhrakhrusangkharakEkapatraAbhichando, B.A. (Teaching Social
Studies), M.A. Ph.D. (Psychology)

: Asst. Prof. Dr. PrayoonSuyajai, Pali III, B.A, (Psy.) B.J.,M.Ed.,
M.A.(Po.), M.A. (Eco), M.A. (Clinical Psy.), Ph.D. (Psy.)

:Asst. Prof. Dr. RaengchaiMaenchana M.Ed., Pali VIII, B.A., M.Ed.,
Ph.D. (Psy.)

Date of Graduation :30/ March /2016

Abstract

The purposes of this thesiswere 1) to study the concepts on life and death in Theravada Buddhism, 2) to compare levels of attitudes towards life and death of the Buddhists in Plaibang, Bangkruai district, Nonthaburi province, classified by general information, and 3) to apply as guidelines for the Buddhists to realize of their importance and behave rightly towards life and death, classified by personal factors. The samples used in this research were 384 Buddhists in Plaibang, Bangkruai district, Nonthaburi province. The research tool was a questionnaire on attitudes towards life and death in Theravada Buddhism. The data analysis and statistics used were frequency, percentage, mean, standard deviation, independent samples t-test, One-way ANOVA.

The results of the study were as follows;

Attitudes towards Life and Death of the Buddhists in Plaibang, Bangkruai district, Nonthaburi province are classified by age as the following; 24 Buddhists were less than 15 years old (6.25%), 114 Buddhists were between 16 – 20 years old (29.69%), 125 Buddhists were between 21 – 25 years old (32.55%), and 121 Buddhists were more than 25 years old (31.51%).

The analysis results of attitudes towards death of the samples of this research reveal high in general ($\bar{X}$ = 3.08). The findings in each dimension, namely Feeling ($\bar{X}$ = 3.05) and Behavior ($\bar{X}$ = 3.14) are in high level while Cognition is in middle level ($\bar{X}$ = 3.08).

The results of an analysis of a comparison of attitude found that samples with different age, gender, degree of education, professional status have different attitudes toward life and death in all aspects which are: 1) Cognitive aspect, it was found that samples with different age, gender, degree of education, professional status have different attitude towards life and death in all aspects; 2) Affective aspect, it was found that samples with different age, gender, degree of education, professional status have different attitude towards life and death in all aspects; and 3) Behavioral aspect, it was found that samples with different age, gender, degree of education, professional status have different opinion towards life and death in all aspects.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชีวิตและความตาย เพื่อศึกษาเรื่อง ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่งที่ได้รับความกรุณาเอื้ออาทรจากผู้ช่วยเหลือและผู้มีพระคุณทุกท่าน สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ด้วยความเมตตาของคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อันประกอบด้วย พระครูสังฆรักษ์เอกภัทร อภินันโท, ผศ.ดร. คณบดีคณะมนุษยศาสตร์ และพระครูกลยาณสิทธิวัฒน์, ผศ. ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่า ในการอนุเคราะห์ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์เล่มนี้จนสำเร็จด้วยดี จึงขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย คือ รศ. ดร. เมธาวิ อุดมธรรมานภาพ, ผศ. ดร. ประยูร สุยะใจ, ผศ. ดร. เริงชัย หมื่นชนะ, ผศ. สาระ มุขดี, อาจารย์ วิชชุดา จิตโชติรัตนชาติ ที่ให้ความเมตตานำเคราะห์อนุญาตในการเก็บข้อมูล และขอขอบคุณ ครู อาจารย์ และเพื่อนร่วมรุ่นที่อำนวยความสะดวกและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการตอบแบบสอบถาม และเก็บรวบรวมข้อมูลให้แก่ผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณ พระมหาประยูร โรจนธมโม คุณจรรยา อาจณรงค์, คุณเกตุวดี ไชยชนะ, คุณนิตยา โอฟารศิริวัฒน์, ที่ได้เมตตานำเคราะห์สนับสนุนการศึกษาให้คำแนะนำและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยด้วยดีมาโดยตลอด ทั้งขอบคุณกัลยาณมิตรเพื่อนนิสิตทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ทุกรูป/คน ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลในการทำวิจัยให้กำลังใจ และให้คำแนะนำสนับสนุนด้วยดีมาโดยตลอด

คุณงามความดีหรือคุณประโยชน์หรือสาระสำคัญในความรู้ที่ได้จากวิทยานิพนธ์ ฉบับนี้ขอน้อมมอบถวายบูชาคุณงามความดีเป็นพุทธานุชา ธรรมานุชา สังฆานุชา และขอน้อมบูชาถวายบูชาคุณแด่พระคุณอุปัชฌาย์อาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัย และบุพการีผู้ให้กำเนิดผู้ให้ชีวิตให้ทุกสิ่งทุกอย่าง คอยเป็นที่พึ่งและให้กำลังใจ ตลอดจนเพื่อนสหธรรมิก และผู้มีพระคุณทุกท่านที่คอยให้ความเมตตานำเคราะห์อุปถัมภ์ดูแลผู้วิจัย

พระวิจิตพงศ์ อมโร(สัตยาภิรมย์)

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อ	๗
กิตติกรรมประกาศ	๘
สารบัญ	๗
สารบัญตาราง	๘
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	๙
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ สมมติฐานการวิจัย	๕
๑.๖ คำจำกัดความของการวิจัย	๕
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๖
๑.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย	๖
๑.๙ ประโยชน์คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๒ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย	๑๓
๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติ	๓๑
๒.๔ องค์ประกอบของทัศนคติ	๓๓
๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความตาย	๓๘
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔๑
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๔๕
๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๔๕
๓.๒ วิธีการดำเนินการวิจัย	๔๕
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๔๕
๓.๔ การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	๔๖
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๔๗

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล	๔๗
๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิจัย	๔๘
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๕๐
๔.๑ สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	๕๐
๔.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป	๕๐
บทที่ ๕ สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๖๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๖๒
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๖๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๗๓
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก แบบสอบถามเพื่อการวิจัย	
ภาคผนวก ข แบบทดสอบ(IOD)	
ภาคผนวก ค ผลสรุปค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC)	
ภาคผนวก ง หนังสือออกในการดำเนินวิจัย	๗๕
ประวัติผู้วิจัย	๗๙

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๒-๑	แสดงหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย ๓๑
ตารางที่ ๔-๑	แสดงผลข้อมูลของอายุทั่วไปทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีจำแนกตามอายุดังต่อไปนี้ ๕๐
ตารางที่ ๔-๒	แสดงผลข้อมูลทั่วไปของสถานภาพทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามเพศดังต่อไปนี้ ๕๑
ตารางที่ ๔-๓	แสดงผลข้อมูลทั่วไปของระดับการศึกษาทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามวุฒิการศึกษาของร้อยละ ๕๑
ตารางที่ ๔-๔	แสดงผลข้อมูลสถานภาพทั่วไปทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามสถานภาพดังต่อไปนี้ ๕๒
ตารางที่ ๔-๕	แสดงผลข้อมูลทั่วไปของอาชีพทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามอาชีพดังต่อไปนี้ ๕๒
ตารางที่ ๔-๖	การวัดระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ดังต่อไปนี้ ๕๓
ตารางที่ ๔-๗	แสดงผลระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อความตายด้านความรู้คิด ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ด้านความรู้คิด จำแนกเป็นรายชื่อดังต่อไปนี้ ๕๓
ตารางที่ ๔-๘	แสดงผลระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อความตายด้านความรู้สึก ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี วิเคราะห์ด้านความรู้สึก จำแนกเป็นรายชื่อดังต่อไปนี้ ๕๔
ตารางที่ ๔-๙	แสดงผลระดับทัศนคติต่อความตายของทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายด้านพฤติกรรม ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกผลเป็นรายข้อของด้านพฤติกรรมดังต่อไปนี้ ๕๖

ตารางที่ ๔-๑๐	แสดงผลระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามอายุดังต่อไปนี้	๕๗
ตารางที่ ๔-๑๑	แสดงผลระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามระดับการศึกษาดังต่อไปนี้	๕๗
ตารางที่ ๔-๑๒	แสดงผลระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามรายได้ดังต่อไปนี้	๕๘
ตารางที่ ๔-๑๓	แสดงระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามอาชีพดังต่อไปนี้	๕๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. การใช้คำย่อ

พระไตรปิฎกบาลี ที่อ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาทศปิฎก ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ ปกรณวิเสส อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาปกรณวิเสส อรรถกถาบาลี อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา และ ฎีกาบาลี อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาฎีกา มีคำย่อดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.มู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปปริณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปปริณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สัญญุตตนิกาย	สคาถวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สัญญุตตนิกาย	ขนธวาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวาวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สัญญุตตนิกาย	สพายนวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สัญญุตตนิกาย	มหาวาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคฺตตนิกาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคตตนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคฺตตนิกาย	ติกกนิปาตบาลี	(ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคตตนิกาย	ติกกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.จตุกก.(บาลี)	=	สูตรตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สูตรตนต์ปิฎก	อังคฺตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. ปญจก. (บาลี)	=	สูตรตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง. ปญจก. (ไทย)	=	สูตรตนต์ปิฎก	อังคฺตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฺฐก.(บาลี)	=	สูตรตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิกาย	อฏฺฐกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฺฐก. (ไทย)	=	สูตรตนต์ปิฎก	อังคฺตตรนิกาย	อฏฺฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก.(บาลี)	=	สูตรตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิกาย	นวกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.นวก.(ไทย)	=	สูตรตนต์ปิฎก	อังคฺตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.(บาลี)	=	สูตรตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิกาย	ทสกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.(ไทย)	=	สูตรตนต์ปิฎก	อังคฺตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี)	=	สูตรตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมฺมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สูตรตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมฺมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (บาลี)	=	สูตรตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตฺตนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สูตรตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตฺตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต. (บาลี)	=	สูตรตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตฺวตฺตปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.เปต. (ไทย)	=	สูตรตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตฺวตฺต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (บาลี)	=	สูตรตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สูตรตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (บาลี)	=	สูตรตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สูตรตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ป (บาลี)	=	สูตรตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏฺธิสมฺภิทามคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป (ไทย)	=	สูตรตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏฺธิสํภิทามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงคฺคณิปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ. (บาลี)	=	วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์(ภาษาบาลี)
------------------	---	-----------------------------

อรรถกถาพระสูตรตนต์ปิฎก

ขุ.เถร.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตฺถทีปนี	เถรคาถาอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
------------------	---	------------	-------------	----------------	------------

ฎีกาพระวินัยปิฎก

สารตถ.ฎีกา (บาลี) = สารตถทีปนีฎีกา (ภาษาบาลี)

๒. การระบุหมายเลขและคำย่อ

การระบุหมายเลขและคำย่อพระไตรปิฎก ปกรณ์วิเสส อรรถกถา และฎีกาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี. (บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗, ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคปาลิ พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตามหลักพุทธธรรมเบื้องต้นที่ว่า คนเกิดจากสิ่งประกอบต่าง ๆ มารวมกันเข้า ไม่มีตัวตนที่แท้ของตนเอง แม้แต่ส่วนประกอบต่างๆ ก็ไม่มีตัวตนในตัวเองเช่นกัน อาศัยส่วนประกอบส่วนย่อยๆ ลงไปอีกประกอบกันขึ้นมา

ความเป็นไปต่างๆ ทั้งหมดนี้ เป็นไปตามกระบวนการของธรรมชาติ อาศัยความสัมพันธ์และความเป็นปัจจัยเนื่องอาศัยกันของสิ่งทั้งหลายเอง ไม่มีตัวการอย่างอื่นที่นอกเหนือออกไป ไม่ว่าในฐานะผู้สร้าง ผู้รักษา ผู้ทำลาย ผู้บันดาล ชาวพุทธเรียกการอาศัยกันและกัน เป็นปัจจัยของกันและกัน เป็นกฎธรรมชาติ^๑

ชีวิตมนุษย์พิจารณาการเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยธรรมชาติที่แท้จริงเท่าที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจนถึงปัจจุบัน ไม่ได้เน้นที่จะแสวงหาคำตอบทางอภิปรายที่เกี่ยวกับความเป็นมาของมนุษย์ยุคก่อน ๆ ซึ่งเกินความจำเป็น ไม่เกิดประโยชน์แก่การดับทุกข์ทั้งปวง ชะตากรรมของชีวิตมนุษย์ในพระศาสนาพุทธปรัชญาต้องตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมและกฎไตรลักษณ์^๒

ไตรลักษณ์ เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า สามัญลักษณะ แปลว่า ลักษณะทั่วไปหรือความเสมอเหมือนกันแก่สิ่งทั้งปวง ไม่มีผู้ใด สิ่งใดได้รับการยกเว้น สรรพสิ่งต้องตกในลักษณะ ๓ อย่างนี้^๓ คือ

(๑) อนิจจตา คือ ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป

(๒) ทุกขตา คือ ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดตัน ผืนและขัดแย้งในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้น เปลี่ยนแปลงไปจะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัวไม่ให้ความสมอยากจริง หรือความพึงพอใจแก่ผู้อยากค้นหาและก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไป อยากไป ยึดด้วยตัณหาอุปาทาน

^๑ ฐานานุกูล ศรีคำภา, **หลักพุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๙๔.

^๒ พระมหาทองสุข สุจิตโต, “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในพระศาสนาพุทธปรัชญา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร: เอ.พี.กราฟิกส์ดีไซน์และการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐.

(๓) อนัตตา คือ ความไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของมันเอง ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงที่จะสั่งบังคับให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้

สภาพของความเป็นของชีวิตของทุกคน ซึ่งเป็นลักษณะเหมือนกัน เสมอกันคือความไม่เที่ยงความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตน เป็นกฎของธรรมชาติที่เด็ดขาด ไม่มีชีวิตใครได้เปรียบเสียเปรียบทุกชีวิตต้องตกอยู่ใน ๓ กฎนี้ทั้งนั้น กฎไตรลักษณ์นั้นนับว่าเป็นอุดมธรรมในพระพุทธศาสนาโดยแท้ เพราะมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมสำคัญ คือ หลักกรรม ดังที่พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต ได้ลิขิตไว้ว่า “กล่าวโดยทั่วไป หลักอนัตตาพร้อมทั้งหลักอนิจจตา และหลักทุกข์ตาเป็นเครื่องยืนยันความถูกต้องแท้จริง ของหลักจริยธรรมอื่นๆ โดยเฉพาะหลักกรรมและหลักการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น เช่น เพราะสิ่งทั้งหลายไม่มีตัวตน ความเป็นไปในรูปกระแสแห่งเหตุปัจจัย ที่สัมพันธ์สับต่อเนื่องอาศัยกันจึงเป็น ไปได้กรรมจึงมีได้ เพราะสิ่งทั้งหลาย ไม่มีตัวตนความหลุดพ้นจึงมีได้”^๔

ความเกิดและความดับจึงถูกสันตติคือความสืบทอดหรือความเป็นไปอย่างต่อเนื่องปิดบังไว้ อนิจจลักษณะจึงไม่ปรากฏ สิ่งทั้งหลายที่เราดูเราเห็นนั้นล้วนแต่มีความเกิดขึ้น และความแตกสลายอยู่ภายในตลอดเวลาแต่ความเกิดดับนั้นเป็นไปอย่างต่อเนื่องติดต่อกันรวดเร็วมาก คือเกิด-ดับ-เกิด-ดับ-เกิด-ดับ จึงทำให้เราเห็นว่า สิ่งต่าง ๆ นั้นคงที่ถาวรเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดิมไม่มีความเปลี่ยนแปลงเหมือนตัวของเรากับคนที่อยู่ใกล้ชิดกัน จะมองเห็นกันว่าเป็นอย่างเดิมไม่มีความเปลี่ยนแปลงแต่เมื่อเวลาผ่านไปนาน ๆ หรือไม่ได้เห็นกันนานๆ เมื่อพบกันอีกครั้ง จึงรู้ว่าได้มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแล้วแต่ความจริงนั้นความเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาที่ละเล็กที่ละน้อยและต่อเนื่องจนไม่เห็นความเปลี่ยนแปลง^๕

สิ่งทั้งหลายมีลักษณะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีความคงที่ตายตัว ทุกขัง แปลว่า เป็นทุกข์ มีความหมายว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีลักษณะที่เป็นทุกข์มองดูแล้วน่าสังเวชใจ ทำให้เกิดความเป็นทุกข์ใจ ผู้ไม่มีความเห็นแจ่มแจ้งในสิ่งนั้น ๆ อนัตตาแปลว่า ไม่ใช่ตัวตน หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีความหมายแห่งความเป็นตัวตน ไม่มีลักษณะอันใดที่ทำให้เรายึดถือได้ว่า มันเป็นตัวของเรา ถ้าเห็นอย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจน ถูกต้อง ความรู้สึกที่ว่า ไม่มีตัวตนจะเกิดขึ้นมาเองในสิ่งทั้งปวง แต่ที่เราไปหลงเห็นว่าเป็นตัวเป็นตนนั้น ก็เพราะความไม่รู้อย่างถูกต้องนั่นเอง^๖

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร: เอ.พี.กราฟฟิคดีไซน์ และการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๒.

^๕ สุภาวดี นัมคณิสสรณ์, **พิชิตปัญหาเศรษฐกิจด้วยพุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ไพลิน, ๒๕๔๑), หน้า ๓๖ - ๔๐.

^๖ พุทธทาสภิกขุ, **คู่มือมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๒๙.

เรื่องของความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งทั้งหลายนี้ เคยมีสอนกันอยู่ก่อนพุทธกาล แต่ไม่ได้ขยายความให้ลึกซึ้งเหมือนของพระองค์ เรื่องความทุกข์ก็เหมือนกัน มีการสอนมาแล้ว แต่ไม่ลึกซึ้งถึงที่สุด ไม่ประกอบด้วยเหตุผล และไม่สามารถชี้ถึงวิธีการดับทุกข์ที่สมบูรณ์ได้จริงๆ เพราะยังไม่รู้จักความทุกข์อย่างเพียงพอเท่ากับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ส่วน เรื่องไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตนมีสอนแต่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ข้อนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่รู้จักอะไรเป็นอะไรถึงที่สุดเท่านั้นจึงจะรู้ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของตน เหตุนี้จึงมีสอนแต่โดยพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบุคคลที่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรถึงที่สุดจริงๆ

วิวัฒนาการของมนุษย์ ได้กล่าวถึงการกำเนิดของชีวิตหรือกฎเกณฑ์แห่งชีวิต ตามหลักธรรมนี้พุทธศาสนาสอนว่า ชีวิตทุกชีวิตมีส่วนเป็นเหตุเป็นผลอาศัยกันและกันเกิดขึ้นเนื่องกันไปไม่ขาดสาย เมื่อสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นก็เป็นเหตุให้สิ่งหนึ่งเกิดขึ้นต่อกันไปเป็นลูกโซ่ไม่รู้จบสิ้น ไม่รู้จักเบื่องตัน ไม่รู้จักเบื่อหน่าย^๗

ในฐานะที่ความตายเป็นความจริงที่สำคัญต่อชีวิต ดำรงอยู่ในธรรมชาติโดยที่มนุษย์ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เมื่อจิตใจกันเอาความตายไปให้ห่าง ๆ และแยกออกจากชีวิตประจำวันด้วยเหตุแห่งความกลัว การแบ่งแยกนั้นจะเป็นตัวบ่มเพาะความกลัว ความวิตกกังวลให้เพิ่มพูนขึ้นอีกทั้งการสร้างทฤษฎีความเชื่อเกี่ยวกับความตายขึ้นอีกมากมาย การจะเข้าใจความตายได้ เราต้องเข้าใจชีวิต แต่ชีวิตไม่ใช่ความสืบเนื่องของความคิดที่สั่งสมมาและพยายามสืบเนื่องต่อไปในอนาคต เพราะความสืบเนื่องเช่นนี้เองที่สร้างทุกข์เวทนาทั้งหลายให้แก่เรา ความตายไม่ได้อยู่ห่างไกลออกไปที่ไหนสักแห่งมันอยู่ที่นี่และในขณะนี้ มันอยู่ที่นี่แล้วทุกนาทีของชีวิต

ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ จะศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวกับไตรลักษณ์และทัศนคติเกี่ยวกับชีวิตและความตาย ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และคัมภีร์อื่น ๆ ในพุทธศาสนา

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับชีวิตและความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายในเขตตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีจำแนกตามข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

๑.๒.๓ เพื่อใช้เป็นแนวทางให้พุทธศาสนิกชนตระหนักและประพฤติตนให้เหมาะสมต่อชีวิตและความตาย

^๗พิฑูร มลิวัลย์ , ปฏิจจสมุปบาทหลักธรรมที่ว่าด้วยระบบการกำเนิดแห่งชีวิตฉบับสังเขป,พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๕.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีระดับใด

๑.๓.๒ ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีแนวคิดอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านประชากรและของกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ พุทธศาสนิกชน ต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี โดยคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างตามสูตรของเครซี มอร์แกน

$$n = \frac{Z^2}{4e^2}$$

โดยที่ n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

e = ระดับความคลาดเคลื่อนของการสุ่มตัวอย่างที่ยอมให้เกิดขึ้น

Z = ค่า Z ที่ระดับความเชื่อมั่น ๙๕% มีค่า Z = ๑.๙๖

เมื่อแทนค่าจะได้ $n = \frac{(1.96)^2}{4(0.05)^2}$ ดังนั้น n จึงเท่ากับ ๓๘๔ คน (เพราะฉะนั้นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจึงมีจำนวนอย่างน้อย ๓๘๔ คน)

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการการศึกษาทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายในพุทธศาสนา โดยเป็นการพิจารณาในมุมมองที่ว่า ชีวิตคืออะไร ชีวิตเป็นอย่างไร และทศนคติในเรื่องเกี่ยวกับความตาย เป็นต้น .ใน ๓ ด้านคือ ความรู้คิด ด้านความรู้สีกด้านพฤติกรรม

ทั้งนี้ หลักพุทธธรรมที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการการศึกษาทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย เช่น ชันธ ๕, ปฏิจจสมุปบาทหรือที่ปปัจจยตา, และไตรลักษณ์ เป็นต้น

๑.๔.๓ ขอบเขตทางด้านตัวแปร

ช่วงระยะเวลาในการวิจัยแบ่งออกเป็น

(๑) ช่วงเวลาในการศึกษาค้นคว้าเอกสาร เดือนสิงหาคม - กันยายน ๒๕๕๘

(๒) ช่วงเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล เดือนตุลาคม -ธันวาคม ๒๕๕๘

(๓) ช่วงเวลาวิเคราะห์และสรุปผล เดือนมกราคม -กุมภาพันธ์๒๕๕๙

๑.๕ สมมติฐานการวิจัย

๑.๕.๑ พุทธศาสนิกในพื้นที่ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ที่มีเพศแตกต่างกันมีทัศนคติต่อชีวิตและความตายแตกต่างกัน

๑.๕.๒ พุทธศาสนิกในพื้นที่ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ที่มีอายุแตกต่างกันมีทัศนคติต่อชีวิตและความตายแตกต่างกัน

๑.๕.๓ พุทธศาสนิกในพื้นที่ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกันมีทัศนคติต่อชีวิตและความตายแตกต่างกัน

๑.๕.๔ พุทธศาสนิกในพื้นที่ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ที่มีรายได้แตกต่างกันมีทัศนคติต่อชีวิตและความตายแตกต่างกัน

๑.๕.๕ พุทธศาสนิกในพื้นที่ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ที่มีอาชีพแตกต่างกันมีทัศนคติต่อชีวิตและความตายแตกต่างกัน

๑.๖ คำจำกัดความของการวิจัย

๑.๖.๑ ทัศนคติ หมายถึง ความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึกชอบไม่ชอบ ความเห็น ความคิดเห็น ความโน้มเอียงและแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมของบุคคลต่อสถานการณ์ เหตุการณ์ บุคคล หรือ สิ่งเร้าสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

๑.๖.๒ ความตาย หมายถึง การหยุดทำหน้าที่ของสมองและระบบประสาท หัวใจหยุดทำงาน อวัยวะทั้งหมดยุติการทำงาน เซลล์ทั่วร่างกายหยุดทำงาน

๑.๖.๓ ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด หมายถึง การแสดงออกในด้านความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับความตายของพุทธศาสนิกชนในเขตตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

๑.๖.๔ ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก หมายถึง การแสดงออกเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ เหตุการณ์ สิ่งเร้า หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความตายในเชิงเข้าหา ยินดี สบายใจกับเชิงหนีด้วยความหดหู่ สลดใจ หวาดกลัว เสียใจ ของพุทธศาสนิกชนในเขตตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

๑.๖.๕ ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม หมายถึง การแสดงออก และมีความพร้อมในการเตรียมตัวตาย มีการจัดการกิจให้เสร็จสิ้นโดยไม่กังวล มีสติ สมาธิ อย่างต่อเนื่อง ของพุทธศาสนิกชนในเขตตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยมีวิธีการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติชีวิตและความตาย โดยเป็นการศึกษาจากพระไตรปิฎก งานวิจัย บทความ เป็นต้น

๑.๗.๒ ออกแบบและวัดผลเครื่องมือ

๑.๗.๓ เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

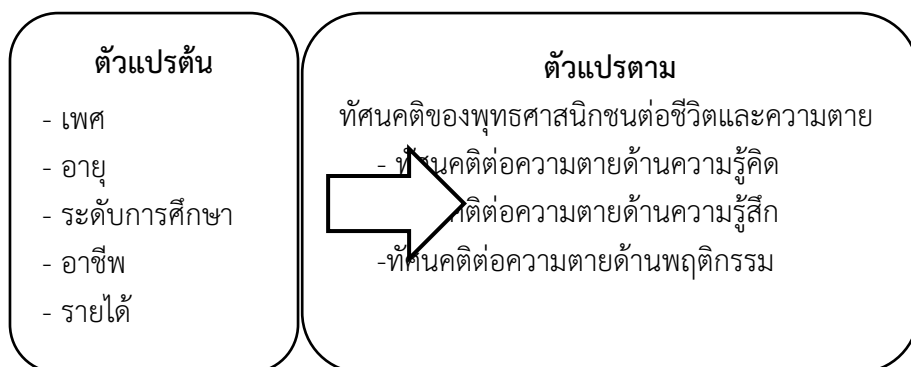
๑.๗.๔ การวิเคราะห์และสรุปผลข้อมูล แบ่งออกเป็น

(๑) การวิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) โดยการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้สถิติ เช่น ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยหรือค่ามัธยฐานเลขคณิต และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เป็นต้น

(๒) การวิเคราะห์ด้วยสถิติอนุมาน (Inferential Statistics) โดยเป็นสถิติที่นำมาใช้ในการอ้างอิงไปหาค่าความเป็นจริงของประชากร

๑.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

๑.๙ ประโยชน์คาดว่าจะได้รับ

๑.๙.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเกี่ยวกับชีวิตและความตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๙.๒ ทำให้ทราบผลการทดสอบ/สมมติฐานระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ในเขตตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

๑.๙.๓ ใช้ผลการวิจัยเป็นแนวทางให้พุทธศาสนิกชนตระหนักและประพฤติตนให้เหมาะสมต่อชีวิตและความตาย

บทที่ ๒

ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบางอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษา ๑) หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย ๒) ระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี และ ๓) เปรียบเทียบทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีจำแนกตามข้อมูลทั่วไป ผู้วิจัยศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเสนอตามลำดับดังนี้

๒.๑ชีวิตในทัศนะของพุทธศาสนา

๒.๒ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย

๒.๓แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติ

๒.๔แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความตาย

๒.๕แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนิกชน

๒.๖เอกสารที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบางอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

๒.๗งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชีวิตในทัศนะของพุทธศาสนา

๒.๑.๑ ชีวิตคืออะไร

พุทธศาสนามองสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งชีวิตและสิ่งอื่นๆ ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากการมีส่วนประกอบต่างๆ มารวมกันเข้า และมีความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องและความอิงอาศัยกันนี้ นับว่าเป็นคุณสมบัติสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่และดำเนินไปได้ หมายความว่า ถ้าจะให้มีชีวิตเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดำเนินต่อไปได้ ส่วนประกอบต่างๆ เหล่านั้นจะต้องไม่ใช่สักแต่เข้ามา “กองรวม” กันอยู่ โดยไม่มีความเกี่ยวเนื่องแบบอิงอาศัยกันเท่านั้น แต่ต้องมีความเชื่อมโยงและถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันและกันอย่างเหมาะสมด้วย

โดยเหตุที่ชีวิตเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดำเนินไปได้ เพราะอาศัยการประกอบกันเข้าของส่วนต่างๆ ดังกล่าวมา พุทธศาสนาจึงถือว่า ตัวตนที่แท้จริง ของสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น “ไม่มี” เพราะประการแรก ตัวสิ่งที่ถือว่าเป็นชีวิตนั้น มาจากการรวมกันของส่วนประกอบต่างๆ และ ประการที่สอง แม้ส่วนประกอบต่างๆ ที่มารวมกันเข้าเป็นชีวิตนั้นเอง แต่ละส่วนก็เป็นผลมาจากการมีส่วนประกอบอื่นๆ มารวมกันเข้าเช่นเดียวกัน ดังนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า ส่วนประกอบแต่ละส่วนนั้น แท้จริงแล้วก็ไม่ได้มีตัวตนของมันจริงๆ เป็นแต่เพียงการประกอบกันเข้าอย่างเหมาะสมของส่วนต่างๆ เท่านั้น

ถ้าจะอุปมาชีวิตในทัศนะเช่นนี้ ก็คงเหมือนกับสิ่งที่เราเรียกว่า “รถ” ซึ่งเกิดจากการนำเอาส่วนประกอบต่างๆ หลายส่วนมารวมกันเข้า โดยที่แต่ละส่วนมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน และทำงานสัมพันธ์กันเป็นระบบ การดำรงอยู่ของความเป็น “รถ” และการทำหน้าที่ของมัน ขึ้นอยู่กับ

ส่วนประกอบหรือชิ้นส่วนต่างๆ และขึ้นอยู่กับลักษณะของความสัมพันธ์ต่อกันของส่วนประกอบเหล่านั้นด้วย เมื่อใดที่เราแยกเอาส่วนประกอบทั้งหมดออกจากกัน สิ่งที่เราเรียกว่า “รถ” ก็ไม่มี มีแต่ส่วนประกอบแต่ละส่วนเท่านั้น ซึ่งก็ไม่ใช่ “รถ” และส่วนประกอบแต่ละส่วนนั้นเล่าก็มีส่วนประกอบย่อยของมันอีก

๒.๑.๒ ส่วนประกอบสำคัญของชีวิต

ในทัศนะของพุทธศาสนา สิ่งที่เราเรียกว่า “ชีวิต” มีองค์ประกอบใหญ่ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นรูปธรรม กับส่วนที่เป็นนามธรรม อย่างที่เราเข้าใจกันทั่วไปว่า เป็นเรื่องของกายกับเรื่องของจิต องค์ประกอบใหญ่ทั้งสองส่วนนี้ รวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า ชันธ ๕ (The Five Aggregates) ซึ่งประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ

ความหมายของส่วนทั้ง ๕ ตามแนวที่พระพรหมคุณาภรณ์ ให้ไว้ในหนังสือ พุทธธรรม มีดังนี้

รูป (Corporeality) คือ ส่วนประกอบที่เป็นด้านกายภาพหรือด้านรูปธรรมทั้งหมด โดยสรุปก็คือ ร่างกาย (เนื้อหนังมังสา) และพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า คือ ส่วนที่เป็นสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมต่างๆ ของสสารและพลังงานเหล่านั้น

เวทนา (Feeling) คือ ส่วนที่เป็นความรู้สึก ซึ่งเกิดจากการได้สัมผัสผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และทางใจ ความรู้สึกนั้นอาจมีหลากหลาย เช่น ความรู้สึกร้อน หนาว อบอุ่น เจ็บปวด ผ่อนคลาย ฯลฯ กล่าวรวมๆ ได้ว่า เป็นความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ คือ ไม่สุข ไม่ทุกข์

สัญญา (Perception) คือ การกำหนดรู้ การจำได้ และการแยกแยะความแตกต่างของสิ่งที่รับเข้ามาทางประสาทสัมผัสต่างๆ ได้ เป็นอาการที่ใจรับรู้และสามารถบอกได้ว่าสิ่งนั้นๆ เป็นอะไร อันเป็นเหตุให้จำสิ่งนั้นๆ ได้ เช่น จำรูปราง สี เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอาการต่างๆ ได้

สังขาร (Mental Formation) คำว่า สังขาร ในกรณีนี้ไม่ได้หมายถึงเรื่องของร่างกายที่เป็นเนื้อหนัง คือ ไม่ใช่ส่วนที่เป็นรูปธรรมหรือกายภาพ อย่างที่เราเข้าใจกันทั่วไป แต่เป็นเรื่องของจิตหรือเกี่ยวกับจิตมากกว่า ความหมายในที่นี้จึงหมายถึง “สภาพที่ปรุงแต่งจิต” ให้มีลักษณะต่างๆ ซึ่งอาจจะเป็นฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว หรือเป็นกลางๆ (ไม่ดี ไม่ชั่ว) ก็ได้ ทั้งนี้ โดยมี เจตนา เป็นตัวนำ กล่าวอย่างง่ายๆ สังขารนี้คือ ความนึกคิด ซึ่งอาจจะเป็นด้านดี ไม่ดี หรือเป็นกลางๆ ก็ได้

วิญญาณ (Consciousness) ในที่นี้ก็ไม่ใช่อีกอย่างเดียวกับสิ่งที่คนเชื่อกันทั่วไปว่า เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวคนเมื่อยังมีชีวิต และเมื่อตายแล้วก็ล่องลอยไปในภพภูมิต่างๆ แต่วิญญาณในที่นี้ หมายถึง การรับรู้อารมณ์ (object) โดยผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และทางใจ คือ รู้โดยผ่านทาง การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การได้ลิ้มรส การรับสัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ

จะสังเกตว่า ในส่วนประกอบทั้ง ๕ ที่กล่าวข้างต้นนั้น ส่วนที่เป็นรูปธรรมหรือกายภาพ มีอยู่เฉพาะในชันธ ๕ ข้อที่ ๑ (รูป) เพียงข้อเดียวเท่านั้น ที่เหลืออีก ๔ ข้อ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ นั้น เป็นส่วนที่เราอาจนิยามว่าเป็นนามธรรม

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น *ขันธ* หรือส่วนประกอบแต่ละส่วน ก็มีส่วประกอบย่อยของมันอีกจำนวนมากบ้าง น้อยบ้าง ตามลักษณะของ *ขันธ* ขึ้นนั้นๆ ตัวอย่างเช่น รูป หรือส่วนประกอบที่จัดว่าเป็นส่วนกายภาพนั้น มีส่วนประกอบย่อยลงไปอีกถึง ๒๘ อย่าง ในจำนวนนี้ ส่วนประกอบที่เราคุ้นเคยกันโดยมากคือ เรื่องของธาตุทั้ง ๔ (ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มหาภูตรูป”) อันได้แก่ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน, solid element) คือ บรรดาสิ่งที่มีสภาพเป็นของแข็ง กินเนื้อที่ อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ, fluid element) คือ ของเหลวหรือสภาวะที่ดูดซึม เตโชธาตุ (ธาตุไฟ, element of heat or radiation) คือ อุณหภูมิหรือสภาวะที่แผ่ความร้อน และ วาโยธาตุ (ธาตุลม, element of vibration) คือ สภาวะที่เคลื่อนไหวส่วนประกอบย่อยอื่นๆ มีอยู่อีกมากมาย จะไม่นำมากล่าวในที่นี้ เพราะเห็นว่าเป็นรายละเอียดที่เกินกว่าวัตถุประสงค์ของบทความนี้

ชีวิตที่ประกอบด้วย *ขันธ* ๕ นี้ เป็นชีวิตในระดับที่คนทั่วไปมักไม่ได้สังเกตเห็น หรือไม่ได้ตระหนัก เพราะการดำเนินไปและการทำหน้าที่ของส่วนประกอบแต่ละส่วน เป็นกระบวนการที่ละเอียดอ่อน สังเกตรู้ได้ยาก แม้การทำหน้าที่ของส่วนที่เป็นรูปธรรม เช่น การทำงานของอวัยวะภายในบางส่วน เราแทบไม่สามารถสังเกตได้เลย เพราะทุกอย่างดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติ ต่อเมื่อเกิดปัญหาขึ้นกับอวัยวะส่วนนั้นๆ เราจึงจะสามารถสังเกตได้ หรือใส่ใจอยากจะรู้ ไม่ต้องพูดถึงการทำหน้าที่ของส่วนที่เป็นนามธรรมก็ได้

อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปเราไม่ได้เข้าใจหรือมองเห็นชีวิตในความหมายที่ว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่จากการประกอบกันเข้าของส่วนต่างๆ ดังกล่าวนี้นี้ แต่เข้าใจหรือมองเห็นชีวิตเฉพาะในความหมายด้านปฏิบัติมากกว่า คือ ส่วนใหญ่เราใช้ชีวิตหรือตระหนักในการมีอยู่ของชีวิตเมื่อได้สัมผัสกับโลกภายนอกมากกว่า ชีวิตของคนเราสัมผัสกับโลกภายนอกโดยผ่านระบบ ๒ ระบบ คือ ระบบที่เป็นประตูแห่งการรับรู้ และ ระบบที่เป็นประตูแห่งการแสดงออก

ระบบแรก (ระบบการรับรู้) ประกอบด้วยช่องทางการรับรู้ ๖ ช่องทาง (เรียกว่า “ทวารทั้งหก” ก็ได้) คือ ตา เป็นช่องสำหรับรับรู้รูปหรือสี และทรวดทรงของวัตถุสิ่งของต่างๆ หู รับรู้เสียง จมูก รับรู้กลิ่น ลิ้น รับรู้รส กาย รับรู้การสัมผัส และ ใจ รับรู้อารมณ์ต่างๆ ช่องทางทั้งหกนี้ พุทธศาสนาเรียกว่า “อายตนะ” แปลว่า “ช่องทางเชื่อมต่อให้เกิดความรู้หรือการรับรู้”

ระบบที่สอง (ระบบการแสดงออก) นั้น ประกอบด้วยช่องทางหลัก ๓ ช่องทาง คือกาย วาจา และ ใจ รูปแบบของการแสดงออกที่เราคุ้นเคยกันดีโดยผ่านช่องทางทั้งสามนี้ คือ การทำ การพูด และการคิด หรือกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม นั่นเอง

ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นว่า ทั้งช่องทางการรับรู้และช่องทางการแสดงออก ต่างก็ขึ้นอยู่กับ *ขันธ* ๕ เพราะถ้าไม่มีการรวมกันเข้าของ *ขันธ* ๕ (นั่นคือไม่มีชีวิต) ช่องทางเหล่านี้ก็มีไม่ได้

ชีวิตในส่วนที่เกี่ยวกับการสัมผัสกับโลกภายนอก โดยการรับรู้และการแสดงออก ผ่านช่องทางต่างๆ ดังกล่าวนี้นี้ คือ ชีวิตที่คนทั่วไปตระหนักรู้ ทั้งนี้เพราะ วันหนึ่งๆ ตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้าจนหลับไปในตอนกลางคืน สิ่งที่เราประจักษ์แก่ตัวเรา มีแต่เรื่องที่เราสัมผัสกับโลกภายนอกด้วยการรับเข้ามา หรือมิฉะนั้นก็แสดงออกไป โดยผ่านทางช่องทางต่างๆ ทั้งนี้ จินตุนั้นส่วนที่สัมผัสกับโลกภายนอกนี้ คือส่วนที่เป็นชีวิตจริงและสำคัญที่สุด แต่แท้จริงแล้วนี้เป็นเพียงส่วนเดียวเท่านั้น

ควรกล่าวตรงกันว่า ความรู้สึกว่ามีตัวตน ความรู้สึกว่ามีเป็นเรา นี่เป็นของเรา เป็นต้น เกิดขึ้นได้จากการที่ *ขันธ* ๕ (ชีวิต) มีการติดต่อกับโลกภายนอกเป็นสำคัญ กล่าวคือ เมื่อมีการรับรู้สิ่ง

ต่างๆ ผ่านช่องทาง (อายตนะ, ทวาร) ทั้ง 6 ดังกล่าวมา เราย่อมเกิดความรู้สึก หรือมีปฏิกิริยาต่อสิ่งเหล่านั้น เช่น เกิดความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ รัก โกรธ สุข ทุกข์ ฯลฯ ขึ้นอยู่กับลักษณะการรับอารมณ์ในขณะที่เกิดการสัมผัสกับสิ่งนั้นๆ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นนั้นจะก่อให้เกิดความอยาก (ตัณหา) ในลักษณะต่างๆ ตามมา คือ อยากได้ อยากมี อยากเป็น ในสิ่งที่ตัวเองยังไม่ได้ยังไม่มีหรือยังไม่มี (กามตัณหา) เมื่อได้ หรือมี หรือเป็นสมใจแล้วก็อยากให้สิ่งที่ตัวเองได้ มี และเป็นนั้นคงอยู่นานๆ (ภวตัณหา) หรือมีฉะนั้นก็อยากให้ตัวเองพ้นจากสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน (วิภวตัณหา) เมื่อได้สิ่งที่ชอบ สิ่งที่ทำให้เป็นสุข ความรู้สึกก็จะพัฒนาไปเป็นความยึดมั่นถือมั่น อยากครอบครองสิ่งนั้นๆ (นั่นคือเกิด อุปาทาน) ในขั้นนี้ขั้น ๕ (ชีวิต) ก็กลายเป็นขั้น ๕ ที่ประกอบด้วยอุปาทาน (อุปาทานขั้น ๕) ไม่ใช่ขั้น ๕ บริสุทธิ์อีกต่อไป และนี่คือชีวิตของปุถุชนอย่างเราๆ ท่านๆ ทั่วไป

ข้อเท็จจริงของชีวิตก็คือ เป็นไปไม่ได้ที่จะไม่เข้าไปสัมพันธ์กับโลกภายนอกเลย เมื่อมีการเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก ก็มักจะมีเรื่องของตัณหาและอุปาทานตามมา ก็อะไรละ ที่จะทำให้ชีวิตไม่ตกอยู่ในกระแสแห่งตัณหาและอุปาทานซึ่งเป็นที่มาแห่งทุกข์? ในเรื่องนี้พุทธศาสนาชี้ทางว่า ควรฝึก “มองสิ่งทั้งหลายตามภาวะล้วนๆ ของมัน หรือตามสภาวะวิสัย (objective) คือ มองเห็นสิ่งทั้งหลาย “ตามที่เป็นเป็น” ไม่เอาตัณหาอุปาทานเข้าไปจับ อันเป็นเหตุให้มองเห็นตามที่ยากหรือไม่อยากให้มันเป็น อย่างที่เรียกว่าสกววิสัย (subjective)”

ที่กล่าวมาทั้งหมดในส่วนนี้ มีสาระสำคัญเพียงประเด็นเดียว นั่นคือ ชีวิตในทัศนะของพุทธศาสนา เป็นผลของการที่ส่วนประกอบห้าส่วน (ขั้น ๕) มารวมกันเข้า โดยมีความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยกันอย่างสอดประสาน ส่วนประกอบทั้งห้านี้ มีทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ชีวิตในความหมายนี้อาจกล่าวว่า เป็นชีวิตบริสุทธิ์ คือ ยังไม่มีเรื่องอื่นจากภายนอก หรือแม้แต่เรื่องของความรู้สึกว่าเป็นตัวเรา เข้ามาเกี่ยวข้อง

แต่ชีวิตในมุมมองนี้ ไม่ใช่ชีวิตที่คนส่วนมากเข้าใจกัน คนส่วนมากเข้าใจชีวิตหรือมองเห็นชีวิตในด้านที่เข้าไปสัมพันธ์กับโลกภายนอก โดยผ่านช่องทางแห่งการรับรู้ และช่องทางแห่งการแสดงออกหลายช่องทาง ดังได้กล่าวมาแล้ว

๒.๑.๓ ชีวิตเป็นอย่างไร

ทัศนะที่ถือว่า ชีวิตเป็นผลมาจากการมีส่วนต่างๆ มาประกอบกันเข้า และแต่ละส่วนก็มีส่วนประกอบย่อยของตนอีกมากมายนั้น สะท้อนแนวคิดสำคัญของพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับโลกและชีวิตว่า สิ่งทั้งหลายที่เราบัญญัติเรียกว่า คน สัตว์ สิ่งของต่างๆ นั้น ไม่ได้มีอยู่ เป็นอยู่ โดยตัวของมันเอง แต่ มีอยู่ เป็นอยู่ เพราะมีปัจจัยต่างๆ มาประกอบกันเข้า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มีอยู่เป็นอยู่ โดยอิงอาศัยสิ่งอื่น ไม่ใช่ด้วยตัวของมันเอง ข้อนี้แปลต่อไปได้ว่า สิ่งทั้งหลายนั้น เป็นทั้งผลที่เกิดมาจากสิ่งอื่น และในขณะเดียวกันตัวมันเองก็เป็นเหตุปัจจัยของสิ่งอื่นด้วย เพราะมีสภาพเช่นนี้เอง สิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ ล้วนไม่มีตัวตนของมันอย่างเป็นอิสระ นี่เป็นสังขธรรมหรือเป็นกฎสากลที่เป็นจริงกับทุกสิ่งในโลกนี้

ทัศนะที่ว่า การมีอยู่เป็นอยู่ของสิ่งทั้งหลาย เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องแบบอิงอาศัยกัน เช่นนี้ ตรงกับหลักธรรมในพุทธศาสนา เรื่อง ปฏิจจสมุปบาท 4 (The Dependent Origination) ซึ่ง

ว่าด้วย การเกิดการดับของสิ่งทั้งหลาย ว่ามีปัจจัยเป็นเหตุ ทำนองว่า “เพราะมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น และเพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงดับไป” ความหมายเดียวกันนี้จะกล่าวเสียใหม่ในทางกลับกันก็ได้ว่า “การที่สิ่งนี้เกิดก็เพราะมีสิ่งนี้ และการที่สิ่งนี้ดับไปก็เพราะไม่มีสิ่งนี้” สิ่งนี้ ตัวแรกนั้น ถ้ากล่าวแบบวิทยาศาสตร์ก็คือ อะไรก็ได้ที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สิ่งอื่นเกิดขึ้น หรือมีอยู่เป็นอยู่ได้ นั่นเอง

กล่าวในแง่ของชีวิต การที่ชีวิตเกิดขึ้นและดำรงอยู่ ก็เพราะอาศัยปัจจัยต่างๆ ที่เหมาะสมมารวมกัน ปัจจัยเหล่านั้น มีทั้งที่เป็นปัจจัยภายใน (ทั้งรูปธรรมและนามธรรม) และปัจจัยภายนอก (คือเรื่องของ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ที่เกิดในใจ)

ในทางปฏิบัติทัศนะเช่นนี้ของพุทธศาสนาเป็นการปฏิเสธความเชื่อที่ว่า ชีวิตเป็นสิ่งที่ถูกสร้างโดยอำนาจเหนือธรรมชาติ ในทัศนะของพุทธศาสนา ชีวิตไม่ได้ถูกสร้างแบบนั้น แต่ชีวิตเกิดมาจากการมีปัจจัยหลายอย่างประกอบกันเข้าอย่างเหมาะสม ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่มาสร้างชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรียกอำนาจนั้นว่า พระผู้เป็นเจ้า พระพรหม หรือเรียกชื่อเป็น อย่างอื่นก็ตาม

นอกจากอิงอาศัยสิ่งอื่นและไม่มีตัวตนเป็นอิสระแล้ว สิ่งทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือ สิ่งของก็ตาม ยังมีอยู่เป็นอยู่ ในรูปของ กระแส นั่นคือทุกสิ่งทุกอย่างล้วนดำรงอยู่ หรือเป็นไป ในรูปของกระบวนการ ที่มี การเกิด และ การดับ สลับกันไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย การเกิดดับของ ส่วนประกอบทั้งห้าของชีวิต (ขันธ ๕) นั้นก็เช่นเดียวกัน แต่เป็นกระบวนการที่ละเอียด ยากที่จะสังเกตได้ทันในแต่ละขณะ จึงดูเหมือนว่าชีวิตในแต่ละขณะนั้น เป็นสภาพที่คงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ความจริงแล้ว นี่คือการเกิดดับที่สลับกันไปไม่ขาดสาย

ผู้รู้บางท่านอุปมากระบวนการเกิด-ดับ สลับกันไปเช่นนี้ในชีวิตว่า เหมือนกับกระบวนการ ลูกไหม้ของตะเกียง แสงตะเกียงที่เรามองเห็นลูกสว่าง(เสมือนว่า)คงที่อยู่นั้น เป็นผลมาจากปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน กล่าวคือ ในตัวมันเองก็มีน้ำมันและไส้ตะเกียง นอกตัวมันออกไปก็มีเรื่องของ ก๊าซออกซิเจน และประกายไฟที่มาจากหลอดไฟที่ติดและลูกไหม้อยู่ นั่นปรากฏให้เห็นเสมือนว่าเป็นสิ่งที่คงที่ แต่ที่จริง ในเปลวไฟของตะเกียงนั้น มีการ เกิดดับ เกิดดับ เกิดดับ...ของไฟที่ไหม้อยู่ของ น้ำมันและไส้ตะเกียงแต่ละอนุ สลับและต่อเนื่องกันไป トラบเท่าที่น้ำมันและไส้ตะเกียงนั้นยังมีอยู่ เมื่อไฟไหม้ที่อนุหนึ่งก็จะเกิดเปลวไฟสว่างอยู่ (ช่วงนี้นับเป็นการเกิดขึ้น และดำรงอยู่) แต่เมื่ออนุนั้น ถูกไฟไหม้หมด แสงสว่างจากการไหม้อยู่นั้นก็หมดไป (ช่วงนี้เป็นการดับ) ถ้าน้ำมันและไส้ตะเกียงยังไม่หมด (ยังคงมีเหตุปัจจัยอยู่) ก็จะมีเชื้อไหม้ถูกไฟต่อไปอีก โดยนัยนี้ กระบวนการ เกิดดับ เกิดดับ เกิดดับ... ก็จะต่อเนื่องกันไป กระบวนการนี้เป็นไปไม่ขาดสายและรวดเร็ว จนยากที่จะสังเกตเห็น ความเปลี่ยนแปลงในรูปของการเกิด-ดับที่เกิดขึ้นในแต่ละขณะได้ ภาพที่เราเห็นจึงเป็นอะไรที่คงที่ อย่างน้อยก็ชั่วเวลาหนึ่งการดำรงอยู่ของชีวิตที่เราเห็นก็เป็นเช่นเดียวกัน

๒.๑.๔ ชีวิตเป็นเช่นนี้

สภาวะที่มีความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ทำให้สิ่งทั้งหลายมีธรรมชาติไม่เที่ยงแท้ ความไม่เที่ยงแท่นั้น นำไปสู่สภาพที่ขัดแย้ง กดดัน หรือบีบคั้นในตัวเอง สภาพเช่นนี้ สำหรับชีวิตถือว่าเป็นสภาพที่ทนได้ยาก หรือเป็นสิ่งที่พุทธศาสนาเรียกว่า “ทุกข์” นี่นับว่าเป็นกฎธรรมชาติที่เป็นสากล

ลักษณะสำคัญของกฎธรรมชาติดีกว่ามาข้างต้นก็คือ (๑) ความเปลี่ยนแปลง (๒) ความขัดแย้งอันก่อให้เกิดสภาพที่ทนได้ยาก และ (๓) ความปราศจากตัวตนอย่างอิสระ พุทธศาสนาเรียกสิ่งนี้ว่า สามัญลักษณ์ (The Common Characteristics) สิ่งทั้งหลายรวมทั้งชีวิตมนุษย์และตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาตินี้ ไม่มีข้อยกเว้น ชาวพุทธรู้จักกฎธรรมชาตินี้ว่า เป็นกฎแห่ง อนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา แต่ในคัมภีร์พุทธศาสนา ท่านเรียกว่า อนิจจตา ทุกขตา และ อนัตตตา บางที่เราอ้างถึงลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ว่า ไตรลักษณ์ คือลักษณะ หรือสภาพ ที่สิ่งทั้งหลายมีเหมือนกัน พระธรรมปิฎก (๒๕๔๔ : ๖๐) ให้ความหมายของลักษณะทั้ง ๓ นี้ ไว้ดังนี้:

อนิจจตา (Impermanence) คือ ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป

ทุกขตา (Conflict) ความเป็นทุกข์ คือภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นแล้วสลายไป ภาวะที่กดดัน ผื่นและขัดแย้งอยู่ในตัว อันเนื่องจากการที่ปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป ไม่สามารถให้คงอยู่ในสภาพเดิมได้

อนัตตตา (Soullessness หรือ Non-Self) ความเป็นอนัตตา คือความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนแท้จริง ที่จะสั่งบังคับให้เป็นไปตามที่ต้องการได้

ที่กล่าวมานี้ ถ้าถามว่า “ชีวิต” ในทัศนะของพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ก็ตอบสั้นๆ ได้ว่า ชีวิต เป็นสิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยอื่นมาประกอบกันเข้า ไม่มีตัวตนที่เป็นอิสระ ดำเนินไปในลักษณะของกระแสการเปลี่ยนแปลง อันมีการเกิดดับสลับกันไปเป็นลักษณะสำคัญ ด้วยสภาพที่อิงอาศัยปัจจัยอื่น และด้วยลักษณะที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ชีวิตจึงมีสภาพที่ขัดแย้ง กดดัน และทนได้ยาก กฎธรรมชาติของชีวิต จึงเป็นกฎแห่งความไม่มีตัวตน ไม่เที่ยงแท้ และเป็นทุกข์

เพื่อเป็นการสนับสนุนสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดในหัวข้อนี้ ขอยกเอาข้อความบางส่วนจาก พระไตรปิฎกมาแสดง ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย ชนทวารวรรค พระพุทธเจ้าทรงแสดงสามัญลักษณ์ของ ชันธ ๕ (คือชีวิต) แก่ภิกษุสาวกด้วยการสนทนา ความตอนหนึ่งว่า:

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายมีความเห็นเป็นไฉน? รูป เที่ยงหรือไม่เที่ยง?

“ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า”

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข?

“เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า”

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะเฝ้าเห็นสิ่งนั้นว่า นันของเรา เราเป็นมัน มันเป็นตัวตนของเรา?

“ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า”

(ตรัสถามเช่นนั้นทีละอย่างๆ จนถึงชันธ ๕ ข้อสุดท้าย คือ วิญญาณ แล้วทรงสรุปว่า)

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล รูป... เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ทั้งภายในและภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ทั้งที่ไกลและที่ใกล้ ทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่มันเป็นว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา”

๒.๒ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย

๒.๒.๑ ความตายในพระพุทธศาสนา

ความตาย ถูกบัญญัติขึ้นเรียกอาการสิ้นสุดดับลงของสิ่งต่างๆ^๙ เมื่อสิ้นลมหายใจ สมอง และอวัยวะทุกส่วนในร่างกายหยุดทำงาน ก็เรียกว่า ตาย ความตายตามหลักพุทธธรรมมีความหมายหลายระดับ ทั้งระดับพื้นฐานที่สังเกตเห็นง่าย และระดับที่ต้องศึกษาและกำหนดรู้อย่างละเอียด

ความตายในระดับพื้นฐานที่กำหนดรู้ได้ง่าย ก็คือการหยุดทำงานของอวัยวะทุกส่วน ชีวิตทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมแตกทำลาย แยกขาดไม่ทำงานประสานกันต่อไปอีกรวมเรียกว่า การขาดแห่งชีวิตินทรีย์^{๑๐} เป็นการสิ้นชีวิตในชาติหนึ่งๆ

ความตายในระดับที่เรียกว่า การขาดแห่งชีวิตินทรีย์ นี่เป็นการกำหนดเหตุการณ์หรือการทำงานของชีวิตแบบหยาบๆ แต่ก่อนจะดำเนินไปถึงความตายนั่น ชีวิตมีความเปลี่ยนแปลงเป็นไปอยู่ในตัวตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงนี้แฝงนัยแห่งความหมายว่ามีการเกิดและดับรับต่อกันเป็นทอดๆ ทุกลมหายใจเข้าออกหรือทุกขณะจิตมีการเกิดและการตายต่อเนื่องกันไป ฉะนั้นจึงมีความเกิดและตายหลายครั้งต่อเนื่องในชีวิตเดียว การดับลงในขณะหนึ่งๆ ของกายกับจิต พระพุทธศาสนาเรียกว่า ฌณิกมรณะ^{๑๑} ในแง่นี้ มนุษย์จึงเกิดและตายอยู่ตลอดเวลา

ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์และฌณิกมรณะ แม้จะมีสภาพแสดงถึงความดับลงเหมือนกันแต่ก็มีลักษณะบางประการแตกต่างกัน คือ ฌณิกมรณะ มีอยู่ตลอดเวลา แต่ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมนุษย์สิ้นสุดไปจากภพชาติเท่านั้น เนื่องจากฌณิกมรณะ เป็นการเกิดดับต่อเนื่องรับกันเสมือนเป็นกระแสเดียว คนทั่วไปจึงกำหนดรู้ได้ยาก ดังที่ ญรัยา วาสิงหน^{๑๒} ศึกษาพบว่าคนทั่วไปที่ยังไม่พัฒนาศักยภาพให้สูงเพียงพอ จึงไม่ประจักษ์ชัดในฌณิกมรณะได้ แต่ยอมเข้าใจในความตายที่เรียกว่า ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ ได้เป็นอย่างดี

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ตั้งต้นแต่พระไตรปิฎกจนถึงคัมภีร์รุ่นหลังปรากฏคำอธิบายความตายในแง่มุมต่างๆ

ในพระไตรปิฎกมีคำอธิบายความตายหลายคำ เช่น จุตติ, จวนตา, เกโท, อนตรธาน, มัจจุ มรณ, กาลกิริยา, ขนธานเกโท, กเขวสุสนิกเขโป, ชีวิตินทรีย์สุสอุปจเฉโท, แปลตามลำดับได้ว่า ความ

^๙โรสะนิ ชัยพันธ์, “การรับรู้ชีวิตและความตายของบุคลากรองค์กรสาธารณสุขประโยชน์ : กรณีศึกษาบุคลากรในมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีวิตและความตาย, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๔-๖๘.

^{๑๐}ชีวิตินทรีย์หมายถึง อินทรีย์คือชีวิต, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรม พุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์, ๒๕๕๑), หน้า ๘๖.

^{๑๑}มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิทยุธรรมรคแปล, ภาค ๒ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^{๑๒}ญรัยา วาสิงหน, “ความหมายของความตาย : การตีความตามพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗.

จุติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตายกล่าวคือมฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งขันธ์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์^{๑๒} และอธิบายถึงคนที่ตายแล้ว ไว้ว่า เมื่อธรรม ๓ ประการ คือ ๑) อายุ ๒) โอษฐ์ ๓) วิญญาณละกายนี้ไป กายนี้จึงถูกทอดทิ้ง (ตาย) นอนนิ่งเหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา...สัตว์ผู้ตาย คือ ทำกาละไปแล้ว มีกายสังขาร

วีสังขาร และจิตสังขารดับระงับไป^{๑๓} แม้แต่ละคำจะมีความหมายตามรูปศัพท์แตกต่างกันไปแต่โดยอรรถต่างมุ่งอธิบายถึงความตายเหมือนกัน

นอกจากการแสดงความตายในฐานะเป็นความจริงที่ต้องรู้แล้ว ในพระไตรปิฎกยังแสดงการปฏิบัติต่อความตายไว้มากแห่ง เช่น ในสัลลสูตร แสดงความตายในฐานะเป็นความจริงและข้อปฏิบัติต่อความตายไว้ ดังนี้

ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ในโลกนี้ ไม่มีนิมิต ใครๆ ก็รู้ไม่ได้ ทั้งลำบาก สิ้นนิตเดียว ประกอบด้วยความทุกข์ วิธีที่สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายย่อมไม่มี แม้จะอยู่ไปจนถึงชรา ก็จะต้อง แก่ตาย เพราะสัตว์ทั้งหลาย มีความตายอย่างนี้เป็นธรรมดา สัตว์ที่เกิดมาแล้ว มีภัยจากความตายเป็นนิตย์ เหมือนผลไม้สุกแล้วมีภัยจากการหล่นไปในเวลาเข้าฉัณนั้น ภาชนะดินที่ช่างหม้อทำไว้ทั้งหมด มีความแตกเป็นที่สุด ฉัณใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็เป็นฉัณนั้น มนุษย์ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ โง่ และฉลาด ทั้งหมด ย่อมไปสู่อำนาจความตาย มีความตายรออยู่ข้างหน้า บุคคลแม้จะดำรงชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ หรือเกินไปบ้างก็ตาม ก็ต้องพลัดพรากจากหมู่ญาติและต้องละทิ้งชีวิตในโลกนี้แน่นอน^{๑๔}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า โลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ความดับสนิทแห่งโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลกก็ดี ตถาคตได้บัญญัติไว้ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง ที่ยังเป็นๆ ที่มีสัญญาและใจ และตรัสว่า ชาติเป็นทุกข์ ชราเป็นทุกข์ มรณะเป็นทุกข์ โสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความพิไรรำพัน) ทุกข์ (ความไม่สบายกาย) โทมนัส (ความเสียใจ) อุปายาส (ความคับแค้นใจ) การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ ว่าโดยย่อ อุปาทานขันธ์^{๑๕} ทั้ง ๕ เป็นทุกข์^{๑๖} พุทธพจน์นี้ยืนยันถึงเรื่องความเกิดความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพลัดพรากจากของรัก การประสบกับสิ่งที่ไม่ปรารถนา ว่าเป็นความทุกข์ของมนุษย์ โดยสรุปความยึดมั่นในขันธ์ ๕ เป็นแหล่งก่อทุกข์

^{๑๒}ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๙๐/๒๖๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๐/๓๒๕.

^{๑๓}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๕๗/๔๐๕-๔๐๖, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๗/๔๙๕.

^{๑๔}ขุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๕๘๐-๕๙๙/๔๕๐-๔๕๓, ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๘๐-๕๙๙/๖๔๑-๖๔๔.

^{๑๕}อุปาทานขันธ์ หมายถึง ขันธ์อันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน, ขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทานได้แก่ เบญจขันธ์ คือ รูป, เวทนา สัญญา สังขาร, วิญญาณที่ประกอบด้วยอาสวะ, พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๗๑.

^{๑๖}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๒๐/๘๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๒๐/๑๑๘.

ในคัมภีร์อภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา^{๑๗} จำแนกสาเหตุของความตายไว้ ๔ ประการ คือ ๑) เพราะสิ้นอายุขัย ๒) เพราะสิ้นกรรม ๓) เพราะสิ้นทั้ง ๒ อย่าง คือสิ้นอายุและกรรม และ ๔) เพราะกรรมนั้นเข้าไปตัดตรอน คือ ตายเพราะเหตุไม่ปกติคือ ถูกฆ่าตัวตายบ้าง ความตายของวัยหนุ่มสาวที่เกิดจากอุบัติเหตุ เป็นต้น

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๑๘} จำแนกความตายไว้ ๔ อย่าง ดังนี้ ๑) ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ที่เนื่องอยู่กับอีกภพหนึ่ง ชื่อว่า มรณะ ๒) ความขาดแห่งวิญญูทุกข์ของพระอรหันต์ชื่อว่าสมุจเฉทมรณะ ๓) ความดับในขณะๆ แห่งสังขารทั้งหลาย ชื่อว่าขณิกมรณะ และ ๔) ความตายโดยสมมติของชาวโลก เช่น ตันไม้ตาย โลหะตาย ชื่อว่า สมมติมรณะ และจำแนกความตายออกเป็น ๒ ประการ คือ กาลมรณะ คือการตายตามกาล และอกาลมรณะ คือการตายเมื่อยังไม่ถึงเวลาที่จะต้องตาย^{๑๙} แสดงให้เห็นว่า ความตายนั้นถึงเวลาหรือถึงที่แล้ว จึงต้องตายก็มี และเมื่อยังไม่ถึงเวลาหรือถึงที่มาตายลงก็มี

พระคุชฎีเมธงกุโร^{๒๐} กล่าวว่าไว้ว่า สำหรับคนทั่วไปแล้วย่อมเห็นว่าความตายเป็นสิ่งที่ไม่ดีและไม่น่าพึงประสงค์เสียทั้งหมด ความเข้าใจในลักษณะนี้ก่อให้เกิดท่าทีของการปฏิเสธความตายในรูปแบบต่างๆ การหลีกเลี่ยงที่จะพูดเสวนาหรือแม้แต่ถึงความตายก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการปฏิเสธความตาย ทำให้คนพยายามลืมนความจริงข้อนี้เสีย

พระประชา ปสนนธมโม^{๒๑} กล่าวว่า ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงประโยชน์ของมรณสติไว้ว่า ผู้เจริญมรณสติเป็นประจำจะเป็นคนที่ตื่นอยู่เสมอ กระตือรือร้นในสิ่งที่เป็สาระของชีวิต ไม่ปล่อยให้ชีวิตให้หมดไปกับสิ่งไร้แก่นสารและเป็นโทษ ละความทะเยอทะยานต่างๆ ได้ง่าย ไม่สะสมและไม่หวงแหนทรัพย์สินของ ในทางปัญญาจะซึมซาบในอนิจจสัญญา รวมตลอดไป ถึงทุกขสัญญาและอนัตตสัญญาด้วย คือทำให้มองโลกตามความเป็นจริงมากขึ้น

พระไพศาล วิสาโล^{๒๒} กล่าวว่า การรักษาคใจให้เป็นปกติในช่วงสุดท้ายจะทำได้ยาก ในศาสนาพุทธยังมุ่งให้ผู้ใกล้ตายรู้สึกถึงสิ่งดังาม เช่น พระรัตนตรัย หรือสิ่งดังามในชีวิต เพื่อละวางสิ่งที่

^{๑๗} อภิธรรมมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๗.

^{๑๘} วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๑๙} พระธรรมธีรราชมหามุนี (ญาณสิริ), อุดมวิชา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔๒.

^{๒๐} พระคุชฎีเมธงกุโร, บรรณาธิการ, มรณสติ พุทธวิธีต้อนรับความตายด้วยสติและปัญญา (กรุงเทพมหานคร : ประสิทธิ์ สเดชันเนอรี, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓๑.

^{๒๑} พระประชาปสนนธมโม, ธรรมะ ๔ ศาสนา ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย, (กรุงเทพมหานคร : ที. เอ็น.พี. พรีนติ้ง, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๖.

^{๒๒} พระไพศาล วิสาโล, เหนือความตาย: จากวิกฤติสู่โอกาส, (นนทบุรี : ม.ป.ท., ๒๕๔๘), หน้า ๓๔-๓๕.

ก่อให้เกิดความวิตกกังวลอันเป็นอุปสรรคต่อการจากไปอันสงบ ช่วยให้สภาวะจิตที่สงบได้ปล่อยวาง น้อมรับภาวะสุดท้ายโดยไม่หวาดกลัวต่อความตาย

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๒๓} กล่าวว่า เกิดกับตายนั่น ถูกกล่าวถึงอย่างแยกต่างหาก กัน เป็นคนละเรื่อง ไม่ต่อเนื่องถึงกัน เหมือนดั่งว่าไม่สัมพันธ์กัน การมองแบบนี้เปิดช่องให้แก่การ ดำเนินชีวิตที่ผิดพลาดได้มาก ดังจะเห็นว่า เมื่อมีการเกิด ก็สนุกสนานบันเทิงเริงรมย์จนเต็มที เมื่อ มีการตาย ก็โศกเศร้าโศกเศร้าว่าตนจะตายตามไป ในท่ามกลางระหว่างนั้นก็ดำเนินชีวิตอย่างลืมตัว มัวเมา หรือได้แต่โลดแล่นลุ่มหลงไป แ่งแย่งเบียดเบียนกัน ไม่มีสติกำกับ ไม่ใช่ปัญญานำทางให้พอดี ต่อการที่จะเกิดประโยชน์สุขที่แท้แก่ชีวิตและสังคม

พระพุทธศาสนามองความตายเป็นความจริงที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย เป็นไปตามธรรมดา ของธรรมชาติ ไม่ขึ้นต่อความอยากความยึดถือของมนุษย์ผู้เป็นเจ้าของชีวิต หน้าที่ของมนุษย์จึงต้อง เข้าไปศึกษาให้รู้ความจริงตามธรรมชาตินี้แล้ว ปฏิบัติตนให้สอดคล้องและให้ได้ประโยชน์จากความ จริงนั้น อย่างน้อยที่สุดไม่ตกเป็นทาสของความรู้สึกที่ต้องพลัดพรากเพราะความตาย สูงขึ้นไปควรนำ ความตายมาเป็นบททดสอบความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตของตนอีกด้วย

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายที่ศึกษาในครั้งนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งในบรรดาพุทธ ธรรม ซึ่งได้ประมวลพุทธพจน์มาเป็นหลัก แล้วแยกคำอธิบายของพระเถระรุ่นหลังและมติของผู้วิจัย เองไว้ต่างหาก ในการประมวลหลักพุทธธรรมมาศึกษา ได้ประมวลมาทั้งหลักความจริงที่เป็นหลักการ และหลักที่ต้องปฏิบัติการให้สอดคล้องกับหลักการนั้น เพราะผู้ใดศึกษาย่อมพิจารณาเห็นว่ามนุษย์ผู้ เป็นเจ้าของชีวิต ต้องเข้าใจชีวิตตนเป็นพื้นฐานก่อน จึงจะลงมือปฏิบัติด้วยความรู้ความเข้าใจนั้น ถ้าไม่ รู้ ไม่เข้าใจ ก็จะนำไปสู่การดำเนินชีวิตด้วยความไม่รู้ ไม่เข้าใจ ทำไม่ถูก ไม่สอดคล้อง ไม่มีหลัก ถูกขัด ส่ายไปตามความรู้สึก หรือสุดแต่เหตุการณ์ทั้งดีและร้ายจะโหมพัดให้กระเสือกกระสนด้นรนตามไป จนสุดโต่ง ทั้งยังปฏิบัติตนขัดแย้งกับหลักการนั้น ไม่สามารถรับประโยชน์จากชีวิตที่จะต้องตายเป็น ธรรมดาได้เลย แต่ถ้ามีความรู้ชีวิตและความตายเป็นพื้นฐานแล้ว ก็จะสามารถหาประโยชน์ได้ในทุก กรณีทุกสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องและเกิดขึ้นกับตน และยังได้ประโยชน์แม้แต่จากความตายที่ถือกันว่าเป็น สถานการณ์ที่เลวร้ายที่สุด ผู้วิจัยนำเสนอหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย ดังต่อไปนี้

๒.๒.๒ ธรรมชาติของชีวิตที่จะต้องตาย

๑) ชั้น ๕

ก) พุทธพจน์

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงชั้น ๕ ประการ. เธอทั้งหลายจงฟัง ชั้น ๕ ะไรบ้าง คือ รู้อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันเป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือ ละเอียด เลวหรือประณีต อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ นี้เรียกว่า รูปชั้น เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ฯลฯ วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นอดีต

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), *คู่มือชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ศิริชัยการพิมพ์, ๒๕๔๓),

อนาคตและปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ นี่เรียกว่า วิญญาณชั้น ๖ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า ชั้น ๕^{๒๔}

ข) ธรรมชาติของชีวิต : ชั้น ๕

มนุษย์ซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดที่ตัวมนุษย์เองควรศึกษาทำความเข้าใจให้ชัดแจ้ง เพราะถ้าเข้าใจชีวิตตนแล้วก็เห็นเครื่องประกันได้ว่า จะรู้เข้าใจธรรมชาติของโลกทั้งหมด ถ้ามองมนุษย์ในสายตาของพระพุทธศาสนา จะเห็นส่วนประกอบของชีวิต ซึ่งรวมเรียกว่า ตัวตน ตัวบุคคล เป็นต้นนั้น ไม่มีอยู่จริง แท้จริงแล้วเป็นเพียงหน่วยรวมของส่วนประกอบต่างๆ เท่านั้น ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) กล่าวว่า

พุทธธรรมมองเห็นสิ่งทั้งหลายในรูปของส่วนประกอบต่างๆ ที่มาประชุมกันเข้า ตัวตนแท้ๆ สิ่งทั้งหลายไม่มี เมื่อแยกส่วนต่างๆ ที่มาประกอบกันเข้านั้นออกไปให้หมดก็จะไม่พบตัวตนของสิ่งนั้นเหลืออยู่ ตัวอย่างง่ายๆ ที่ยกขึ้นมาอ้างกันบ่อยๆ คือ “รถ” เมื่อนำส่วนประกอบต่างๆ มาประกอบเข้าด้วยกันตามแบบที่กำหนด ก็บัญญัติเรียกกันว่า “รถ” แต่ถ้าแยกส่วนประกอบทั้งหมดออกจากกัน ก็จะหาตัวตนของรถไม่ได้ มีแต่ส่วนประกอบทั้งหลาย ซึ่งมีชื่อเรียกต่างๆ กันจำเพาะแต่ละอย่างอยู่แล้ว คือ ตัวตนของรถมิได้มีอยู่ต่างหากจากส่วนประกอบเหล่านั้น มีแต่เพียงคำบัญญัติว่า “รถ” สำหรับสภาพที่มารวมกันเข้าของส่วนประกอบเหล่านั้น แม้ส่วนประกอบแต่ละอย่างๆ นั้นเอง ก็ปรากฏขึ้นโดยการรวมกันเข้าของส่วนประกอบย่อยๆ ต่อๆ ไปอีก และหาตัวตน

ที่แท้ไม่พบเช่นเดียวกัน เมื่อจะพูดว่าสิ่งทั้งหลายมีอยู่ ก็ต้องเข้าใจความหมายว่า มีอยู่ในฐานะมีส่วนประกอบต่างๆ มาประชุมเข้าด้วยกัน^{๒๕}

พุทธธรรมแยกแยะชีวิตออกเป็นส่วนประกอบย่อยๆ ๕ ประเภทหรือ ๕ หมวดเรียกว่า เบญจขันธ์(The Five Aggregates) หรือ ชั้น ๕^{๒๖} ดังนี้

๑. รูป (Corporeality) ได้แก่ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย หรือสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติ และพฤติกรรมต่างๆ ของสสารพลังงานเหล่านั้น

๒. เวทนา (Feeling หรือ Sensation) ได้แก่ความรู้สึกลึกซึ้ง ทุกข์ หรือเฉยๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ

๓. สัญญา (Perception) ได้แก่ความกำหนดได้ หรือหมายรู้ คือ กำหนดรู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์ (Object) นั้นๆ ได้

๔. สังขาร (Mental Formations หรือ Volitional Activities) ได้แก่องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่างของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ ประชุมการตรัสรู้นึกคิดในใจ และการแสดงออกทางกายเวลา ให้เป็นไปต่างๆ เป็นที่มาของกรรม เช่น ศรัทธา สติ หิริ

^{๒๔} ส.ข. (บาลี) ๑๗/๔๘/๓๙, ส.ข. (ไทย) ๑๗/๔๘/๖๖-๖๗.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

^{๒๖} ดูรายละเอียด ใน อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๑/๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑/๑.

โอดตัปปะ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา โมหะ โลภะ โทสะ มานะ ทิฐิ อิสสา มัจฉริยะ เป็นต้นเรียกรวมอย่างง่าย ๆ ว่าเครื่องปรุงของจิต เครื่องปรุงของความคิด หรือเครื่องปรุงของธรรม

๕. วิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจคือการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกายและการรู้อารมณ์ทางใจ^{๒๗}

ค) บทสรุปวิเคราะห์

การแสดงชีวิตแบบขั้น ๕ นี้มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่มนุษย์เอง โดยเป็นแบบฝึกหัดให้ตรวจสอบ พินิจพิจารณา สืบสาวให้เห็นตามที่มันเป็น ไม่ใช่ตามที่อยากให้มันเป็น คือ ให้ชีวิตนี้เป็นที่หรือเป็นแหล่งแสดงตัวของปัญญาให้เข้าไปรู้ ไม่ใช่เป็นแหล่งรวมของความยึดมั่นถือมั่นในขั้นนั้นๆ

พระพุทธศาสนามองมนุษย์และสัตว์อื่นๆ ทั้งหมดเป็นเพียงหน่วยรวมที่ประกอบขึ้นของหน่วยย่อยๆ ๕ ประเภทเท่านั้น ที่บัญญัติเรียกว่า บุคคล หรือสิ่งของ เช่น รถ เป็นต้น เป็นเพียงการบัญญัติขึ้นเพื่อเรียกหน่วยรวมนั้น เมื่อแยกออกไปแล้วที่เรียกว่าบุคคลหรือรถนั้นก็ไม่มี ส่วนประกอบ ๕ อย่างนั้นได้แก่ ส่วนที่เป็นรูปธรรมทั้งหมด ทั้งพฤติกรรมที่แสดงออกเรียกว่ารูป

ส่วนที่เป็นความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ เรียกว่าเวทนา ส่วนที่เป็นการจำได้หมายรู้ เรียกว่า สัญญา ส่วนที่ปรุงแต่งจิตให้แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมเรียกว่าสังขาร และการรู้ทางประสาทสัมผัสเรียกว่าวิญญาณ

โดยธรรมชาติมนุษย์มีแนวโน้มจะยึดถือ ยึดมั่นในตัวตน การที่ท่านแสดงแยกแยะให้เห็นองค์ประกอบต่างๆ ก็เพื่อให้มนุษย์รู้เข้าใจเห็นว่าตนที่แท้นั้นเป็นเพียงการประชุมกันเข้าของขั้น ๕ เท่านั้น ทั้งเป็นการแสดงชีวิตต่อปัญญาของมนุษย์เองให้พิจารณาตามที่มันเป็น เมื่อเห็นว่าชีวิตเป็นเพียงส่วนประกอบต่างๆ เช่นนั้น ตัวตนที่จะออกมากระทบกับตัวตนอื่นๆ หรือสถานการณ์อื่นๆ ก็จึงไม่มี มีแต่เพียงปรากฏการณ์ของขั้น ๕ ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยเท่านั้น เมื่อพิจารณาเห็นดังนี้ชีวิตก็โล่งโปร่งไม่ต้องคอยกระทบขั้นของกันและกัน

๒) ไตรลักษณ์

ก) พุทธพจน์

ตถาคค (พระพุทธเจ้า)ทั้งหลาย จะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุ (หลัก) นั้น ก็ยังคงมีอยู่ เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยามว่า สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา

ตถาคคตรัสรู้ เข้าถึงหลักนั้นแล้ว จึงบอก แสดง วางเป็นแบบ ตั้งเป็นหลัก เปิดเผย แจกแจง ทำให้เข้าใจง่ายว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา^{๒๘}

ข) ธรรมชาติของชีวิต: ไตรลักษณ์

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๒๙} กล่าวถึง ไตรลักษณ์ ไว้ว่า ตามหลักพุทธธรรมเบื้องต้นที่ว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากส่วนประกอบต่างๆ มาประชุมกันเข้า หรือมีอยู่ในรูปของการรวมตัวเข้า

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), หน้า ๑๖.

^{๒๘} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๑๓๗/๒๗๘-๒๗๙, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับเดิม), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๕๘-๖๐.

ด้วยกันของส่วนประกอบต่างๆ นั้น มิใช่หมายความว่าเป็นการนำเอาส่วนประกอบที่เป็นชิ้นๆ อื่นๆ อยู่เหมือนเมื่อเอาวัตถุต่างๆ มารวมกันเป็นเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ

ความจริง ที่กล่าวว่าสิ่งทั้งหลายเกิดจากการประชุมกันของส่วนประกอบต่างๆ นั้น เป็นเพียงคำกล่าวเพื่อเข้าใจง่ายๆ ในเบื้องต้นเท่านั้น

แท้จริงแล้ว สิ่งทั้งหลายมีอยู่ในรูปของกระแส ส่วนประกอบแต่ละอย่างๆ ล้วนประกอบขึ้นจากส่วนประกอบอื่นๆ ย่อยลงไป แต่ละอย่างไม่มีตัวตนของตัวเองเป็นอิสระ และเกิดดับต่อกันไปเสมอ ไม่เที่ยง ไม่คงที่ กระแสนี้ไหลเวียนหรือดำเนินต่อไป อย่างที่คล้ายกับรักษารูปแนวและลักษณะทั่วไปไว้ได้อย่างค่อยเป็นไป ก็เพราะส่วนประกอบทั้งหลายมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์อาศัยซึ่งกันและกัน เป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันอย่างหนึ่งและเพราะส่วนประกอบเหล่านั้นแต่ละอย่างล้วนไม่มีตัวตนของมันเอง และไม่เที่ยงแท้คงที่อย่างหนึ่ง

ความเป็นต่างๆ ทั้งหมดนี้เป็นไปตามธรรมชาติ อาศัยความสัมพันธ์และความเป็นปัจจัยเนื่องอาศัยกันของสิ่งทั้งหลายเอง ไม่มีตัวการอย่างอื่นที่นอกเหนือออกไปในฐานะผู้สร้างหรือผู้บันดาล จึงเรียกเพื่อเข้าใจง่ายๆ ว่าเป็นกฎธรรมชาติ

ไตรลักษณ์นี้หรือรลภาบางที่เรียกว่า “สามัญลักษณ์” ในฐานะเป็นลักษณะร่วม ที่มีเสมอ กันแก่สังขารทั้งปวง (แต่ไม่เสมอกันแก่ธรรมทั้งปวง)

เพื่อเข้าใจง่ายๆ ให้ความหมายของไตรลักษณ์ (The Three Characteristics of Existence) โดยย่อดังนี้

๑. อนิจจตา (Impermanence) ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป

๒. ทุกขตา (Conflict) ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายไป ภาวะที่กดดันผืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไปจะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์ที่มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้ความสมอยากแท้จริง หรือความพึงพอใจเต็มที่ แก่ผู้อยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปอยากไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน

๓. อนัตตตา (Soullessness หรือ Non-self) ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนแท้จริงที่จะสั่งบังคับให้เป็นอย่างไรก็ได้

ค) บทสรุปวิเคราะห์

พระพุทธศาสนานอกจากจะแสดงชีวิตแบบขั้น ๕ แล้วยังแสดงต่อไปอีก ถึงความสัมพันธ์ และความ เป็นไปขององค์ประกอบย่อยๆ นั้น

สิ่งทั้งหลายนอกจากจะประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยๆ รวมกันแล้ว ยังมีความเปลี่ยนแปลงเป็นไปในตัวมันเอง มีสภาพไม่เที่ยง แปรปรวน เปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) บีบคั้นคับข้องคงทนอยู่ในสภาพเดิมได้ยาก (เป็นทุกข์) และไม่มีตัวตน ไม่อยู่อำนาจสั่งบังคับ (อนัตตา) รวมเรียกว่าเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์

หลักไตรลักษณ์แสดงให้เห็นว่า สังขารมีความเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นธรรมดาของมันเอง เมื่อรู้เช่นนี้แล้ว ก็จะมีท่าทีที่ถูกต้อง ไม่เข้าไปยึดติดถือมั่น แม้ว่สิ่งทั้งหลายจะ

แปรปรวนไป แต่จิตใจก็ไม่ถูกรอบงาย่าย ด้วยปัญญาที่รู้เท่าทัน เมื่อสิ่งทั้งหลายมีความแปรปรวนไป
หน้าที่มนุษย์จึงต้องเร่งทำกิจการที่ด้วยความไม่ประมาท ใช้วันเวลาให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๒.๒.๓ วิเคราะห์ความตายตามหลักพุทธธรรม

๑) คำจำกัดความของความตายตามหลักพุทธธรรม

ก) พุทธพจน์

มรณะเป็นอย่างไร คือ ความจุติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตาย
กล่าวคือมฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งชั้นร่างกาย ทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ ใน
หมู่สัตว์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์นั้นๆ ภิภษุทั้งหลาย นี้เรียกว่ามรณะ^{๓๐}

ข) บทสรุปวิเคราะห์

พระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้เป็นคำจำกัดความของความตายที่นำมาแสดงนี้ ปรากฏคำไวพจน์
และคำอธิบายความตายในแง่มุมต่างๆ ได้แก่ ๑) จุติ ๒) จวนตา ความเคลื่อนไป ๓) เกโทความทำลาย
ไป ๔) อันตรธาน ความหายไป ๕) มัจจุรณะ มฤตยูคือความตาย ๖) กาลกิริยา การทำกาละ ๗)
ความทำลายแห่งชั้น ๘) ความทอดทิ้งร่างกาย ๙) ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์

คำจำกัดความที่นำมาแสดงนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า พระพุทธศาสนาให้ความหมายของ
ความตายไว้หลายระดับ ทั้งระดับสมมติและระดับปรมัตถ์ การให้ความหมายของความตายในระดับ
สมมติ คือ การให้ความหมายของความตายโดยยอมรับการมีอยู่ของบุคคลที่สมมติเรียกกันขึ้นว่า นาย
โน้น นางนี้ คนนี้ คนนั้น เช่น นายติสสะตาย พระติสสะมรณภาพ หรือ ความตายของนายติสสะ การ
มรณภาพของพระติสสะ แต่ว่าโดยความจริงแท้แล้ว นายติสสะ เป็นต้นนั้นไม่มีที่จริงแล้วเป็นเพียงการ
ประชุมกันขึ้นขององค์ประกอบต่างๆ ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงให้คำจำกัดความของความตายไว้ใน
ระดับหนึ่งต่อไปอีก เป็นระดับที่ขึ้นต่อความจริงแท้ เป็นสภาวะธรรมล้วนๆไม่เกี่ยวข้องกับสมมติว่าเป็น
คนโน้น คนนี้ เช่นว่า ชั้น ๕ แตกไปแล้ว อินทรีย์ขาดไปแล้ว

๒) ความตายเป็นธรรมดาของชีวิต

ความตายเป็นอาการหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปกติสำหรับชีวิต เมื่อพิจารณาโดยไม่
ขึ้นต่อความรู้สึกของมนุษย์ ความตายจึงเป็นเพียงธรรมดาๆ แต่ที่เป็นธรรมดานี้เอง เพราะความรู้สึก
ยึดถือและไม่รู้เข้าใจ มนุษย์จึงต้องพยายามเข้าถึงธรรมดานี้ให้ได้ โดยเห็นตามเป็นจริงธรรมดา แปลว่า
อาการหรือความเป็นไปแห่งธรรมชาติสามัญ ปกติ ฟื้นฟู^{๓๑} พระพุทธศาสนามุ่งให้เห็นความตายเป็น
ธรรมดา ทั้งไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงให้ล่วงพ้นไปได้

^{๓๐}กตมถกปิฎกเขมรณ ๓ ยะ เตสึ เตสึ สุตตานตมทา ตมทา สุตตนิกาเย จุติ จวนตา เกโท อันตรธาน
มัจจุรณ กาลกิริยา ขนธานเกโท กเขรสนิกเขโป ชีวิตินทรียสสุปจเจโท อิทั จุจติ ภิกขเวมรณ ๓ ที.ม. (บาลี)
๑๐/๓๙๐/๒๖๐, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๙๐/๓๒๕.

^{๓๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔๔.

ก) พุทธพจน์

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงมีความเกิดเป็นธรรมดา...สิ่งทั้งปวงมีความแก่เป็นธรรมดา...สิ่งทั้งปวงมีความป่วยไข้เป็นธรรมดา...สิ่งทั้งปวงมีความตายเป็นธรรมดา...สิ่งทั้งปวงมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา...สิ่งทั้งปวงมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา...สิ่งทั้งปวงมีความสิ้นไปเป็นธรรมดา...สิ่งทั้งปวงมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา...สิ่งทั้งปวงมีเหตุให้เกิดเป็นธรรมดา...^{๓๒}

สัตว์ทั้งปวงก็มีความตายเป็นธรรมดา มีความตายเป็นที่สุด ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้... มหาบพิตร...สัตว์ทั้งปวงมีความตายเป็นธรรมดา มีความตายเป็นที่สุด ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ มหาบพิตร ภาชนะดินชนิดใดชนิดหนึ่ง ทั้งดิบสุก ภาชนะดินเหล่านั้นทั้งหมด มีความแตกเป็นธรรมดา มีความแตกเป็นที่สุด ไม่ล่วงพ้นความแตกไปได้เลย แม้ฉันใด มหาบพิตร สัตว์ทั้งปวงก็มีความตายเป็นธรรมดา มีความตายเป็นที่สุดไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ฉันนั้นเหมือนกัน^{๓๓}

ข) บทสรุปวิเคราะห์

ความตายเป็นธรรมดาของธรรมชาติเอง บอกชัดอยู่ในคำว่า ชีวิตไม่ขึ้นต่ออำนาจดลบันดาลของเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย การแสดงความตายในฐานะเป็นธรรมดานี้ พุทธศาสนิกชนก็ย่อมเห็นทางปฏิบัติได้ทันทีว่า ชีวิตไม่ขึ้นต่ออำนาจเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มนุษย์เป็นอิสระจากเทพเจ้าเป็นต้นนั้น แทนการรอคอยอำนาจดลบันดาล มนุษย์ก็ควรมุ่งมั่นทำกรรมดีให้ได้ผลดี และอยู่ด้วยผลของกรรมดีนั้น หน้าที่มนุษย์จึงรวมเด่นอยู่ที่การศึกษาหาเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดผลดีงาม ไม่มัวยุ่งอยู่กับการหาวิธีอ้อนวอนเทพเจ้า หรือมัวรอคอยผลการบันดาล

มองกว้างออกไปในระดับสังคม ความตายในฐานะเป็นธรรมดา จะเป็นสนามฝึกให้สังคมนั้นเป็นสังคมแห่งการมุ่งศึกษาหาความจริง เป็นสังคมแห่งการกระทำ และหวังผลจากการกระทำไม่เป็นสังคมแห่งการอ้อนวอนหรือสังคมแห่งการอุปถัมภ์จากผู้มีอำนาจ ฉะนั้น ความตายจึงเป็นธรรมชาติของชีวิต ที่ย้ำเตือนให้มนุษย์ได้เห็นตามเป็นจริง และเป็นหนทางให้ก้าวเดินไปสู่ความเป็นอิสระ

ค) ความตายเป็นภัย

ง) ข้อความในพระไตรปิฎก

ภัย ๕

ภิกษุทั้งหลาย พละ ๔ ประการเป็นไฉน ๑) ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา๒) วิริยพละ กำลังคือความเพียร ๓) อนวัชพละ กำลังคือกรรมที่ไม่มีโทษ ๔) สังคหพละ กำลังคือการสงเคราะห์... ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกประกอบด้วยพละ ๔ ประการนี้ ย่อมข้ามพ้นภัย ๕ ประการ

ภัย ๕ ประการเป็นไฉน คือ ๑) อาชีวิกภัย ภัยเนื่องด้วยการเลี้ยงชีพ๒) อสัโลกภัย ภัยคือความเสื่อมเสียชื่อเสียง ๓) ปริสสารัชชภัย ภัยคือความครั่นคร้ามในบริษัท ๔) มรณภัย ภัยคือความตาย ๕) ทุกคติภัย ภัยคือทุกคติ^{๓๔}

^{๓๒} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๓๓-๔๒/๒๓, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๓-๔๒/๓๘-๓๙.

^{๓๓} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๓๓/๑๑๖, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

^{๓๔} อง.นวก. (บาลี) ๒๓/๕/๓๐๐-๓๐๑, อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๕/๔๓๙-๔๔๑, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๙๔๒/๔๖๒, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๔๒/๕๙๗.

ภ้ย ๓

ภ้ย ๓ คือชาติภ้ย ฆราภ้ย มรณภ้ยบรรดาภ้ย ๓ นั้น

ชาติภ้ย เป็นไฉน ความกลัว ความขลาด ความหวาดเสียว ความชูชันแห่งชน ความสะดุ้งแห่งจิตเพราะอาศัยความเกิด นี้เรียกว่า ชาติภ้ย

ฆราภ้ย เป็นไฉนความกลัว ความขลาด ความหวาดเสียว ความชูชันแห่งชน ความสะดุ้งแห่งจิต เพราะอาศัยฆรา นี้เรียกว่า ฆราภ้ย

มรณภ้ย เป็นไฉนความกลัว ความขลาด ความหวาดเสียว ความชูชันแห่งชน ความสะดุ้งแห่งจิตเพราะอาศัยความตาย นี้เรียกว่า มรณภ้ยเหล่านี้เรียกว่า ภ้ย ๓^{๓๕}

ก) บทสรุปวิเคราะห์

ความตายจัดเป็นภ้ยประเภทหนึ่งในบรรดาภ้ย ๓ ประเภท และ ๕ ประเภท เรียกว่า มรณภ้ย

ในพระสูตรนอกจากจะแสดงความตายในฐานะเป็นภ้ยแล้ว ยังแสดงพละ ๔ ไว้ด้วย ผู้ที่จะพ้นภ้ย ๕ ได้ต้องประกอบด้วย พละ ๔

ภ้ย ๕ ได้แก่ ๑) อาชีวิตภ้ย ภ้ยเนื่องด้วยการครองชีพ ๒) อสิลอกภ้ย ภ้ยคือความเสื่อมเสียชื่อเสียง ๓) ปริสสารชภ้ย ภ้ยคือความครั่นคร้ามเก้อเขินในที่ชุมนุม ๔) มรณภ้ย ภ้ยคือความตาย ๕) ทุกคติภ้ย ภ้ยคือทุกคติ

พละ ๔ ได้แก่ ๑) กำลังปัญญา ๒) กำลังความเพียร ๓) กำลังการงานอันไม่มีโทษ ๔) กำลังการสงเคราะห์

ความตาย เรียกว่า มรณภ้ย ในบรรดาภ้ย ๓ ได้แก่ ๑) ชาติภ้ย ความกลัวเพราะอาศัยความเกิด ๒) ฆราภ้ย ความกลัวเพราะอาศัยความแก่ ๓) มรณภ้ย ความกลัวเพราะอาศัยความตาย

๓) ความตายเป็นมาร

ความตายจัดว่าเป็นมารชนิดหนึ่ง ที่ตัดโอกาสให้ก้าวหน้าต่อไปในคุณความดีทั้งหลาย มาร^{๓๖} แปลว่า สิ่งที่ทำบุคคลให้ตายจากคุณความดีหรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ สิ่งทีล้างผลาญคุณความดี ตัวการที่กำจัดหรือขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุผลสำเร็จอันดังาม มาร มี ๕ ได้แก่

๑. กิเลสมาร มารคือกิเลส กิเลสเป็นมารเพราะเป็นตัวกำจัดและขัดขวางความดี ทำให้สัตว์ประสบความพินาศทั้งในปัจจุบันและอนาคต

๒. ขันธมาร มารคือเบญจขันธ์ ขันธ์ ๕ เป็นมาร เพราะเป็นสภาพอันปัจจัยปรุงแต่ง มีความขัดแย้งกันเองอยู่ภายใน ไม่นั่นคงทนนาน เป็นภาระในการบริหาร ทั้งแปรปรวนเสื่อมโทรมไป เพราะชราพยาธิเป็นต้น ล้วนรอนโอกาสมิให้บุคคลทำกิจหน้าที่ หรือบำเพ็ญคุณความดีได้เต็มปรารณา อย่างแรง อาจถึงพรากโอกาสนั้นโดยสิ้นเชิง

๓. อภิสังขารมาร มารคืออภิสังขาร อภิสารขารเป็นมาร เพราะเป็นตัวปรุงแต่งกรรมนำไปให้เกิดชาติ ฆรา เป็นต้น ขัดขวางมิให้หลุดพ้นไปจากสังขารทุกข์

^{๓๕} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๙๒๑/๔๔๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๒๑/๕๗๖.

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๗๐, ชุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๒๔,๓๘๓,๔๔๑, สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๑/

๔. เทวปุตตมาร มารคือเทพบุตร เทพยิ่งใหญ่ระดับสูงสุดแห่งชั้นกามาวจรตนหนึ่งชื่อว่า มารเพราะเป็นนิมิตแห่งความขัดข้อง คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคลไว้ มิให้ล่วงพ้นจากแดนอำนาจครอบงำของตน โดยชักให้ห้วงพะวงในกามสุขไม่หาญเสียสละออกไปบำเพ็ญความดีที่ยิ่งใหญ่ได้

๕. มัจจุมาร มารคือความตาย ความตายเป็นมาร เพราะเป็นตัวการตัดโอกาสที่จะก้าวหน้าต่อไปในคุณความดีทั้งหลาย^{๓๗}

จากการศึกษาสรุปได้ว่า เมื่อบุคคลประสบกับความตาย ก็หมดโอกาสที่จะก้าวหน้าต่อไปในคุณความดี เพราะเป็นตัวตัดโอกาส เป็นมารของการทำคุณความดี ท่านจึงจัดความตายเป็นมารประเภทหนึ่งในบรรดามาร ๕ เรียกว่า มัจจุมาร

๔) ความตายเป็นทุกข์

ก) พุทธพจน์

ชาติเป็นทุกข์ ชราเป็นทุกข์ มรณะเป็นทุกข์ โสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความพิไรรำพัน) ทุกข์ (ความไม่สบายกาย) โทมนัส (ความเสียใจ) อุปายาส (ความคับแค้นใจ) การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ ว่าโดยย่อ อุปาทานชั้นทั้ง ๕ เป็นทุกข์^{๓๘}

ข) บทสรุปวิเคราะห์

ความตาย ถูกกล่าวถึง ในฐานะเป็นคำอธิบายคำว่า ทุกข์ อีกชั้นหนึ่ง มีพุทธพจน์อธิบายคำว่าทุกข์ในพระไตรปิฎกด้วยคำต่างๆ และ ความตาย เป็นหนึ่งในบรรดาคำอธิบายเหล่านั้น

ความตายโดยตัวมันเองเป็นปกติธรรมดาที่เกิดขึ้นกับทุกชีวิต เสมือนเป็นกระแสธรรมชาติของธรรมชาติที่มีความเปลี่ยนแปลงเป็นไปของมันเองซึ่งแยกต่างหากจากเจตจำนงของมนุษย์ในขั้นนี้ เรียกว่า กระแสธรรม แต่ความตายซึ่งเป็นธรรมดานี้เอง เมื่อมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับเจตนาและลักษณะอาการบางอย่างแล้ว ทำให้ความตายที่เป็นธรรมดาอยู่ในธรรมชาติดีกลับกลายมาเป็นทุกข์ในใจมนุษย์หรือก่อทุกข์ขึ้นในใจมนุษย์

คู่กับกระแสธรรมนั้น ก็มีกระแสอย่างหนึ่งในตัวมนุษย์ คือ กระแสความอยาก ความยึดถือ รวมเรียกว่า กระแสคน

มนุษย์ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วย่อมมีความอยาก ความยึดถือหรือยึดมั่น (ตัณหา อุปาทาน) เป็นพื้นฐานที่แฝงฝังไว้ด้วยความรู้สึกว่ามีตัวตน หรือ ของตน เมื่อมนุษย์ปุถุชนซึ่งมีความอยากความยึดถือเป็นพื้นฐานของตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใด พร้อมนั้นก็ก่อความรู้สึกว่า ตัวตน และ ของตน ขึ้นด้วย

การที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ บรรดาที่มีด้วยกระแสคนซึ่งมีตัณหาอุปาทานเป็นพื้นฐาน จึงเกิดทุกข์ขึ้นในใจตน

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สือตะวัน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๓-๑๗๔.

^{๓๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๒๐/๘๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๒๐/๑๑๘.

ชีวิตซึ่งประกอบขึ้นด้วยขั้น ๕ เป็นต้น เป็นแหล่งรวมความยึดถือของมนุษย์ โดยรู้สึกว่าการมีชีวิตของข้าพเจ้า รูปของข้าพเจ้า เสียงของข้าพเจ้า ฯลฯ พร้อมกันนั้นก็หวาดกลัวความ

ตายจะคืบคลอนเข้ามาคร่าชีวิตของตนและคนเป็นที่รักให้พรางจาก ถึงขั้นนี้ความตายซึ่งเป็นธรรมดาของธรรมชาติกลับกลายมาเป็นทุกข์อีกแบบหนึ่งขึ้นในใจมนุษย์เป็นทวีคูณ ด้วยเหตุนี้เองเวลาท่านสรุปเหตุแห่งความทุกข์หรือแหล่งก่อทุกข์ในใจมนุษย์ ท่านก็จะสรุปโดยรวบรัดว่า การยึดมั่นในขั้น ๕ นี้แหละคือตัวทุกข์ (อุปาทานขั้นทั้ง ๕ เป็นทุกข์)

การแสดงความตายว่าเป็นทุกข์นี้ มิได้สอนให้เป็นทุกข์หรือเสริมเติมความเศร้าสร้อยเพราะกลัวตาย แต่มุ่งให้รู้เห็นความตายที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริง พระพุทธศาสนาสอนเรื่องทุกข์แต่ไม่สอนให้เป็นทุกข์ ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า พระพุทธศาสนาสอนเรื่องทุกข์ไว้สำหรับปัญญา รู้ แต่สอนเรื่องสุขสำหรับให้เรามีชีวิตเป็นจริงอย่างนั้น พูดอย่างสั้นว่าพุทธศาสนาสอนให้รู้ทันทุกข์ แต่ให้อยู่เป็นสุข หรือให้สั้นกว่านั้นอีกว่า พุทธศาสนาสอนให้เห็นทุกข์แต่ให้เป็นสุข คือ ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น^{๓๙} หน้าที่มนุษย์ต่อความทุกข์คือให้รู้ ไม่ได้ให้เป็นทุกข์

เมื่อพิจารณาถึงกว้างเท่าที่ วางใจต่อชีวิตได้ถูกทั้งแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องต่อความตายได้ถูกและเหมาะสม กล่าวคือจากผู้ต้องระทมทุกข์หวาดหวั่นกลัวตายก็กลายเป็นผู้เฝ้าพิจารณาเรียนรู้ชีวิตอย่างเป็นสุข

๕) ความตายเป็นธรรมชาติที่ไม่มีใครรับรองได้

ก) พุทธพจน์

ภิกษุทั้งหลาย ไม่มีใครเลย ไม่ว่าจะเป็นสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก ที่จะประกันธรรม ๔ ประการ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

ไม่มีใครเลย...ที่จะประกันสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาว่า ไม่แก่ ไม่มีใครเลย...ที่จะประกันสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาว่า ไม่เจ็บ ไม่มีใครเลย...ที่จะประกันสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดาว่า ไม่ตาย ไม่มีใครเลย...ที่จะประกันผลแห่งกรรมชั่วที่เศร้าหมอง ให้เกิดในภพใหม่ มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผล มีชาติ ชราและมรณะต่อไปว่า ไม่บังเกิด^{๔๐}

ข) บทสรุปวิเคราะห์

จากพุทธพจน์ที่นำมาแสดง สรุปได้ว่า ไม่มีใครสามารถประกันยืนยันรับรองได้เลยว่าสิ่งที่จะต้องเกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นธรรมดา จะไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ จะไม่ตาย สิ่งทั้งหลายที่เกิด แก่เจ็บตาย มันก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ใครจะห้ามปราม บังคับ รับรอง ประกัน ไม่ให้สิ่งทั้งหลายเกิด แก่ เจ็บ ตาย คงไม่ได้ผล การแสดงความตายเช่นนี้ เป็นการแสดงหลักการหรือความจริง ให้มนุษย์ซึ่งจะต้องเกิดแก่เจ็บตายเข้าใจ และปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), มองธรรมถูกทางมีสุขทุกที เมื่อจิตกายย่อมเป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

^{๔๐} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๘๒/๑๙๖, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๒/๒๕๘-๒๕๙.

๒.๒.๔ ชีวิตหลังความตาย

ก) พุทธพจน์

สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลแห่งบุญและบาป คือ ผู้ทำบาปจักไปสู่รกรส่วนผู้ทำบุญ จักไปสวรรค์ เพราะฉะนั้น บุคคลควรทำกรรมดี สะสมไว้เป็นสมบัติในโลกหน้า เพราะบุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า^{๔๑}

ภิกษุทั้งหลาย คติ ๕ ประการเหล่านี้ คติ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑) นิริยะ นรก ๒) ตีรจณานิโยนิ กำเนิดสัตว์ตีรจณาน ๓) เปตวิสัย แดนเปรต ๔) มนุษย์ ๕) เทวดา^{๔๒}

ข) คตินิमित ๕

คตินิमित คือ สัญลักษณ์หรือนิमितต่างๆ ที่บ่งบอกถึงคติของภพหน้า ที่ผู้กำลังจะตายจะต้องไปเกิดหลังจากที่ได้ดับจิตตายไปแล้วในโลกนี้แล้ว ใน หนังสือโลกที่ปนี^{๔๓} ท่านแบ่งคตินิमतออกเป็น ๕ ประเภท ได้แก่

๑) เกิดในภพนรก เมื่อจุติจิตดับนั้นย่อมจะเห็นเปลวไฟร้อนระอุมาก หรืออาจเห็นภูตผีปีศาจรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัวเป็นอันมาก หรือเห็นเป็นภาพปีศาจมาหลอกหลอน อดุกระชากลากตัวไป หรือสัตว์นรกมาจิกเนื้อหนัง มีความตกใจมากเมื่อเห็นภาพเหล่านั้น ผู้ตายจะต้องอะอะโว้ยวายขอความช่วยเหลือ จะเห็นได้ชัดว่าใบหน้าของผู้กำลังจะตายมีลักษณะซีดเผือก เจ็บปวดทรมารหน้าตาบูดเบี้ยว ลืมตาโพล่ง ดังนั้น บุคคลผู้ตายจะต้องไปเกิดในนรก หรือทุกข์อย่างแน่นอน

๒) เกิดในภพเปรต ถ้าผู้ตายจะไปเกิดเป็นเปรตอสุรกาย ย่อมเห็นคตินิमतเป็นหุบเขาหรือถ้ำอันมืดมิด อืดอืดมอญไม่เห็นอะไร มีความหิวอาหารและกระหายน้ำเป็นกำลัง บางครั้งอาจเห็นภาพที่มีน้ำเลือดน้ำหนอง เหม็นเน่าน่ารังเกียจระสอระสอยื่น ดังนั้นชี้ให้เห็นว่าบุคคลผู้นั้นจะได้ไปเกิดเป็นเปรต ก่อนจะตายบุคคลนั้นมักจะขอน้ำเพราะหิวกระหายจนคอแห้งผากกระสับกระส่ายทุรนทุรายเห็นได้ชัด

๓) เกิดในภพไตรจณาน บุคคลที่จะไปเกิดเป็นสัตว์ไตรจณาน ย่อมเห็นคตินิमतเป็นทุ่งหญ้าป่าไม้ เจริญเขา ชายป่าหุบเขา แม่น้ำ บางทีเห็นเป็นรูปสัตว์ต่างๆ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย นก ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น จะมาปรากฏให้เห็นชัดทางมโนทวาร ดังนั้นเป็นนิमतบ่งชี้ให้รู้ว่า บุคคลผู้นั้นจะไปบังเกิดเป็นสัตว์ไตรจณาน

๔) เกิดในภพมนุษย์ บุคคลผู้ตายจะกลับมาเป็นมนุษย์นี้อีก ย่อมเห็นนิमतในขณะที่จวนจะดับจิตเป็นก้อนเนื้อ คือ เห็นเป็นก้อนเนื้อเล็กๆ อยู่ในครรภ์มารดาหรือเห็นครรภ์มารดาในชาติที่จะไปเกิดใหม่นี้ ก็เป็นนิमतชี้ให้รู้ว่าจะต้องกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก

๕) เกิดในภพสวรรค์ บุคคลผู้จะตายย่อมเห็นภพนิमतที่เป็นภาพสวยงามวิจิตรพิสดารซึ่งไม่มีให้เห็นในโลกมนุษย์ อาจเห็นเป็นปราสาทราชวัง เทวดา นางฟ้า นางสวรรค์ เครื่องตกแต่งสถานที่

^{๔๑} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๓๓/๑๑๗, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

^{๔๒} อง.นวก. (บาลี) ๒๓/๖๘/๓๗๙, อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๕๕๓.

^{๔๓} พระธรรมธีรราชมหามุนี (ญาณวโร), **โลกที่ปนี**, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖.

อยู่อาศัยก็วิเศษสวยงามไปทั้งสิ้น ขณะบุคคลผู้จะตายนั้นหลับตาสนิทลงมักจะยิ้มปรากฏบนใบหน้า แสดงว่าได้คติณิรมิตที่จะไปเกิดในสวรรค์

ค) บทสรุปวิเคราะห์

จากการศึกษา พบว่า มีพุทธพจน์ตรัสยืนยันถึงชีวิตหลังความตาย ผู้ที่ทำบาปไว้ก็ต้องเกิดในนรก ส่วนผู้ที่ทำบุญไว้ก็ได้เกิดในสวรรค์ แต่มีข้อสังเกตว่า นอกจากจะตรัสเรื่องนรกและสวรรค์ซึ่งจะต้องถึงในอนาคตตามเหตุปัจจัยแล้วยังตรัสวิธีการปฏิบัติตนที่ต้องถึงในปัจจุบัน และลงมือกระทำได้เลยคือการลงมือทำความดี เมื่อทำความดีในปัจจุบันแล้วก็เห็นผลในทุกขณะที่ทำไม่ต้องรอผลหลังความตาย

นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์ตรัสถึงคติคือที่ไปของสัตว์ทั้งหลาย ได้แก่ นรก เปรต ภูต วิสัย มนุษย์ และเทวดา ในโลกที่ปณี ซึ่งเป็นผลงานการศึกษาทางพระพุทธศาสนาของพระเถระรุ่นหลัง ท่านยังแสดงคติณิรมิต เป็นสัญลักษณ์บอกให้ทราบว่าสัตว์ผู้จะต้องตายจะมีคติเช่นไร

๒.๒.๕ การปฏิบัติต่อความตาย

๑) อัปปมาทธรรม

ก) พุทธพจน์

ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด^{๔๔}

มหาบพิตร ธรรมอย่างหนึ่งที่ยึดประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้าไว้ได้ คือ ความไม่ประมาท รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายที่สัญจรไปบนแผ่นดินชนิดใดชนิดหนึ่ง รอยเท้าเหล่านั้นทั้งหมดย่อมรวมลงในรอยเท้าข้าง บัณฑิตกล่าวว่า รอยเท้าข้างเป็นเลิศกว่ารอยเท้าเหล่านั้น เพราะเป็นของใหญ่ ฉะนั้น มหาบพิตร ธรรมอย่างหนึ่งที่ยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในภายหน้า คือ ความไม่ประมาท ก็ฉันทัน^{๔๕}

ภิกษุทั้งหลาย ยอดเรือนชาวโลกกล่าวว่าเลิศกว่าเหล่านั้นทั้งหมด แม้ฉันท กุศลธรรมทั้งหมดก็ฉันทันเหมือนกัน มีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่ากุศลธรรมเหล่านั้น^{๔๖}

ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย ผู้ไม่ประมาท ย่อมไม่ตาย คนประมาทเป็นเหมือนคนตายแล้ว^{๔๗}

^{๔๔}ที่.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๘/๑๓๕, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

^{๔๕}ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๘/๑๐๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘/๑๕๑.

^{๔๖}ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๔๑-๑๔๕/๔๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๔๑-๑๔๕/๗๕.

^{๔๗}ช.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๑/๑๙, ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

ข) บทสรุปวิเคราะห์

ความประมาทเป็นหลักธรรมสำคัญ เปรียบเหมือนยอดเรือที่เด่นกว่ากลอนทั้งหมดและเหมือนรอยเท้าช้างที่ใหญ่กว่ารอยเท้าสัตว์ทั้งหมด พระพุทธองค์ตรัสความไม่ประมาทแก่ภิกษุเป็นปัจฉิมโอวาท คือ โอวาทครั้งสุดท้าย

ปัจฉิมโอวาทที่ว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด พระองค์ตรัสให้เห็นธรรมชาติของสังขาร พร้อมกับข้อปฏิบัติต่อสังขารนั้น คือ มีทั้งหลักการและปฏิบัติการ

หลักการที่ว่านั้น คือ สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นธรรมดา เป็นหลักที่ต้องกำหนดรู้ด้วยปัญญา หน้าที่ของพุทธศาสนิกชนจึงอยู่ที่การศึกษาทำความเข้าใจด้วยปัญญา ไม่ใช่การเหงานงอยเศร้าสร้อยกับสังขารที่มีความเสื่อมเป็นธรรมดา แต่หน้าที่รวมเด่นอยู่ที่ตอนต่อไปของโอวาท ได้แก่ ความไม่ประมาท

ความไม่ประมาท เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะลงมือปฏิบัติให้เกิดผลจริงจัง และให้เจริญทุกโอกาส เมื่อมีความไม่ประมาทเป็นจุดเริ่มต้นแล้ว ความเจริญทั้งหลายก็จะตามมาเป็นกระบวนการ เพราะธรรมทั้งหลายมีความไม่ประมาทเป็นจุดเริ่มต้น

ผลในทางกลับกันถ้าตั้งอยู่ในความประมาทเสียอย่างเดียวแล้ว ก็จะพลาดโอกาสที่ก้าวเดินไปในความเจริญ ถ้าพลาดโอกาสนี้แล้วก็เท่ากับมีชีวิตอยู่เปล่า คนที่ประมาทจึงมีค่าเท่ากับคนตายแล้ว

ฉะนั้น เมื่อพุทธศาสนิกชนศึกษาทำความเข้าใจด้วยปัญญา รู้ชัดว่า สังขารมีความเสื่อมเป็นธรรมดา จึงต้องเริ่มทำกิจหน้าที่ของตนด้วยความไม่ประมาท ก่อนความตายจะก้าวเข้ามาต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ที่สุด

๒) มรณสติ

ก) พุทธพจน์

ภิกษุทั้งหลาย มรณสติที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อกลางวันผ่านไป กลางคืนย่างเข้ามา พิจารณาดังนี้ว่า ปัจจัยแห่งความตายของเรามีมากแท้ คือ งูพืงกัดเราก็ได้ แมลงป่องพืงตอยเราก็ได้ ตะขาบพืงกัดเราก็ได้ เพราะเหตุนี้เราพืงตาย เราพืงมีอันตรายนั่น เราพืงพลาดล้มลงก็ได้ อาหารที่เราฉันแล้วไม่ย่อยเสียก็ได้ดีของเราพืงกำเริบก็ได้ เสมหะของเราพืงกำเริบก็ได้ ลมมีพืษดังศาตราของเราพืงกำเริบก็ได้ พวกมนุษย์พืงทำร้ายเราก็ได้ หรือพวกอมนุษย์พืงทำร้ายเราก็ได้ เพราะเหตุนี้ เราพืงตาย เราพืงมีอันตราย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพืงพิจารณาดังนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลอันเรายังละไม่ได้ ที่จะพืงเป็นอันตรายแก่เราผู้ทำกาละในกลางคืน มีอยู่หรือหนอแล

ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลอันเรายังละไม่ได้ ที่จะพืงเป็นอันตรายแก่เราผู้ทำกาละในกลางคืน มีอยู่ภิกษุนั้น

พืงกระทำความพอใจ ความพยายาม ความอดุสสาหะ ความเพียร ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะให้ยิ่ง เพื่อละธรรมอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นเสีย เปรียบเหมือนคนที่มီးผ้าไฟไหม้ หรือ

ศิระชะถูกไฟไหม้ พึงกระทำความพอใจ ความพยายาม ความอดุสาหะ ความเพียร ความไม่ท้อถอย สติ และสัมปชัญญะให้ยิ่ง เพื่อดับไฟไหม้ผ้าหรือศิระชะนั้น ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลอันเรายังละไม่ได้ ที่จะเป็นอันตรายแก่เราผู้ทำกาละในกลางคืน ไม่มีภิกษุนั้นพึงเป็นผู้มีปิตีและปราโมทย์หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ภิกษุทั้งหลาย มรณสตินั้นภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะมีอมตะเป็นที่สุด^{๔๘}

ข) ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับมรณสติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๔๙} ให้ความหมายของ มรณสติ ไว้ว่า การระลึกถึงความตายอันจะต้องมาถึงตนเป็นธรรมดา พิจารณาให้ใจสงบจากอกุศลธรรม เกิดความไม่ประมาท และไม่หวาดกลัว คิดเร่งชวนชวนบำเพ็ญกิจและทำความดี

พระณัฐกิตติ อนารโท (ผุยเหง้า)^{๕๐} ได้ศึกษาหลักมรณสติในพระไตรปิฎก สรุปได้ว่า มรณสติ หมายถึงการระลึกถึงความตายอันจะมีแก่ตน คนอื่น ตลอดถึงสัตว์ทั้งหลาย และพิจารณาสาเหตุการตาย เพื่อให้เกิดกำลังความเพียร เร่งทำกิจหน้าที่ก่อนความตายจะมาถึง มรณสติเป็นวิธีการฝึกสติเป็นหนึ่งในบรรดากรรมฐาน ด้วยการกำหนดรู้ความตายอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก จิตใจที่ตั้งอยู่กับการระลึกถึงความตายนั่นย่อมไม่เผลอไปในความชั่วทั้งปวงการปฏิบัติมรณสติหรือระลึกถึงความตายอยู่เสมอมีค่าต่อชีวิต เพราะจะช่วยให้มนุษย์สามารถเผชิญกับการตายด้วยสติและปัญญา กระตุ้นเตือนเร้าใจให้ไม่ประมาทการปฏิบัติมรณสติเป็นกรรมฐาน ที่มีความเหมาะสมกับทุกคน ทุกเพศ ทุกภาษา ไม่จำกัดเวลาและสถานที่ และเกิดผลดีกับผู้ปฏิบัติเสมอ

ค) บทสรุปวิเคราะห์

มรณสติ คือการระลึกถึงความตายที่จะเกิดขึ้นแก่ตนและผู้อื่น เพื่อความไม่ประมาทในชีวิต โดยระลึกถึงความตายที่จะเกิดขึ้นแน่นอน เช่นว่า ชีวิตไม่แน่นอน แต่ความตายเป็นของแน่นอน เมื่อระลึกถึงความตายอยู่เป็นประจำ ก็ทำให้เจ้าของชีวิตไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงไปเปล่า รีบเร่งทำกิจหน้าที่ให้สมบูรณ์ในปัจจุบัน ไม่นิ่งนอนใจปล่อยปละละเลยหรือรอให้ภัยมาถึงตนจึงตื่นรนชวนชวนแต่ปฏิบัติกิจหน้าที่ด้วยความเอาใจใส่ ชะมักเข้มแข็ง ไม่ระย่อท้อถอย เสมือนถูกไฟไหม้ศิระชะแล้วจะนั่งเฉยเฉื่อยชาอยู่ไม่ได้ พุทธพจน์ดังจะกล่าว สรุปเรื่องมรณสติได้ชัดแจ้ง จึงนำมาแสดงไว้ดังนี้

บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้ เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย^{๕๑}

^{๔๘} อิง.อุฎฺฐก. (บาลี) ๒๓/๗๔/๒๖๕, อิง.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๗๔/๓๘๖.

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า๒๙๘.

^{๕๐} พระณัฐกิตติ อนารโท (ผุยเหง้า), “ศึกษาหลักมรณสติในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^{๕๑} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๒๗๒/๒๔๑, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๗๒/๓๒๐.

๑) อภินิหารปัจเจกชน

ก) พุทธพจน์

ภิกษุทั้งหลายฐานะ ๕ ประการนี้ ที่สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตต้องพิจารณาเนื่องๆ ฐานะ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือสตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิตควรพิจารณา เนื่องๆ ว่า

๑. เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

๒. เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้

๓. เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

๔. เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น

๕. เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น^{๕๒}

ข) อธิบายอภินิหารปัจเจกชน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ว่าอภินิหารปัจเจกชน ๕^{๕๓} ข้อที่สตรีก็ตามบุรุษก็ตาม คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ควรพิจารณาเนื่องๆ

๑. ชราธัมมตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

๒. พยาธิธัมมตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้

๓. มรณธัมมตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

๔. ปิยวินาभावตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เราจักต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น

๕. กัมมัสสกตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใดดีก็ตามชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาท ของกรรมนั้น

ข้อที่ควรพิจารณาเนื่องๆ ๕ อย่างนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อละสาเหตุต่างๆ มีความ มัวเมาเป็นต้น ที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายตกอยู่ในความประมาท และประพฤติดุจจริตทางไตรทวาร กล่าวคือ

ข้อที่ ๑ เป็นเหตุละหรือบรรเทาความเมาในความเป็นหนุ่มสาวหรือความเยาว์วัย

ข้อที่ ๒ เป็นเหตุละหรือบรรเทาความเมาในความไม่มีโรคคือความแข็งแรงมีสุขภาพดี

ข้อที่ ๓ เป็นเหตุละหรือบรรเทาความเมาในชีวิต

ข้อที่ ๔ เป็นเหตุละหรือบรรเทาความความยึดติดผูกพันในของรักทั้งหลาย

ข้อที่ ๕ เป็นเหตุละหรือบรรเทาความทุจริตต่างๆ โดยตรง

^{๕๒} อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๗/๖๖-๗๗, ๐.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙-๑๐๐.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

เมื่อพิจารณาขยายความกว้างออกไป เห็นว่ามีใช้คนเดียวที่ต้องเป็นอย่างนี้ แต่เป็นคติธรรมดาของสัตว์ทั้งปวงที่จะต้องเป็นไป เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้เสมอๆ มรรคก็จะเกิดขึ้น เมื่อเจริญมรรคนั้นมากเข้า ก็จะละสังโยชน์ทั้งหลาย สิ้นอนุสัยได้

ค) บทสรุปวิเคราะห์

อภิณหปัจจเวกขณะ คือ วิธีฝึกให้พิจารณาอยู่เป็นประจำ ในหลักการพิจารณาดังกล่าวนี้ รวมเรื่องความตายเข้าไว้ด้วย พิจารณาความตายเป็นของธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ที่ท่านให้พิจารณาดังนี้ก็เพื่อให้ไม่หลงละเหิงมัวเมาใช้ชีวิตให้เสียเปล่า แต่ควรเริ่มทำกิจหน้าที่ด้วยความไม่ประมาท

๒.๒.๖ สรุปหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย

การศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายครั้งนี้ ผู้วิจัยสรุปหลักธรรมได้เป็น ๒ ประเภท คือ ๑) ธรรมดา ได้แก่ หลักธรรมชาตินี้เป็นกลางๆ เป็นความจริงตามธรรมดา ไม่ขึ้นต่อความอยาก ความยึดถือของมนุษย์ แต่เป็นวัตรธรรมดาที่มนุษย์ผู้เป็นเจ้าของชีวิตต้องรู้ และ ๒) ธรรมจริยา คือ หลักปฏิบัติการต่อธรรมชาตินั้น หรือหน้าที่มนุษย์ผู้เป็นเจ้าของชีวิตต้องปฏิบัติเพื่อให้ได้ประโยชน์จากหลักการณ์

ธรรมดา คือ หลักธรรมชาตินี้เป็นกลางๆ ที่นำมาศึกษาในที่นี้ ได้แก่ หลักชั้น ๕ ไตรลักษณ์ คำจำกัดความของความตาย มาร ๕ ภย ๓ ภย ๕ ความตายเป็นธรรมดาของชีวิต ความตายเป็นทุกข์ ความตายเป็นธรรมดาที่ไม่มีใครรับรองได้และชีวิตหลังความตาย ได้แก่ คติ ๕

ธรรมจริยา คือ ปฏิบัติการ ข้อปฏิบัติ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักธรรมชาตินี้ นำมาศึกษาในที่นี้ ได้แก่ หลักอัปปมาทธรรม มรสดิและอภิณหปัจจเวกขณะ

หลักพุทธธรรมที่แสดงมาทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นหลักที่ส่งเสริมให้รู้เห็นและเข้าใจชีวิตตามที่เป็น และรู้จักปฏิบัติต่อชีวิตนั้นด้วยความไม่ประมาท เมื่อผู้ปฏิบัติหลักธรรมเหล่านี้ไปปฏิบัติให้เกิดผล ก็จะทำให้รู้เห็นตามเป็นจริง ไม่มัวยึดติดถือมั่น หรือติดอยู่แค่ชอบชัง เมื่อรู้เห็นตามเป็นจริงด้วยปัญญาแล้ว ก็แสดงออกเป็นการกระทำที่อยู่บนฐานของความรู้ ปฏิบัติตนด้วยความไม่ประมาท

ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงคาดว่า ผู้ปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายแล้วจะเป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจ มองโลกและชีวิตตามความเป็นจริง และปฏิบัติกิจหน้าที่ด้วยความไม่ประมาท พัฒนาตนให้เป็นผู้มีทัศนคติที่ทางบวกต่อความตาย

ผู้วิจัย สรุปหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย ไว้ในตารางที่ ๒-๑ ดังแสดงต่อไปนี้

ตารางที่ ๒-๑ แสดงหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย	
ธรรมชาติ (หลักการ/ ที่ต้องรู้ด้วยปัญญา)	ธรรมจรรยา (ปฏิบัติการ/ ที่ต้องทำด้วยความเพียร)
ชั้น ๕, ไตรลักษณ์ คำจำกัดความของความตาย มาร ๕, ภัย ๓, ๕ ความตายเป็นธรรมดาของชีวิต ความตายเป็นทุกข์ ความตาย: ธรรมชาติที่ใครรับรองไม่ได้ ชีวิตหลังความตาย: คติ ๕	อปปมาทธรรม มรณสติ อภินหปัจจเวกขณ์

๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติ

๒.๓.๑ ความหมายของทัศนคติ

ชิฟแมนและคานุก^{๕๔} (Schiffman, Leon G.; & Leslie Lazar Kanuk) ให้คำจำกัดความไว้ว่าทัศนคติหมายถึงความโน้มเอียงอันเกิดจากการเรียนรู้โดยความโน้มเอียงนี้ทำให้เกิดพฤติกรรมที่สอดคล้องกับแนวทางที่พึงพอใจหรือไม่พึงพอใจที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

เชริฟและเชริฟ^{๕๕} (Sherif & Sherit) ให้ความหมายทัศนคติไว้ว่า ทัศนคติเกิดจากการเรียนรู้หรือ ประสบการณ์ต่างๆ ที่บุคคลได้รับสิ่งแวดล้อมภายนอกมิได้ติดตามตัวมาตั้งแต่กำเนิด มิใช่แรงขับทางร่างกาย เช่น ความอยากรับประทานอาหารแต่การเลือกรับประทานอาหารชนิดต่างๆ เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ต่างๆ ที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยบุคคลนั้นได้รับจากสิ่งแวดล้อมภายนอกมิได้ติดตัวมาแต่กำเนิด และมีใช้แรงขับภายในร่างกาย

ธงชัย สันติวงษ์^{๕๖} ทัศนคติ คือ คุณลักษณะที่มีความมั่นคงต่อเนื่องในความคิดความรู้สึก และแนวทางในการปฏิบัติของพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือต่อความดี ต่อบุคคลและต่อกลุ่มคน

สุรางค์ไคว้ตระกูล^{๕๗} กล่าวว่า ทัศนคติ เป็นอชฌาศัย (Disposition) หรือแนวโน้มที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งเร้า ซึ่งอาจจะเป็นได้ทั้งคน วัตถุ ความคิด

^{๕๔} Schiffman, Leon G.; & Leslie Lazar Kanuk. **Consumer Behavior**. 7th edition New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 2000, p. 200.

^{๕๕} Sherif & Sherit อ้างอิงใน วันนิสา งามบัวทอง, “ทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิกที่มีต่อวารสารวิชาการด้านบัญชีและภาษีอากรของบริษัท สำนักพัฒนาการบริหาร จำกัด”, สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^{๕๖} ธงชัย สันติวงษ์, **การบริหารงานบุคคล**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒.

(Ideas) ทักษะนี้อาจจะเป็นบวกหรือลบ ถ้าบุคคลมีทัศนคติบวกต่อสิ่งใด ก็จะมีพฤติกรรมที่เผชิญกับสิ่งนั้น ถ้ามีทัศนคติลบก็จะหลีกเลี่ยง ทัศนคติเป็นสิ่งที่เรียนรู้และการแสดงออกของค่านิยมและความเชื่อของบุคคล

สร้อยตระกูล (ตวยานนท์) อรรถมานะ^{๕๗} กล่าวว่า ทัศนคติ คือ ผลผสมผสานของความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความคิดเห็น ความรู้ และความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง คนใดคนหนึ่ง สถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ซึ่งออกมาในรูปการประเมินค่า อันอาจเป็นไปในทางยอมรับหรือปฏิเสธก็ได้ และความรู้สึกเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งขึ้น ดังนั้นพฤติกรรมของมนุษย์ก็คือการแสดงออกซึ่งทัศนคติของเขา

บรรยงค์ โตจินดา^{๕๘} สรุปความหมายของ ทัศนคติไว้ว่า ความโน้มเอียงที่จะตอบสนองด้วยวิธีที่ชอบหรือไม่ชอบ ที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาต่อวัตถุ สิ่งของ บุคคลหรือแนวความคิด หรืออะไรก็ตาม

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์^{๖๐} กล่าวว่าความหมายของทัศนคติ มีดังนี้

๑. ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่างๆ หลังจากที่บุคคลได้มีประสบการณ์ในสิ่งนั้น ความรู้สึกจึงแบ่งเป็น ๓ ลักษณะ คือความรู้สึกในทางบวก เป็นการแสดงออกในทางลักษณะของความพึงพอใจ เห็นด้วย ชอบ สนับสนุนความรู้สึกในทางลบ เป็นการแสดงออกในลักษณะไม่พึงพอใจ ไม่เห็นด้วย ไม่ชอบและไม่สนับสนุนและความรู้สึกที่เป็นกลาง คือ ไม่มีความรู้สึกใดๆ

๒. บุคคลจะแสดงความรู้สึกออกทางด้านพฤติกรรม ซึ่งแบ่งพฤติกรรมเป็น ๒ แบบ คือ พฤติกรรมภายนอก เป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้ และพฤติกรรมภายใน เป็นพฤติกรรมที่สังเกตไม่ได้ ชอบหรือไม่ชอบก็ไม่แสดงออกหรือความรู้สึกที่เป็นกลาง

สุชา จันท์เอม^{๖๑} ให้ความหมายของทัศนคติไว้ว่า เป็นนามธรรมที่เกิดจากการเรียนรู้หรือประสบการณ์ในชีวิตของบุคคล และทัศนคติมีความสำคัญต่อการตอบสนองทางสังคมของบุคคลเป็นอย่างมาก คือบุคคลที่มีพฤติกรรมอย่างไรหรือกระทำการสิ่งใดลงไปทัศนคติจะเป็นเครื่องกำหนด ดังนั้นทัศนคติจึงเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพของบุคคล และบุคคลที่มีทัศนคติต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในลักษณะที่ต่างกันออกไป

^{๕๗} สุรางค์ไคว้ตระกูล, **จิตวิทยาการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๓๖.

^{๕๘} สร้อยตระกูล (ตวยานนท์) อรรถมานะ, **พฤติกรรมองค์การ: ทฤษฎีและการประยุกต์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๔.

^{๕๙} บรรยงค์ โตจินดา, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : อมรรการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙๒.

^{๖๐} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, **จิตวิทยาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓๘.

^{๖๑} สุชา จันท์เอม, **จิตวิทยาทั่วไป**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗๐.

จากการศึกษาความหมายของทัศนคติ สรุปได้ว่า ทัศนคติ หมายถึง ความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึกชอบไม่ชอบ ความเห็น ความคิดเห็น ความโน้มเอียงและแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมของบุคคลต่อสถานการณ์ เหตุการณ์ บุคคล หรือสิ่งเร้าสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

๒.๔ องค์ประกอบของทัศนคติ

เชพเวอร์^{๒๒} (Shaver) กล่าวว่า ทัศนคติ ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ ด้าน ได้แก่

๑. องค์ประกอบด้านความรู้ (Cognitive Component) หมายถึง การรับรู้ของบุคคลที่เกี่ยวกับวัตถุหรือเหตุการณ์ต่างๆ รวมทั้งความเชื่อของบุคคลที่มีต่อสิ่งเหล่านั้นด้วย

๒. องค์ประกอบด้านความรู้สึก (Affective Component) เป็นความรู้สึกของบุคคลต่อสิ่งเร้าที่เขารับรู้ อาจจะเป็นทางที่ดีหรือไม่ดี ถ้าบุคคลมีความรู้สึกไม่ดีต่อสิ่งใด บุคคลก็จะไม่ชอบสิ่งนั้น ถ้าบุคคลมีความรู้สึกที่ดีต่อสิ่งใด ก็จะชอบสิ่งนั้น

๓. องค์ประกอบด้านแนวโน้มที่จะกระทำ (Behavioral Component) หมายถึง ความโน้มเอียงของบุคคลที่จะแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับความรู้สึกของตน คือการยอมรับหรือไม่ยอมรับ ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ

การที่บุคคลจะมีทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้นจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ^{๒๓} ได้แก่

๑. องค์ประกอบทางด้านพุทธิปัญญา หรือทางด้านความรู้ ความเข้าใจ (Cognitive Components) คือ ความรู้ ความเข้าใจ ความคิด รวมทั้งความเชื่อต่างๆ ของบุคคลที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งในเชิงประเมินค่าว่ามีคุณประโยชน์หรือมีโทษในสิ่งต่างๆ อันจะก่อให้เกิดทัศนคติต่อสิ่งต่างๆ นั้น ในทางบวก (ทัศนคติที่ดี) และในทางลบ (ทัศนคติที่ไม่ดี) โดยถ้าบุคคลใดมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือบุคคลหนึ่งในทางที่ดีแล้ว บุคคลนั้นจะมีทัศนคติที่ดีกับสิ่งนั้นๆ หรือบุคคลนั้นๆ ในทางบวก ในทางตรงกันข้ามถ้าบุคคลนั้นมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ หรือบุคคลนั้นๆ ไม่ดี ย่อมจะทำให้บุคคลนั้นมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อสิ่งนั้นๆ หรือบุคคลนั้นในทางลบ

๒. องค์ประกอบทางด้านรู้ ความรู้สึก (The Feeling Component) คือ ความรู้สึก ความชอบหรือไม่ชอบ รักหรือเกลียดหรือกลัว ซึ่งเป็นการตอบสนองทางอารมณ์ของบุคคลที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ถ้าบุคคลมีทัศนคติในแง่ดีต่อสิ่งใดก็จะมีความรู้สึกที่ดีต่อสิ่งนั้น ทัศนคติจะแสดงออกมาในรูปของความรัก ความโกรธ ความชอบ ความพอใจ เป็นต้น

^{๒๒}Shaverอ้างอิงใน บุษราคัม ฐรพันธ์, “ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเจตคติต่อการพนันของนักศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด”, *ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๔) หน้า ๑๑.

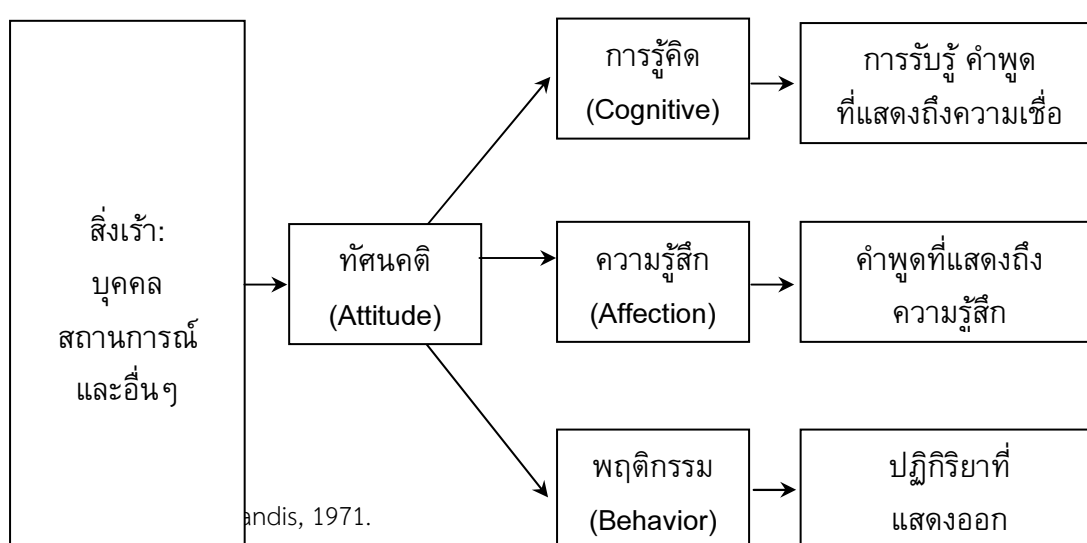
^{๒๓}McGuire อ้างอิงใน ธนพรรณ กลั่นเพชร, “บุคลิกภาพเก็บตัว-แสดงตัวกับทัศนคติต่อความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้สูงอายุ”, *ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๔-๓๕.

๓. องค์ประกอบทางด้านแนวโน้มในเชิงพฤติกรรม (The Action Tendency Component or The Behavioral Component) คือ แนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรม หรือความพร้อมที่จะกระทำ

อันเป็นผลเนื่องจากความคิดและความรู้สึก ซึ่งออกมาในรูปของพฤติกรรม การประพฤติดีปฏิบัติในการยอมรับ หรือปฏิเสธ และเป็นการกระทำที่สามารถสังเกตได้

ไทรแอนดิส(Triandis)^{๒๔} ได้เสนอแผนภูมิองค์ประกอบของทัศนคติ ไว้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒-๒ แสดงองค์ประกอบของทัศนคติ

จากแผนภูมิองค์ประกอบของทัศนคติ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ทัศนคติประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบ ได้แก่ ๑) องค์ประกอบด้านความรู้คิด เป็นความเข้าใจ รู้จัก รู้ชัด มีข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ๒) องค์ประกอบด้านความรู้สึก เป็นความเห็น ความรู้สึกชอบชังต่อสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง และ ๓) องค์ประกอบด้านพฤติกรรม เป็นปฏิกิริยาที่เกิดจากความรู้และความรู้สึกนั้น

^{๒๔}Triandis, 1971อ้างอิงใน พรพรรณ จีระวงศ์ศิริ, “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติต่อการทำงานของบุคลากรที่ปฏิบัติงานกับคนพิการ ในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”, สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓.

๒.๔.๑ ลักษณะของทัศนคติ

สุรางค์ไคว้ตระกูล^{๖๕} กล่าวถึงลักษณะของทัศนคติ ดังนี้

๑. ทัศนคติเกิดจากการเรียนรู้

๒. ทัศนคติเป็นแรงจูงใจที่ทำให้บุคคลกล้าเผชิญกับสิ่งเร้าหรือหลีกเลี่ยง ฉะนั้น ทัศนคติจึงมีทั้งทางบวกและทางลบ เช่น ถ้านักเรียนมีทัศนคติทางบวกต่อวิชาคณิตศาสตร์ นักเรียนจะชอบเรียนวิชาคณิตศาสตร์ และเมื่ออยู่ชั้นมัธยมศึกษาจะเลือกเรียนแขนงวิชาคณิตศาสตร์ ตรงข้ามกับนักเรียนที่มีทัศนคติทางลบต่อคณิตศาสตร์ก็จะไม่ชอบหรือไม่มีแรงจูงใจที่จะเรียน เมื่ออยู่ชั้นมัศึกษาก็จะเลือกเรียนแขนงอักษรศาสตร์ ภาษา เป็นต้น

๓. ทัศนคติประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ องค์ประกอบเชิงความรู้สึก (Affective Component) องค์ประกอบเชิงปัญญาหรือการรู้คิด (Cognitive Component) และองค์ประกอบเชิงพฤติกรรม (Behavioral Component)

๔. ทัศนคติเปลี่ยนแปลงได้ง่าย การเปลี่ยนแปลงทัศนคติอาจเปลี่ยนแปลงจากบวกเป็นลบหรือจากลบเป็นบวก ซึ่งบางครั้งเรียกว่า การเปลี่ยนแปลงทิศทางของทัศนคติ หรืออาจจะเปลี่ยนแปลงความเข้มข้น (Intensity) หรือความมากน้อย ทัศนคติบางอย่างอาจจะหยุดเลิกไปได้

๕. ทัศนคติเปลี่ยนแปลงตามชุมชนหรือสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิก เนื่องจากชุมชนหรือสังคมหนึ่งๆ อาจจะมีค่านิยมหรืออุดมการณ์พิเศษเฉพาะ ดังนั้นค่านิยมเหล่านั้นจึงมีอิทธิพลต่อทัศนคติของบุคคลที่เป็นสมาชิก ในกรณีที่ต้องการเปลี่ยนทัศนคติจะเปลี่ยนค่านิยม

๖. สังคมประกิต (Socialization) มีความสำคัญต่อพัฒนาการทัศนคติของเด็กโดยเฉพาะทัศนคติต่อความคิดและหลักการที่เป็นนามธรรม เช่น อุดมคติ ทัศนคติต่อเสรีภาพในการพูด การเขียน เด็กที่มาจากครอบครัวที่มีสภาพเศรษฐกิจสังคมสูง จะมีทัศนคติบวกสูงสุด

ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร^{๖๖} กล่าวถึงลักษณะของทัศนคติดังนี้

๑. ทัศนคติเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้

๒. ทัศนคติดีมีลักษณะที่คงทนยาวนานพอสมควร

๓. ทัศนคติดีมีลักษณะของการประเมินค่าอยู่ในตัว ก็คือจะบอกลักษณะดี-ไม่ดีชอบ-ไม่ชอบ เป็นต้น

๔. ทัศนคติทำให้บุคคลที่เป็นเจ้าของพร้อมที่จะตอบสนองต่อที่หมายของทัศนคติ

๕. ทัศนคติบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับสิ่งของ และบุคคลกับสถานการณ์ นั่นคือ ทัศนคดีย่อมมีที่หมายนั่นเอง

กับสถานการณ์ นั่นคือ ทัศนคดีย่อมมีที่หมายนั่นเอง

^{๖๕}สุรางค์ไคว้ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, หน้า ๓๖๗.

^{๖๖}ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร, ทัศนคติและปฏิบัติการทางจิตวิทยาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะวิชาครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๙-๒๑๐.

จากการศึกษาลักษณะของทัศนคติสรุปได้ว่า ทัศนคติ เกิดจากการเรียนรู้ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ สภาพแวดล้อมมีอิทธิพลต่อทัศนคติ ทัศนคติมีผลต่อพฤติกรรม บุคคลแต่ละคนมีทัศนคติต่อสถานการณ์หนึ่งๆ แตกต่างกัน

๒.๔.๒ ประเภทของทัศนคติ

กมลรัตน์ หล้าสูงษ์^{๒๗} ได้แบ่งประเภทของทัศนคติไว้ดังนี้

๑. ทัศนคติทางบวก (Positive Attitude) หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่พร้อมเข้าหาเมื่อเกิดความรู้สึกชอบ หรือพอใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น การคบเพื่อน ถ้าเราพอใจหรือชอบเพื่อนคนใดก็คบหาและสนิทสนมกับเพื่อนคนนั้น เป็นความรู้สึกชอบ ฟังพอใจ ส่งเสริม สนับสนุน และช่วยเหลือ

๒. ทัศนคติทางลบ (Negative Attitude) หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่พร้อมจะถอยหนีหรือหลีกเลี่ยง เมื่อเกิดความรู้สึกไม่ชอบหรือไม่พอใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เช่น นักเรียนไม่ชอบครูหรืออาจารย์ผู้สอน เพราะครูหรืออาจารย์ผู้สอนดู นักเรียนผู้นั้นก็จะพยายามหลบหน้าหรือไม่เข้าไปหาครูหรืออาจารย์คนนั้น

จากการศึกษาประเภทของทัศนคติสรุปได้ว่า ทัศนคติมี ๒ ประเภทคือ ทัศนคติทางบวก ได้แก่ การมีความรู้สึกชอบ อยากเข้าหา รู้สึกพึงพอใจ ต่อสิ่งเร้าหรือสถานการณ์นั้นๆ และทัศนคติทางลบ ได้แก่ การรู้สึกไม่ดี ไม่ชอบ ไม่อยากเข้าหา ไม่พึงพอใจ หลีกหนี หลบเลี่ยง ปฏิเสธ สิ่งเร้าหรือสถานการณ์นั้นๆ

๒.๔.๓ เทคนิคการวัดทัศนคติ

กิติกร ตรีสกุล^{๒๘} กล่าวว่า วิธีการสร้างเครื่องมือวัดทัศนคติสามารถทำได้หลายวิธีคือ ๑ . วิธี Equal Appearing Intervals โดยเธอร์สโตน (Thurstone) ใช้วัดทัศนคติของบุคคลโดยอาศัยกฎแห่งการเปรียบเทียบ เพื่อตัดสินใจ (Law of Comparative Judgement) คือให้ผู้ตอบตัดสินข้อความที่แสดงถึงทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยในข้อความเหล่านั้นมากน้อยเพียงใด โดยให้กลุ่มผู้ตัดสินพิจารณาว่าข้อความแต่ละข้อความที่เสนอมานั้นควรจะอยู่ในระดับไหน เมื่อแบ่งความคิดเห็นจากเห็นด้วยมากที่สุด ถึงไม่เห็นด้วยมากที่สุด ๑๑ ระดับเท่าๆกัน เมื่อกลุ่มผู้ตัดสินพิจารณา

^{๒๗} กมลรัตน์ หล้าสูงษ์, จิตวิทยาการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๘), หน้า ๑๘๑-๑๘๒.

^{๒๘} กิติกร ตรีสกุล, ๒๕๓๖ อ้างอิงใน มัทนียา กายแก้ว, “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติต่อการเลือกคู่ครองเป็นชาวต่างชาติของหญิงไทยในจังหวัดหนึ่ง ประเทศไทย”, สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑.

ตัดสินหมดทุกข้อความแล้ว นำแต่ละค่ามาหาสเกล (Scale Value) คือ หาดำแหน่งมัธยฐานของแต่ละสเกลสำหรับวัดทัศนคติต่อไป

๒. วิธี Summated Ratings หรือ Likert Method ซึ่งสร้างขึ้นโดยลิเคิร์ต (Likert) เป็นวิธีการวัดทัศนคติโดยการนำเอาข้อความที่ใช้วัดทัศนคติไปให้ผู้ตอบลงความเห็นว่ามีความรู้สึกต่อข้อความเหล่านั้นอย่างไร เมื่อแบ่งความคิดเห็นจากเห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจไม่เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แล้วกำหนดคะแนนให้ในแต่ละความคิดเห็น ซึ่งอาจจะเป็น ๕ ๔ ๓ ๒ ๑ ตามลำดับ หากข้อความทางบวก (Positive Statement) และเป็น ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ตามลำดับหากเป็นข้อความทางลบ (Negative Statement) โดยเลือกข้อความที่สามารถจำแนกกลุ่มที่มีทัศนคติที่ดีและกลุ่มที่มีทัศนคติที่ไม่ดีได้ เพื่อนำไปใช้วัดทัศนคติต่อไป

๓. วิธี Semantic Differential (Osgood) ซึ่งใช้วัดความหมายของทัศนคติในรูปความหมายของคำคุณศัพท์ โดยให้บุคคลทำเครื่องหมายแสดงความคิดเห็นลงในสเกล ซึ่งอยู่ระหว่างคำคุณศัพท์ที่มีความหมายตรงกันข้ามกับคู่หนึ่งๆ เช่น ดี-ไม่ดี ชอบ-ไม่ชอบ ฯลฯ ผู้ที่นั้นต้องพิจารณาว่า ทัศนคติของตนมีความหมายสอดคล้องกับคำคุณศัพท์ในแต่ละสเกลอย่างไร มากน้อยแค่ไหน แล้วกรอกข้อความเห็นลงในสเกล

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การวัดทัศนคติมีวิธีการต่างๆ อย่างน้อย ๓ วิธี ได้แก่ วิธี Equal Appeared Intervals โดยเธอร์สโตน (Thurstone) เป็นการให้ผู้ตอบพิจารณาข้อความแล้วลงความเห็นว่าเป็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย จัดเป็นระดับ ถึงไม่เห็นด้วยมากที่สุด ๑๑ ระดับ วิธีของลิเคิร์ตเป็นการวัดโดยให้ผู้ตอบพิจารณาข้อความแล้วลงความเห็นในระดับต่าง แต่ละระดับมีคะแนนเป็นช่วงๆ และ วิธี Semantic Differential (Osgood) เป็นการแสดงความเห็นลงในสเกลที่กำหนดในระหว่างคำคุณศัพท์ที่มีความหมายตรงกันข้ามเป็นคู่ๆ

๒.๔.๔ โครงสร้างของทัศนคติ

โครงสร้างของทัศนคติ (Attitude Organization) ทัศนคติไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่มีโครงสร้างสลับซับซ้อนและมีแนวโน้มที่จะรักษาภาวะที่สมดุลในความรู้สึกนึกคิดและจะต่อต้านการเปลี่ยนแปลงต่ออิทธิพลชนิดต่างๆ นอกจากนั้นองค์ประกอบภายใน (Affective Cognitive และ Behavioral Dimension) ก็เป็นไปอย่างสมดุลเช่นกันมนุษย์จะมีสิ่งจูงใจเพื่อรักษาความสอดคล้องกัน และยังสามารถจำแนกจำนวนหนึ่งที่จะกลั่นกรองสิ่งที่จะทำให้เกิด ความไม่สมดุลออกไป^{๒๙}

ความสมดุลภายใน (Internal Consistency) M.J. Rosenberg กล่าวว่าบุคคลส่วนมากไม่สามารถทนต่อความไม่สมดุล หรือไม่สอดคล้องระหว่างองค์ประกอบทางด้าน Affective กับ Cognitive ได้ เมื่อองค์ประกอบทั้งสองนี้เกิดความสอดคล้องสมดุล ทัศนคติจะอยู่ในสภาวะมั่นคงและจะดำรงอยู่เช่นนั้นเป็นระยะเวลานาน แต่ถ้าไม่สมดุลก็อยู่ในสภาวะตรงข้าม

^{๒๙} อุดุลย์ จาตุรงค์กุล. ๒๕๔๓ อ้างอิงใน สถาพร คงอ่ำ, “ทัศนคติของเจ้าหน้าที่ที่มีผลต่อความจงรักภักดีต่อองค์กร สถาบันมะเร็งแห่งชาติ”, สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘.

โครงสร้างทัศนคติกับทัศนคติอื่น (Inexactitude Structure) บุคคลแต่ละบุคคลมีค่านิยมและความผูกพันในสังคม ซึ่งสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัตถุประสงค์ส่วนมากแต่ละองค์ประกอบมีความสำคัญมากต่อทัศนคติ ทำให้ทัศนคติรวมตัวกันและคงอยู่ได้ในเวลาเดียวกันก็จะส่งผลกระทบต่อนแนวความคิดของตัวบุคคลเกี่ยวกับตัวของตัวเองทัศนคติมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับแนวความคิดเกี่ยวกับตนเอง และค่านิยม ซึ่งเรียกว่าเป็นทัศนคติที่มีการรวมตัวกันหลายทัศนคติจนมุ่งเป็นจุดอยู่ที่จุดเดียว (Centrality) ซึ่งจะมีแนวโน้มที่จะรวมส่วนประกอบต่างๆ เข้าด้วยกัน องค์ประกอบใดเปลี่ยนแปลงก็จะกระทบกระเทือนองค์ประกอบอื่นด้วย อาจกล่าวได้ว่า บุคคลพยายามรักษาความสมดุลในโครงสร้างของทัศนคติและทำการเปลี่ยนแปลงทัศนคติอาจเป็นสิ่งลำบากยิ่ง

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า โครงสร้างทัศนคติเป็นการเกิดขึ้นและรวมกันอย่างสมดุลทั้งความรู้ ความรู้สึก และพฤติกรรม และทัศนคติดำรงอยู่ด้วยเหตุปัจจัยหลายอย่าง ไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยโดดเดี่ยว ทัศนคติเป็นการก่อตัวขึ้นทั้งปัจจัยภายในตัวบุคคลเอง ประสบการณ์ การเรียนรู้ ตลอดจนสภาพแวดล้อม สังคมและชุมชน เป็นต้น ล้วนเป็นส่วนประกอบเป็นโครงสร้างของทัศนคติทั้งนั้น

๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความตาย

๒.๕.๑ ความหมายของความตาย

๑) ความหมายทั่วไป

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๔๒)^{๗๐} ให้ความหมายว่า ตาย เป็นคำกริยา หมายถึง สิ้นใจ สิ้นชีวิต ไม่เป็นอยู่ต่อไป สิ้นสภาพของการมีชีวิต

ความตาย หมายถึง สิ้นใจ สิ้นชีวิต ไม่เป็นอยู่ต่อไป สิ้นสภาพของการมีชีวิตเคลื่อนไหวไม่ได้^{๗๑}

๒) ความตายในทางกฎหมาย

ความตาย ในทางกฎหมาย คือ การหยุดทำหน้าที่ของสมองและระบบประสาทส่วนกลาง ระบบหัวใจและการไหลเวียนและระบบการหายใจ ซึ่งตัดสินจากการสังเกตและการตรวจโดยแพทย์^{๗๒}

๓) ความตายในทางการแพทย์

พจนานุกรมศัพท์ทางการแพทย์ให้ความหมายว่า ความตาย คือ การสิ้นใจ แสดงออกโดยหัวใจหยุดเต้น และหยุดหายใจ

สทอร์ทและซันดีน (Stuart & Sundeen)^{๗๓} ให้ความหมายว่า ความตาย คือ การที่ชีวิตสิ้นสุดลง ซึ่งมีหลายคำจำกัดความ แต่ไม่ได้ระบุว่าจะใช้เกณฑ์ใดเป็นเอกฉันท์ในการตัดสินใจแต่ละคำ

^{๗๐}ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒.(กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖๐.

^{๗๑}Stephen P. Elliott, Webster's New World Encyclopedia, (New york : Prentice Hall, 1990), p. 317.

^{๗๒}Udang, Laurence, Mosby's Medical & Nursing Dictionary, (St. Louis: The C.V.Mosby Company, 1983), p. 39.

จำกัดความมีรายละเอียดดังนี้ ความตายของร่างกาย (Somatic death) คือ การหยุดทำหน้าที่ของอวัยวะเพื่อการดำรงชีวิต เช่น การเต้นของหัวใจและการหายใจ ความตายของหัวใจ (Cardiac death) คือ การที่หัวใจหยุดเต้นจริงๆ ทดสอบโดยการใช้เครื่องตรวจคลื่นไฟฟ้าหัวใจ ความตายของสมอง (Brain death) คือ การไม่สามารถรับรู้และตอบสนองต่อการกระตุ้น ไม่มีการเคลื่อนไหวหรือไม่หายใจ ไม่มีปฏิกิริยาสะท้อนกลับและคลื่นไฟฟ้าสมองเป็นเส้นตรง ความตายทางคลินิก (Clinical death) คือ มีอาการแสดงออกของความตายปรากฏให้เห็น ตรวจสอบได้ทางร่างกาย ก่อนลงความเห็นว่า บุคคลนั้นถึงแก่ความตาย ความตายทางชีวภาพ (Biological death) คือ การหยุดทำหน้าที่ของเซลล์ทั่วร่างกาย

ผู้วิจัยสรุปความหมายของความตายได้ว่า ความตาย คือ การหยุดทำหน้าที่ของสมองและระบบประสาท หัวใจหยุดทำงาน อวัยวะทั้งหมดยุติการทำงาน เซลล์ทั่วร่างกายหยุดทำงาน

๒.๕.๒ แนวคิดทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับความตาย

เบคเคอร์ และคณะ^{๗๔} (Baker, et al.) ให้ความหมายของ ความตาย หมายถึง การสูญเสียลักษณะของการมีชีวิตโดยสิ้นเชิง ได้แก่ หยุดการเคลื่อนไหวของสิ่งที่ช่วยให้มีชีวิต สูญเสียการควบคุมการทำงานของร่างกาย วิญญาณ ได้ออกจากร่างกายไปโดยไม่หวนกลับมาอีก สูญเสียการรับรู้สติ และความสามารถในการปฏิสัมพันธ์กับสังคม

นักกี^{๗๕} (Nagy) ได้กล่าวสรุป การศึกษาการรับรู้ความตายของเด็กชาวฮังการีวัย ๓-๑๐ ปี มี ๔ องค์ประกอบ คือ ๑) ความตายเป็นการจากกันหรือหายไป ๒) ความตายเกิดขึ้นเพียงชั่วคราวและค่อยเป็นค่อยไปอย่างช้าๆ สามารถเปลี่ยนกลับไปได้ระหว่างความตายเป็นคนที่ยากไปมองไม่เห็นและความตายเป็นคนที่ไม่มีชีวิต ๓) ความตายมีลักษณะเป็นคน (death is a man) มีจินตนาการ ๒ แบบ คือ ความตายเป็นคนที่ยากไปมองไม่เห็น และความตายเป็นคนที่ไม่มีชีวิต ๔) ความตาย คือ การเสื่อมสลายของร่างกาย (death is the cessation of corporal life) กล่าวถึงการเสื่อมสลายของชีวิตจะพบในเด็กกลุ่มใด ซึ่งเริ่มเข้าใจถึงธรรมชาติของชีวิตแล้ว รู้ว่าทุกคนต้องเผชิญกับความตายไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

มีเลีย (Melear, J.D)^{๗๖} แบ่งการรับรู้ความตายของเด็กซึ่งอาศัยพื้นฐานการศึกษาของนักกี (Nagy) ได้เป็น ๔ ข้อ คือ ๑) ความตายเกิดขึ้นเพียงชั่วคราวหรือเป็นการสิ้นสุดของชีวิต ๒) ความตาย

^{๗๓}Stuart, G.W., and Sundeen, S.J. *Principle and Practice of Psychiatric Nursing*, (St. Louis: The C.V. Mosby Company, 1983), p. 84.

^{๗๔}Baker, B.A., Hannon, N, and Russell, N.A, *Death and Dying and Dying Individuals and Institutions*, (New York : John Wiley and Son, 1982), p. 339.

^{๗๕}Nagy, M., "The child's Theories Concerning Death", *The Journal of Genetic Psychology*, Vol. 173 (1948), pp. 3-27.

^{๗๖}Melear, J.D, "Children's Conception of Death", *Dissertation Abstract International*, (Section B), Vol.33 (1972), p.919.

เป็นคณๆ หนึ่ง ๓) ความตายคือกรณีสูญเสียคนใดคนหนึ่งไป ๔) ความตายเป็นสากล๕) ความตายคือการเสื่อมสลายของการทำงานของร่างกาย ๖) ความตายเกิดจากความก้าวร้าว ๗) ระดับของความตาย ๘) ชีวิตหลังความตาย ๙) ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย ผลจากการศึกษา มีเลีย ได้สรุปว่าเด็กสามารถรับรู้ความตายใน ๓ องค์ประกอบ คือ การสิ้นสุดของชีวิต การไม่ย้อนกลับและการเสื่อมสลายของร่างกาย

ไชล์เดอร์และวิมเมอร์^{๗๗} (Childers and Wimmer) ศึกษาเฉพาะด้านสาเหตุ จินตนาการ และการสิ้นสุดของความตาย เพราะเห็นว่าการที่ผู้ใหญ่ปิดบังไม่ให้เด็กได้รู้เห็นต่อความตายนั้นถ่ายทอดให้เด็กเข้าใจว่า ความรู้สึกผิดของตนเป็นสาเหตุของความตาย การแปลผลผิดไปเช่นนั้นยิ่งทำให้เด็กรู้สึกผิดและมีความวิตกกังวลต่อการจากกันมากขึ้น ซึ่งไม่เฉพาะการจากกันเพราะความตายเท่านั้น

เคน^{๗๘} (Kane) ได้ศึกษาการรับรู้ความตายของเด็ก ซึ่งมีองค์ประกอบที่แตกต่างกันออกไปดังนี้

๑. การตระหนักถึงความตาย (realization) คือการตระหนักถึงภาวะการสูญเสียชีวิต ความตายอาจเกิดขึ้นกับผู้ใดก็ได้และการตระหนักว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่สามารถทำให้สิ่งมีชีวิตต้องตายหรือเป็นเหตุการณ์หนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในช่วงชีวิตคน

๒. การแยกจากกัน (Separation) เกี่ยวข้องกับสถานที่อยู่ของสิ่งที่ตายไปแล้วและพาดพิงไปถึงมิติของระยะทาง

๓. การไม่เคลื่อนไหว (Immobility) เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของสิ่งที่ตายจำแนกเป็นการเคลื่อนไหวได้ทุกส่วนของร่างกายหรือเคลื่อนไหวได้บางส่วน หรือร่างกายทุกส่วนหยุดนิ่ง

๔. การเอาคืนไม่ได้ (Irrevocability) คือ ความตายเกิดขึ้นอย่างถาวรและไม่มีการเปลี่ยนแปลงเหมือนเดิม หรือเกิดขึ้นเพียงชั่วคราวแล้วเปลี่ยนกลับเหมือนเดิม

๕. การไม่ทำงานของร่างกาย (Dysfunctional) เป็นความคิดเกี่ยวกับการทำงานของร่างกายมากกว่าความรู้สึกรับรู้ของร่างกาย คนตายแล้วอวัยวะทุกส่วนหยุดทำงานซึ่งความหมายขององค์ประกอบนี้ คล้ายกับองค์ประกอบการเสื่อมสลายของการทำงานของร่างกาย (Cessation of biological functioning)

๖. การไม่มีความรู้สึก (Insensitivity) พิจารณาเกี่ยวกับการทำงานของประสาทรับความรู้สึกของสิ่งที่ตายและหน้าที่ของจิต เช่น ความฝัน ความรู้สึก ความคิด การได้ยิน มีความคิดว่าสิ่งที่ตายไม่มีความรู้สึกเลยหรือไม่มีความรู้สึกเพียงบางส่วน หรือมีความรู้สึกอย่างเต็มที่

๗. ลักษณะรูปร่าง (Appearance) เป็นความคิดว่าสิ่งที่ตายแล้วนั้นมองดูเหมือนกับอะไร เด็กมีความคิดว่าคนตายแล้วเหมือนหรือไม่เหมือนกับขณะมีชีวิต

^{๗๗} Childers and Wimmer, M., "The Concept of Death in Early Childhood", Child Development, Vol. 42 (1971), pp.1299-1301.

^{๗๘} Kane, B., **Childrens' Concepts of Death**, Published doral dissertation, "Univercity of Cincinnati", 1975), pp. 441-445.

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความตายตามแนวคิดของนักจิตวิทยา เป็นการสูญเสียบุคคลไป เป็นการหยุดทำงานของอวัยวะทั้งหมดในร่างกาย ความเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับทุกชีวิตเสมอเหมือนกัน

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความตาย

ณัฏฐา วาสิงหน^{๗๗} ได้ศึกษาความหมายของความตาย : การตีความตามพุทธปรัชญา ผลการศึกษาพบว่า พุทธปรัชญาอันเป็นผลจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก็คือความจริงและหลักการปฏิบัติที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ของชีวิต ในเรื่องเกี่ยวกับความตายพุทธศาสนาเห็นว่าแม้ความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้อย่างแน่นอน แต่หากมนุษย์รู้และเข้าใจความหมายที่แท้จริงหรือความหมายในแง่อภิปรัชญาของความตาย ความตายก็ไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัว เพราะความตายเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เป็นไปตามธรรมชาติของชีวิต ความตายตามความหมายของพุทธศาสนาก็เป็นแต่เพียงการแตกดับในครั้งหนึ่งๆ ของขันธ ๕ (ขณิกมรณะ) หรือการแตกดับลงของนามรูป ในชาติหนึ่งๆ (เพราะการขาดสิ้นแห่งอินทรีย์) อย่างไรก็ตามตราบเท่าที่มนุษย์ยังมีวิชา ตัณหา อุปาทาน ชีวิตก็จะยังคงปฏิสนธิคือเกิดใหม่ในภพภูมิต่างๆ ตามสภาพของกรรม กล่าวคือ หากมนุษย์ประกอบกรรมดีเมื่อชีวิตสิ้นสุดลงก็ย่อมเข้าถึงสุคติ ส่วนผู้ประกอบกรรมชั่วเมื่อชีวิตสิ้นสุดลง ก็ย่อมเข้าถึงทุคติ ทั้งนี้เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่ว่าเมื่อเหตุก็มีผลให้สมกัน ความตายเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงช่วงหนึ่งของกระแสชีวิตที่หมุนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ การตายแล้วเกิดจะยังคงดำเนินต่อไปตราบเท่าที่เหตุปัจจัยคือกิเลสยังไม่ถูกทำลาย เมื่อใดหากมนุษย์สามารถ กำจัดกิเลสอันเป็นเหตุปัจจัยของการเวียนว่ายในสังสารวัฏได้ เมื่อนั้นการเวียนว่ายตายเกิดจึงจะสิ้นสุดลง การที่ความตายกลายเป็นปัญหาหรือกลายเป็นสิ่งที่สร้างความทุกข์ให้แก่มนุษย์ขึ้นมาก็เพราะความไม่รู้ไม่เข้าใจความจริงของชีวิตตลอดจนกระบวนการของชีวิต (อวิชชา) หากแต่ได้ปรุงแต่งพร้อมทั้งยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) ในสิ่งที่ปรุงแต่งโดยมีอัตตาเป็นพื้นฐานที่เหนียวแน่นโดยหารู้ไม่ว่าทั้งกายและจิตหรือรูปและนามดังกล่าวก็เป็นเพียงสภาพธรรมซึ่งไม่ใช่ตัวตนบุคคลแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามกระแสของธรรมชาติของสังขารธรรมย่อมเป็นไปตามกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่มีอยู่ เมื่อมีความปรารถนาที่ทวนกระแสเหตุปัจจัยดังกล่าวด้วยความไม่รู้ไม่เข้าใจ ความทุกข์จึงเกิดขึ้นแก่ผู้ฝ่าฝืนเป็นธรรมดา ในอีกแง่มุมหนึ่งพุทธศาสนาได้ใช้ประโยชน์จากความตายโดยวิธีที่เรียกว่า มรณสติ กล่าวคือ พุทธศาสนาสอนว่าการเจริญมรณสติหรือการมีสติระลึกถึงความตายอยู่เสมอ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อชีวิต มรณสติช่วยให้มนุษย์สามารถเผชิญกับความตายได้อย่างมีสติและสงบ นอกจากนี้มรณสติเป็นเครื่องเร่งเร้าให้เกิดคุณธรรมในตนและส่งผลให้เกิดการประกอบกุศลกรรมนานาประการ อนึ่ง เนื่องจากความตายเป็นสภาวะสากลของมนุษย์ การเจริญมรณสติจะช่วยให้มนุษย์เกิดความรู้สึกถึงความเป็นเพื่อร่วมสภาวะเดียวกันกับมนุษย์คนอื่นๆ เมื่อเจริญมรณสติอยู่ก็ย่อมก่อให้เกิดความเมตตาเอื้ออารีต่อกันและกันยิ่งขึ้น

^{๗๗}ณัฏฐา วาสิงหน, “ความหมายของความตาย : การตีความตามพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๑-๑๑๕.

ลดาวัลน์ สาภินันท์^{๕๐} ได้ศึกษาภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุและการเตรียมตัวเกี่ยวกับความตายของผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุมีลักษณะการเตรียมตัวเกี่ยวกับความตายทั้ง ๔ ด้าน ที่พบมากที่สุด ดังนี้ ด้านร่างกาย คือ การเลือกวิธีการจัดการศพของตน ด้านจิตใจ คือ การเห็นใจผู้อื่นที่มีอาการป่วยหนักในระยะใกล้ตาย และตระหนักว่าความตายเป็นธรรมชาติที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้านจิตวิญญาณ คือ การปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนา ด้านสังคม คือ การมอบความรักและความห่วงใย หรือปรับความเข้าใจกับสมาชิกในครอบครัวและผู้อื่น

พระมหาวันชัย ธมฺมชโย (ช่วงสำโรง)^{๕๑} ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความตาย ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ ผลการศึกษาพบว่า ความตายปรากฏแก่ทุกชีวิตไม่เลือกเวลา หรือสถานที่ เมื่อเข้าใจในความตาย ก็ควรดำรงอยู่ในความไม่ประมาท ขวนขวายทำกิจที่ควรทำ คฤหัสถ์ไม่พึงประมาทในชีวิต ปรินิพพานทำความดีต่างๆ ก่อนความตายมาเยือน บรรพชิตก็ไม่พึงประมาทในชีวิต ปรินิพพานเพียรเพื่อให้บรรลุถึงความสิ้นกิเลส คือการเข้าถึงพระนิพพาน แนวคิดและวิธีปฏิบัติต่อความตายของพุทธทาสภิกขุเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับธรรมชาติ พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า ธรรมชาติก็คือธรรม การปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับธรรมก็คือการทำทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นไปตามหลักแห่งธรรมชาติ พุทธทาสภิกขุมีแนวคิดพื้นฐานที่ความประหัยด ใช้สอยสิ่งของเท่าที่จำเป็น ไม่ทำลายธรรมชาติ รักษาตัวเท่าที่จำเป็น ไม่ต้องหอบสังขารหนีความตาย ใช้เหตุการณ์ในชีวิตจริง คือการเจ็บป่วยในแต่ละครั้งเป็นการเรียนรู้ เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติ และอยู่กับธรรมชาติอย่างมีความสุข คำสอนเรื่องความตายของท่านพุทธทาสมียุทธวิธีต่อสังคมไทยอย่างกว้างขวาง แพทย์ยอมรับในสิทธิของผู้ป่วยมากขึ้น และทำให้มีการศึกษาเรื่องความตายอย่างกว้างขวาง

ดารณี ภัทรมังกร^{๕๒} ได้ศึกษาสิทธิของบุคคลในการแสดงความจำนงที่จะตายอย่างสงบ ผลการศึกษาพบว่า สิทธิของบุคคลในการแสดงความจำนงที่จะตายอย่างสงบควรมีขอบเขตเพียงการให้สิทธิบุคคลในการแสดงความจำนงที่จะยุติการใช้เครื่องมือช่วยชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการยับยั้งหรือเพิกถอนการใช้เครื่องมือช่วยชีวิต ซึ่งถือเป็นสิทธิในการปฏิเสธการรักษาพยาบาลอย่างหนึ่ง ผู้ที่จะร้องขอใช้สิทธิในการยุติการใช้เครื่องมือช่วยชีวิตเป็นผู้ป่วยเองเท่านั้น ผู้อื่นไม่อาจใช้สิทธิแทนผู้ป่วยได้ และควรระบุให้แพทย์เป็นผู้พิจารณาหลักเกณฑ์และขั้นตอนการพิจารณา เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการปฏิบัติ ทั้งนี้ แพทย์มีหน้าที่ส่งคำร้องของผู้ร้องต่อคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ การแสดงความจำนงล่วงหน้าควรทำเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น ไม่ควรให้แสดงความจำนงด้วยวาจา เพื่อมิให้เกิดความ

^{๕๐}ลดาวัลน์ สาภินันท์, “ภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุและการเตรียมตัวเกี่ยวกับความตายของผู้สูงอายุ”, วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลผู้สูงอายุ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕), หน้า ๘๕-๘๗.

^{๕๑}พระมหาวันชัย ธมฺมชโย (ช่วงสำโรง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความตาย ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๔-๑๑๖.

^{๕๒}ดารณี ภัทรมังกร, “สิทธิของบุคคลในการแสดงความจำนงที่จะตายอย่างสงบ”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๔-๑๓๓.

โต้แย้งกันในภายหลัง ให้คำนิยามของสิทธิของบุคคลในการแสดงความจำนงที่จะยุติการใช้เครื่องมือช่วยชีวิต โดยอ้างเหตุผลเพียงเพื่อเป็นการเคารพต่อศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์หรือสิทธิในการปฏิเสธการรักษาพยาบาลของผู้ป่วย เนื่องจากมนุษย์ย่อมมีคุณค่าในตัวเอง การอยู่หรือการตายภายใต้เครื่องมือช่วยชีวิตไม่อาจลดทอนศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ได้

เอกพจน์ เดชวงศ์ญา^{๔๓} ได้ศึกษาความเชื่อและพิธีเกี่ยวกับความตายของชาวอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีการสืบทอดการประกอบพิธีกรรมมาแต่โบราณ โดยให้ความสำคัญแก่ขั้นตอนและรายละเอียดของพิธีก่อนตาย พิธีเกี่ยวกับศพและพิธีหลังงานศพ ซึ่งถือเป็นภาระและความรับผิดชอบของคนในครอบครัว ลูกหลานญาติพี่น้องที่มาร่วมกันจัดขึ้นเพื่อบุคคลอันเป็นที่รักครั้งสุดท้ายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมา ชาวบ้านป่าป่องและชาวบ้านป่าฝาง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งการตายออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ การตายดีและการตายร้าย การตายดี คือ การตายตามธรรมชาติ การหมดสิ้นลมหายใจตามอายุขัย การตายด้วยโรคร้ายไข้เจ็บและการนอนหลับตาย ส่วนการตายร้าย คือ การตายไม่ปกติที่เกิดจากอุบัติเหตุ ภัยธรรมชาติ การฆ่าตัวตายและตายจากการคลอดที่ผิดปกติ ในการประกอบพิธีกรรมของศพที่ตายดีแตกต่างจากการตายร้าย กล่าวคือ พิธีศพของการตายดีประกอบด้วยขั้นตอนที่พิถีพิถัน สง่างามและก่อให้เกิดความอบอุ่น ส่วนพิธีศพที่เกิดจากการตายร้ายจะรวบรัดเรียบง่ายและมีข้อห้ามต่างๆ มากมาย แม้กระทั่งในปัจจุบันชาวบ้านป่าป่องและชาวบ้านป่าฝาง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ยังคงประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาเช่นเดียวกับในอดีต เป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมที่อยู่เคียงคู่กับชุมชนหมู่บ้านจนกลายมาเป็นธรรมเนียมประเพณีและเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความตายสรุปได้ว่า ความตายเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับทุกชีวิต แต่มนุษย์ปฏิบัติต่อความตายไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายในบุคคลเอง ทั้งบุคลิกภาพ การเรียนรู้ ประสบการณ์ ระดับการพัฒนาที่แตกต่าง และขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอก เป็นต้นว่า ความเชื่อทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณี สังคม สภาพแวดล้อม ทั้งหมดนี้ทำให้บุคคลรับรู้เข้าใจ มีท่าทีและปฏิบัติต่อความตายต่างๆ กัน

๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์

วันทิวา วัฒนะโชติ^{๔๔} ได้ศึกษาการสื่อสารบอกความจริงเกี่ยวกับภาวะใกล้ตายตามการรับรู้และการปฏิบัติงานของพยาบาลในหออภิบาลผู้ป่วยหนัก ผลการศึกษาพบว่า พยาบาลที่มีอายุ

^{๔๓}เอกพจน์ เดชวงศ์ญา, “การศึกษาความเชื่อและพิธีเกี่ยวกับความตายของชาวอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙), หน้า ๘๑-๘๒.

^{๔๔}วันทิวา วัฒนะโชติ, “การสื่อสารบอกความจริงเกี่ยวกับภาวะใกล้ตายตามการรับรู้และการปฏิบัติงานของพยาบาลในหออภิบาลผู้ป่วยหนัก”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), บทคัดย่อ.

และประสบการณ์การทำงานแตกต่างกัน มีการรับรู้เรื่องการสื่อสารบอกความจริงเกี่ยวกับภาวะใกล้ตายตามการรับรู้ ไม่แตกต่างกัน

ขวัญตา บาลทิพย์^{๔๕} ได้ศึกษาประสบการณ์การรับรู้เกี่ยวกับความตายของผู้ป่วยเอดส์ ณ วัดแห่งหนึ่งในภาคใต้ ผลการศึกษาพบว่า ประสบการณ์เกี่ยวกับความตายของผู้ป่วยเอดส์ แบ่งออก ๓ ช่วงเวลา คือ ๑) การเผชิญภาวะใกล้ตาย ๒) การรอดพ้นจากความตาย และ ๓) วิธีชีวิตหลังรอดพ้นจากความตาย การเผชิญกับภาวะใกล้ตายเป็นสถานการณ์ที่ผู้ให้ข้อมูลรับรู้ว่าตนเองกำลังจะตาย

โรคนี ชัยพันธ์^{๔๖} ได้ศึกษาการรับรู้ชีวิตและความตายของบุคลากรองค์กรสาธารณประโยชน์ : กรณีศึกษาบุคลากรในมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง ผลการศึกษาพบว่า บุคลากรองค์กรสาธารณประโยชน์ : กรณีศึกษาบุคลากรในมูลนิธิป่อเต็กตึ๊งมีประสบการณ์การทำงานแตกต่างกัน มีการรับรู้ชีวิตและความตายไม่แตกต่างกัน

^{๔๕}ขวัญตา บาลทิพย์, “ประสบการณ์การรับรู้เกี่ยวกับความตายของผู้ป่วยเอดส์ ณ วัดแห่งหนึ่งในภาคใต้”, วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๔๑), บทคัดย่อ.

^{๔๖}โรคนี ชัยพันธ์, “การรับรู้ชีวิตและความตายของบุคลากรองค์กรสาธารณประโยชน์: กรณีศึกษาบุคลากรในมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง”, หน้า ๒๔๐-๒๔๖.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ทัศนคติที่มีต่อทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี” เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) และผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๑.๑ ประชากร ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่พุทธศาสนิกชน ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีจำนวน ๔๐,๕๗๖ คน

๓.๑.๒ กลุ่มตัวอย่าง (Sample) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหาร ผู้ปกครอง ครู อาจารย์ และคณะกรรมการโรงเรียนเทพศิรินทร์ นนทบุรี นนทบุรี จำนวน ๓๘๔ คน

๓.๒ วิธีการดำเนินการวิจัย

วิธีกำหนดประชากรผู้ตอบแบบสอบถาม ดังนี้

๓.๒.๑ ใช้วิธีการหาคำหนดประชากร ได้แก่ ผู้บริหาร ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ และคณะกรรมการ โรงเรียนโรงเรียนเทพศิรินทร์ นนทบุรี นนทบุรีจำนวน ๓๘๔ คนเป็นผู้ตอบแบบสอบถาม

๓.๒.๒ ใช้วิธีการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในเขตพื้นที่โรงเรียนโรงเรียนเทพศิรินทร์ นนทบุรี นนทบุรีจำนวน ๓๘๔ คน โดยวิธีเทียบตารางสำเร็จรูปของเครซีและมอร์แกน (Krejcie and Morgan) จากประชากรที่ต้องศึกษา

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่สร้างขึ้นจากการศึกษา ค้นคว้า เอกสาร ทฤษฎี แนวคิด และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีลักษณะเป็นคำถามปลายปิด และแบบปลายเปิดจำนวน ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ สอบถามข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน ๖ ข้อ ลักษณะคำถามเป็นแบบเลือกตอบ

ตอนที่ ๒ สอบถามทัศนคติของผู้ตอบแบบสอบถามความรู้สึกนึกคิดทั่วไป ในด้านทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด ด้านทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก ด้านทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม จำนวน ๔๑ ข้อ ลักษณะของคำถามตามมาตรวัดแบบลิเคิท สเกล (Likert Scale) ๕ ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด เป็นเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

คะแนน ๕ หมายถึงความคิดที่มีต่อหลักธรรมอยู่ในระดับ มากที่สุด

คะแนน ๔ หมายถึงความคิดที่มีต่อหลักธรรมอยู่ในระดับ มาก

คะแนน ๓ หมายถึงความคิดที่มีต่อหลักธรรมอยู่ในระดับ ปานกลาง

คะแนน ๒ หมายถึงความคิดที่มีต่อหลักธรรมอยู่ในระดับ น้อย

คะแนน ๑ หมายถึงความคิดที่มีต่อหลักธรรมอยู่ในระดับ น้อยที่สุด

สำหรับวัดค่าตัวแปรทั้งหมด โดยได้ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงทัศนคติเกี่ยวกับข้อคำถามที่เน้นข้อคำถามเชิงบวก (Positive) ซึ่งสร้างขึ้นจำนวน ๓๒ ข้อ โดยกำหนดวัดค่าตัวแปรซึ่งเป็นการแปลความหมายค่าเฉลี่ยของแบบสอบถาม โดยใช้หลักทางคณิตศาสตร์ ๐.๕๑ ขึ้นปัดเป็นเลขจำนวนเต็มเกณฑ์ที่ใช้ดังนี้

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง ๔.๕๐ - ๕.๐๐ หมายถึง มีความเห็นด้วยในระดับ มากที่สุด

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง ๓.๕๐ - ๔.๔๙ หมายถึง มีความเห็นด้วยในระดับ มาก

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง ๒.๕๐ - ๓.๔๙ หมายถึง มีความเห็นด้วยในระดับ ปานกลาง

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง ๑.๕๐ - ๒.๔๙ หมายถึง มีความเห็นด้วยในระดับ น้อย

ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง ๑.๐๐ - ๑.๔๙ หมายถึง มีความเห็นด้วยในระดับ น้อยที่สุด^{๔๗}

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อเสนอแนะของผู้ตอบแบบสอบถามที่มีทัศนคติต่อการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ นนทบุรี นนทบุรี ลักษณะคำถามปลายเปิด

๓.๔ การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้ดำเนินการตามลำดับดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ ทำการศึกษา ค้นคว้าทฤษฎี แนวคิด เอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กับทัศนคติ แต่ทัศนคติในที่นี้ หมายถึงทัศนคติของผู้ตอบแบบสอบถามที่มีต่อการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ นนทบุรี นนทบุรี

๓.๔.๒ กำหนดกรอบแนวคิดและเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของวิจัยนำมาใช้เป็นข้อมูลในการสร้างแบบสอบถามทั้งชนิดปลายปิดและปลายเปิด

^{๔๗} Likert, Technique for the measurement of attitudes archives of psychology, (NewYork :McHraw Hill International Book Company, 1932), p. 55.

๓.๔.๓ นำร่างแนวคิดสอบถามที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ตรวจสอบปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้คำถามมีความถูกต้องและครอบคลุมเนื้อหาชัดเจนของแบบสอบถาม

๓.๔.๔ นำแบบสอบถามที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไข ตามข้อที่ ๓.๔.๓ เสนอต่อผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๕ ท่านเพื่อตรวจสอบความถูกต้องความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) และครอบคลุมด้านเนื้อหา ผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๕ ประกอบด้วย

- (๑) พระมหาสุริยา วรเมธี, ผศ.ดร.
- (๒) พระมหาเพื่อน กิตติโสภโณ, ดร.
- (๓) พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, ผศ.
- (๔) ผศ.สาร์ระ มุขดี
- (๕) อาจารย์วิชชุดา ฐิติโชติรัตนนา

๓.๔.๕ นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้ว ไปหาความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๑๐๐ คน ที่ตอบแบบสอบถามแล้วตรวจให้คะแนนหาค่าความเชื่อมั่น ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach) โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ ได้ความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๙๔

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองโดยได้ดำเนินการดังนี้

๓.๕.๑ แจกแบบสอบถามที่มีต่อการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ นนทบุรีจำนวน ๔๐๐ ฉบับ

๓.๕.๒ รับคืนแบบสอบถามที่มีต่อการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ นนทบุรีจำนวน ๓๘๔ ฉบับ

๓.๕.๓ ตรวจสอบความสมบูรณ์และความถูกต้องของแบบสอบถามปรากฏว่าได้รับแบบสอบถามมาจำนวนทั้งหมด ๓๘๔ ฉบับแล้วตรวจให้คะแนนตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ทางสถิติต่อไป

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๖.๑ วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป โดยการหาค่าความถี่และค่าร้อยละ

๓.๖.๒ วิเคราะห์ระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี โดยการหาค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

๓.๖.๓ เปรียบเทียบทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิจัย

๓.๗.๑ สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) โดยใช้สูตรดังนี้

(๑) สูตรการหาค่าร้อยละ (Percentage)

$$P = \frac{f}{n} \times 100$$

เมื่อ	f	หมายถึง ความถี่หรือจำนวนข้อมูล
	x	หมายถึง ค่าของข้อมูลหรือคะแนน
	n	หมายถึง จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
	P	หมายถึง ค่าร้อยละ

(๒) สูตรการหาค่าเฉลี่ย (mean)

$$\bar{x} = \frac{\sum fx}{n}$$

เมื่อ	$\bar{x}$	หมายถึง ค่าเฉลี่ย
	$\sum fx$	หมายถึง ผลรวมของข้อมูลทั้งหมด
	n	หมายถึง จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
	f	หมายถึง ความถี่

(๓) สูตรการหาค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

$$S.D. = \sqrt{\frac{n(\sum fx^2) - (\sum x^2)}{n(n-1)}}$$

เมื่อ	$S.D.$	หมายถึง ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
	$\sum fx^2$	หมายถึง ผลรวมกำลังสอง
	$(fx)^2$	หมายถึง ผลรวมของข้อมูล
	n	หมายถึง ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

๓.๗.๒ สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพเครื่องมือ

(๑) ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α -Coefficient) ของครอนบาค (Cronbach) เพื่อหาความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถาม โดยใช้สูตร ดังนี้

$$\alpha = \frac{k}{k-1} \left(1 - \frac{\sum S_i^2}{S_t^2} \right)$$

เมื่อ	α	หมายถึง ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา
	k	หมายถึง จำนวนข้อของแบบสอบถาม
	$\sum S_i^2$	หมายถึง ผลรวมของความแปรปรวนของแต่ละข้อ
	S_t^2	หมายถึง ความแปรปรวนของคะแนนรวม

(๒) ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Consistency : IOC) เพื่อหาความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์ โดยใช้สูตร ดังนี้

$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

เมื่อ	IOC	หมายถึง ดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถามกับวัตถุประสงค์
	$\sum R$	หมายถึง ผลรวมคะแนนความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญทั้งหมด
	N	หมายถึง จำนวนผู้เชี่ยวชาญทั้งหมด

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัย เรื่อง ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษา ๑) หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย ๒) ระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี และ ๓) เปรียบเทียบทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีพุทธศาสนิกชนจำแนกตามข้อมูลทั่วไป ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ ตามลำดับดังนี้

๔.๑ สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๔.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป

๔.๓ ผลการวิเคราะห์ระดับทัศนคติต่อความตาย

๔.๔ ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบทัศนคติต่อความตาย

๔.๑ สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยกำหนดสัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

N แทนจำนวนกลุ่มตัวอย่าง

$\bar{X}$ แทนค่าเฉลี่ย (Mean)

S.D. แทนค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

๔.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป

ตารางที่ ๔-๑ แสดงผลข้อมูลของอายุทั่วไปทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีจำแนกตามอายุดังต่อไปนี้

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า ๑๕ ปี	๒๔	๖.๒๕
๑๖ – ๒๐ ปี	๑๑๔	๒๙.๖๙
๒๑ – ๒๕ ปี	๑๒๕	๓๒.๕๕
มากกว่า ๒๕ ปี	๑๒๑	๓๑.๕๑
รวม	๓๘๔	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔-๑ พบว่าทัศนคติของอายุของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีอายุน้อยกว่า ๑๕ ปี จำนวน ๒๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๒ อายุ ๑๖-๒๐ ปี จำนวน ๑๑๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๖๙ อายุ ๒๑-๒๕ ปี จำนวน ๑๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๒.๕๕ และอายุมากกว่า ๒๕ ปี จำนวน ๑๒๑ คนคิดเป็นร้อยละ ๓๑.๕๑ของอายุ

ตารางที่ ๔-๒ แสดงผลข้อมูลทั่วไปของสถานภาพทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามเพศดังต่อไปนี้

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	๑๗๗	๔๖.๐๙
หญิง	๒๐๗	๕๓.๙๑
รวม	๓๘๔	๑๐๐

จากตารางที่ ๔-๒ พบว่าสถานภาพทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี เป็นเพศชาย จำนวน ๑๗๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๐๙ และเพศหญิง จำนวน ๒๐๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๓.๙๑จำแนกตามข้อมูลทั่วไป

ตารางที่ ๔-๓ แสดงผลข้อมูลทั่วไปของระดับการศึกษาทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีจำแนกตามวุฒิการศึกษาของร้อยละ

วุฒิการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่ามัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า	๔๔	๑๑.๔๖
มัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า	๑๐๐	๒๖.๐๔
อนุปริญญาหรือปริญญาตรี	๑๒๒	๓๑.๗๗
สูงกว่าปริญญาตรี	๑๑๘	๓๐.๗๓
รวม	๓๘๔	๑๐๐

จากตารางที่ ๔-๓ พบว่า ระดับการศึกษาทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่ามัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า จำนวน ๔๔คน คิดเป็นร้อยละ๑๑.๔๖มัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า จำนวน ๑๐๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๐๔มีวุฒิการศึกษอนุปริญญาหรือปริญญาตรี จำนวน ๑๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๗๗ และมีวุฒิการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรี จำนวน ๑๑๘ คน คิดเป็นร้อยละ๓๐.๗๓

ตารางที่ ๔-๔ แสดงข้อมูลสถานภาพทั่วไปทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบล
ปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามสถานภาพดังต่อไปนี้

สถานภาพ	จำนวน	ร้อยละ
โสด	๒๒๒	๕๗.๘๑
สมรส	๑๒๐	๓๑.๒๕
หม้าย	๒๐	๕.๒๑
หย่าร้าง	๒๒	๕.๗๓
รวม	๓๘๔	๑๐๐

จากตารางที่ ๔-๔ พบว่า สถานภาพทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีสถานภาพโสด จำนวน ๒๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๗.๘๑ มีสถานภาพสมรส จำนวน ๑๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๒๕ มีสถานภาพหม้าย จำนวน ๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๒๑ และมีสถานภาพหย่าร้าง จำนวน ๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๗๓

ตารางที่ ๔-๕ แสดงผลข้อมูลทั่วไปของอาชีพทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบล
ปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามอาชีพดังต่อไปนี้

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
นักเรียน/นักศึกษา	๑๐๘	๒๘.๑๓
ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	๗๐	๑๘.๒๓
รับจ้าง	๗๗	๒๐.๐๕
พนักงานบริษัทเอกชน	๗๑	๑๘.๔๙
ธุรกิจส่วนตัว	๕๘	๑๕.๑๐
ค้าขาย	๐	๐.๐๐
รวม	๓๘๔	๑๐๐

จากตารางที่ ๔-๕ พบว่า อาชีพทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีอาชีพนักเรียน/นักศึกษาจำนวน ๑๐๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๑๓ ข้าราชการ จำนวน ๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๒๓ รับจ้าง จำนวน ๗๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๐๕ พนักงานบริษัทเอกชน จำนวน ๗๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๔๙ ประกอบธุรกิจส่วนตัวจำนวน ๕๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๑๐ ของระดับการศึกษา

ตารางที่ ๔-๖ การวัดระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อความตายต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ดังต่อไปนี้

ทัศนคติต่อความตาย	$\bar{X}$	S.D.	ระดับทัศนคติ
ด้านความรู้คิด	๓.๐๘	๑.๒๒	ปานกลาง
ด้านความรู้สึก	๓.๐๕	๑.๑๙	ปานกลาง
ด้านพฤติกรรม	๓.๑๔	๑.๑๙	ปานกลาง
รวม	๓.๐๘	๑.๒๐	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔-๖ พบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อความตายต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวม มีทัศนคติปานกลางต่อความตาย ($\bar{X}=3.08$)

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าทัศนคติปานกลางทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้คิดด้านความรู้สึก และด้านพฤติกรรม ($\bar{X}=3.08, 3.05$ และ 3.14)

ตารางที่ ๔-๗ แสดงผลระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อความตายด้านความรู้คิดต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีด้านความรู้คิด จำแนกเป็นรายข้อดังต่อไปนี้

ข้อที่	ทัศนคติต่อความตาย ด้านความรู้คิด	$\bar{X}$	S.D.	ระดับทัศนคติ
๑	ความเชื่อในการช่วยเหลือดูแลผู้บาดเจ็บระยะสุดท้าย ทำให้รู้ว่าชีวิตนี้ไม่แน่นอน เมื่อจากไปก็เอาสิ่งใดไปไม่ได้	๓.๐๑	๑.๒๕	ปานกลาง
๔	เมื่อท่านคิดถึงการตายหรือการเตรียมพร้อมต่อการตาย ทำให้ตั้งใจกระทำความดีเพิ่มขึ้น	๒.๗๙	๑.๑๘	ปานกลาง
๗	ท่านเข้าใจว่าชีวิตและความตายเป็นของคู่กัน	๒.๗๙	๑.๒๖	ปานกลาง
๙	ท่านเห็นว่าความตายไม่ใช่สัญลักษณ์ของการสูญเสีย	๓.๓๓	๑.๑๘	ปานกลาง
๑๒	ท่านเห็นว่าคนในวัยชรารตาย เป็นการตายในเวลาอันสมควร แต่คนวัยอื่นตายลงเป็นการตายในเวลาที่ยังไม่สมควร	๒.๖๕	๑.๑๙	ปานกลาง
๑๕	ท่านไม่เชื่อว่าบุคคลที่ตายเพราะอุบัติเหตุ นั้น เป็นเพราะสิ่งกรรมและหมดอายุ	๓.๔๑	๑.๐๘	ปานกลาง
๑๙	ท่านเห็นว่าความตายไม่ใช่ธรรมชาติของชีวิต	๓.๕๙	๑.๑๖	มาก
๒๓	ท่านคิดว่าเกิดกับตายไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเลย	๓.๕๒	๑.๐๔	มาก
๒๙	ท่านคิดว่าการพูดถึงความตายเป็นเรื่องอับมงคล	๓.๓๐	๑.๐๙	ปานกลาง

ข้อที่	ทัศนคติต่อความตาย ด้านความรู้คิด	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ ทัศนคติ
๓๓	ท่านคิดว่าใครๆ ก็หลีกเลี่ยงความตายไม่พ้น	๒.๘๖	๑.๓๓	ปานกลาง
๔๐	ท่านคิดว่าไม่มีใครทราบวันตายของตนเองแต่มีสิทธิเลือกวิธีการตายได้	๒.๖๓	๑.๑๕	ปานกลาง
รวม		๓.๐๘	๑.๒๒	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔-๗ พบว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง บาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด ในระดับปานกลาง($\bar{X}$ = ๓.๐๘)วิเคราะห์ข้อมูลส่วนเป็นรายข้อพบว่า ระดับทัศนคติของด้านความรู้คิดพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ท่านเห็นว่าความตายไม่ใช่ธรรมชาติของชีวิต($\bar{X}$ =๓.๕๙)และท่านคิดว่าเกิดกับตายไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเลย($\bar{X}$ =๓.๕๒) ส่วนข้อที่เหลืออยู่ในระดับปานกลาง ทั้งหมดของด้านความคิด

ตารางที่ ๔-๘ แสดงผลระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อความตายด้านความรู้สึกต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี วิเคราะห์ด้านความรู้สึกจำแนกเป็นรายข้อดังต่อไปนี้

ข้อที่	ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ ทัศนคติ
๒	ท่านเกิดอาการกลัวตายเมื่อได้ยินคนเล่าถึงคนตายอย่างสยดสยอง	๓.๓๐	๑.๑๕	ปานกลาง
๓	ท่านไม่กล้าเข้าใกล้คนที่ป่วยระยะสุดท้ายเพราะกลัวจะมีภาพติดตาไปนาน	๓.๓๐	๑.๑๐	ปานกลาง
๖	ท่านคิดว่าการเตรียมตัวตายเป็นภาระร้ายต่อชีวิต	๓.๔๐	๑.๑๔	ปานกลาง
๘	เมื่อเข้าใจว่าชีวิตล้วนเป็นทุกข์แล้วก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะต้องยื้อชีวิตไว้	๓.๒๖	๑.๒๐	ปานกลาง
๑๐	แม้ว่าจะประสบทุกข์ร้อนขนาดไหนก็ไม่อยากตาย	๒.๖๙	๑.๑๘	ปานกลาง
๑๑	ท่านไม่ชอบฟังธรรมจากพระสงฆ์ที่แสดงถึงเรื่องความตาย	๓.๔๖	๑.๐๘	ปานกลาง
๑๓	ท่านเศร้าโศกเสียใจ หดหู่ สลดใจ อยู่ยาวนานที่ต้องสูญเสียญาติพี่น้อง	๓.๐๙	๑.๒๑	ปานกลาง
๑๖	ท่านไม่ชอบไปร่วมงานพิธีศพ เพราะถือเป็นเรื่องอัปมงคล	๓.๕๔	๑.๑๐	มาก
๑๗	ท่านต้องการเผชิญความตายอย่างสงบจึงกระทำความดีมา	๒.๖๔	๑.๑๒	ปานกลาง

ข้อที่	ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ ทัศนคติ
	ตลอด			
๑๘	เมื่อใดก็ตามที่ได้อ่านข่าวที่มีภาพการตายจากอุบัติเหตุจะทำให้ข้าพเจ้าไม่กล้าเดินทางไปนาน	๓.๔๒	๑.๑๑	ปานกลาง
๒๑	ท่านชอบฟังเรื่องเล่าเกี่ยวกับความตาย	๒.๖๕	๑.๑๓	ปานกลาง
๒๒	ท่านชอบไปงานศพเพราะจะได้เจริญ มรณสติบ่อยๆ	๒.๕๔	๑.๐๗	ปานกลาง
๒๔	ท่านยินดีรับฟังธรรมะเกี่ยวกับความตายเพราะจะทำให้มองเห็นสังขารมากยิ่งขึ้น	๒.๗๗	๑.๑๖	ปานกลาง
๒๕	ท่านสนใจอยากรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับความตาย	๒.๘๑	๑.๑๓	ปานกลาง
๒๗	ท่านรู้สึกว่ ความตายเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่น่ากลัว	๒.๗๗	๑.๑๗	ปานกลาง
๒๘	อายุยิ่งมากขึ้น ท่านยังไม่รู้สึกกลัวความตายเพราะผ่านประสบการณ์ชีวิตมามาก	๒.๗๒	๑.๑๓	ปานกลาง
๓๑	ท่านชอบเล่าเรื่องเกี่ยวกับความตายให้ผู้อื่นฟังเป็นประจำ	๒.๗๒	๑.๑๐	ปานกลาง
๓๒	ท่านกังวลใจที่มีญาติป่วยอยู่ในระยะสุดท้ายของชีวิต	๓.๑๓	๑.๒๘	ปานกลาง
๓๕	เมื่อทำบุญประจำปีให้แก่ผู้เสียชีวิตจำนวนมาก ท่านเศร้าสลดใจต่อจำนวนผู้จากไป	๓.๒๘	๑.๑๖	ปานกลาง
๓๘	ท่านไม่ชอบไปเยี่ยมผู้ป่วยเรื้อรังเพราะกลัวว่าจะต้องเห็นเขาจากไป	๓.๔๑	๑.๑๐	ปานกลาง
รวม		๓.๐๕	๑.๑๙	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔-๘ พบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง บาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.05$)แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายมีอยู่ในระดับมาก ได้แก่ท่านไม่ชอบไปร่วมงานพิธีศพ เพราะถือเป็นเรื่องอัปมงคล($\bar{X}=3.54$)ส่วนข้อที่เหลืออยู่ในระดับปานกลางของจำนวนร้อยละทั้งหมด

ตารางที่ ๔-๙ แสดงผลระดับทัศนคติต่อความตายของทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายด้านพฤติกรรมตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกผลเป็นรายข้อของด้านพฤติกรรมดังต่อไปนี้

ข้อที่	ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม	$\bar{X}$	S.D.	ระดับทัศนคติ
๕	ท่านเตรียมสังฆาญาติ ทำบุญกรรม เตรียมงานศพไว้ก่อนเพื่อความสบายใจ	๒.๗๘	๑.๑๑	ปานกลาง
๑๔	เมื่อมีผู้เชิญไปร่วมงานศพท่านมักจะปฏิเสธเพราะไม่อยากจะเชิญกับความตาย	๓.๔๖	๑.๐๙	ปานกลาง
๒๐	ท่านไม่ได้เตรียมตัวเผชิญกับความตายเพราะเป็นการแข่งตัวเอง	๓.๔๘	๑.๑๔	ปานกลาง
๒๖	ท่านสนใจเรื่องเจริญมรณสติเพราะเป็นเรื่องใกล้ตัว	๒.๘๑	๑.๑๓	ปานกลาง
๓๐	ถ้ามีหนังสือจำนวนมากให้เลือกอ่าน ท่านจะหลีกเลี่ยงไม่อ่านหนังสือเกี่ยวกับความตาย	๓.๕๕	๑.๑๒	มาก
๓๔	ท่านพยายามไม่ดูภาพศพเป็นอันขาดเพราะจะทำให้ฝันร้าย	๓.๒๘	๑.๒๒	ปานกลาง
๓๖	ท่านจะไม่วางแผนจัดการพิธีศพตนเองเลยเพราะกลัวจะมีชีวิตสั้น	๓.๒๙	๑.๑๓	ปานกลาง
๓๗	ท่านฝึกปฏิบัติชักซ้อมตายตามที่วัดสามพรานสอนเสมอ เพราะเชื่อว่าการเตรียมตัวตายช่วยให้ได้ตายดี	๒.๕๑	๑.๑๒	ปานกลาง
๓๙	ท่านมักจะสนทนากับความตายกับกัลยาณมิตร เพราะจะทำให้ลดความกลัวตายลง	๓.๕๘	๑.๑๑	มาก
๔๑	ท่านไปพบพระเพื่อสนทนาธรรมเกี่ยวกับความตาย	๒.๖๑	๑.๑๐	ปานกลาง
รวม		๓.๑๔	๑.๑๙	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔-๙ พบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม ในระดับปานกลาง($\bar{X}$ = ๓.๑๔)แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ถ้ามีหนังสือจำนวนมากให้เลือกอ่าน ท่านจะหลีกเลี่ยงไม่อ่านหนังสือเกี่ยวกับความตายปานกลาง($\bar{X}$ = ๓.๕๕) และข้อท่านมักจะสนทนากับความตายกับกัลยาณมิตร เพราะจะทำให้ลดความกลัวตายลง($\bar{X}$ = ๓.๕๘) ส่วนข้อที่เหลืออยู่ในระดับปานกลางทั้งหมดของร้อยละ

เพศ	N	$\bar{X}$	S.D.	ระดับทัศนคติ
ชาย	๑๗๗	๒.๘๘	๑.๑๙	ปานกลาง
หญิง	๒๐๗	๓.๑๑	๑.๒๑	ปานกลาง
รวม	๓๘๔	๓.๐๐	๑.๒๐	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔-๙ พบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีทัศนคติต่อความตายโดยภาพรวมในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.00$) แต่เมื่อจำแนกตามเพศ พบว่า เพศชายมีจำนวน ๑๗๗ คิดเป็นร้อยละ ๒.๘๘ เพศหญิงจำนวน ๒๐๗คิดเป็นร้อยละ ๓.๑๑

ตารางที่ ๔-๑๐ แสดงผลระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามอายุดังต่อไปนี้

อายุ	N	$\bar{X}$	S.D.	ระดับทัศนคติ
น้อยกว่า ๑๕ ปี	๒๔	๒.๙๒	๑.๑๖	ปานกลาง
๑๖ – ๒๐ ปี	๑๑๔	๓.๗๖	๑.๑๕	มาก
๒๑ – ๒๕ ปี	๑๒๕	๒.๗๐	๑.๒๑	ปานกลาง
มากกว่า ๒๕ ปี	๑๒๑	๒.๖๒	๑.๒๓	ปานกลาง
รวม	๓.๘๔	๓.๐๐	๑.๒๐	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔-๑๐ พบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีทัศนคติต่อความตาย โดยภาพรวม ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.84$) แต่เมื่อจำแนกตามอายุ พบว่า ทั้ง ๔ กลุ่มอายุ ดังต่อไปนี้ มีระดับทัศนคติต่อความตาย โดยภาพรวม ในระดับมาก ได้แก่ ๑๖-๒๐ปี ($\bar{X}=3.76$) ส่วนกลุ่มอายุที่เหลืออยู่ในระดับปานกลางทั้งหมดของร้อยละ

ตารางที่ ๔-๑๑ แสดงผลระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามระดับการศึกษาดังต่อไปนี้

วุฒิการศึกษา	N	$\bar{X}$	S.D.	ระดับทัศนคติ
ต่ำกว่ามัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า	๔๔	๒.๘๔	๑.๒๑	ปานกลาง
มัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า	๑๐๐	๓.๘๖	๑.๑๕	มาก
อนุปริญญาหรือปริญญาตรี	๑๒๒	๒.๖๖	๑.๒๐	ปานกลาง
สูงกว่าปริญญาตรี	๑๑๘	๒.๗๐	๑.๒๓	ปานกลาง
รวม	๓๘๔	๓.๐๒	๑.๒๐	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔-๑๑ พบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีทัศนคติต่อความตายโดยภาพรวม ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.02$) แต่เมื่อจำแนกตามวุฒิการศึกษาพบว่าอยู่ในระดับมากได้แก่มัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า ($\bar{X}=3.86$) ส่วนวุฒิการศึกษาที่เหลือโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ ๔-๑๒ แสดงผลระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามรายได้ดังต่อไปนี้

รายได้	N	$\bar{X}$	S.D.	ระดับทัศนคติ
น้อยกว่า ๕,๐๐๐ บาท	๑๑๐	๓.๗๕	๑.๑๕	มาก
ตั้งแต่ ๕,๐๐๐ – ๑๐,๐๐๐ บาท	๑๓๕	๒.๗๑	๑.๒๒	ปานกลาง
มากกว่า ๑๐,๐๐๑ บาท	๑๓๙	๒.๗๐	๑.๒๑	ปานกลาง
รวม	๓๘๔	๓.๐๕	๑.๒๐	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔-๑๒ พบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีทัศนคติต่อความตาย ในด้านของรายได้ โดยภาพรวม ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.05$) แต่เมื่อจำแนกตามรายได้ พบว่า รายได้ที่อยู่ในระดับมาก ได้แก่ น้อยกว่า ๕,๐๐๐ บาท ($\bar{X}=3.75$) ส่วนข้อรายได้ที่เหลือโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ ๔-๑๓ แสดงระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามอาชีพดังต่อไปนี้

อาชีพ	N	$\bar{X}$	S.D.	ระดับทัศนคติ
นักเรียน/นักศึกษา	๑๐๘	๓.๙๔	๑.๑๔	มาก
ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	๗๐	๒.๕๙	๑.๒๓	ปานกลาง
รับจ้าง	๗๗	๒.๕๕	๑.๒๒	ปานกลาง
พนักงานบริษัทเอกชน	๗๑	๒.๗๖	๑.๒๔	ปานกลาง
ธุรกิจส่วนตัว	๕๘	๒.๖๙	๑.๑๙	ปานกลาง
รวม	๓๘๔	๒.๙๐	๑.๒๐	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔-๑๓ พบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีทัศนคติต่อความตาย ในด้านของอาชีพ โดยภาพรวม ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=2.90$) แต่เมื่อจำแนกตามอาชีพ พบว่า อาชีพที่มีอยู่ในระดับมาก ได้แก่ นักเรียน/นักศึกษา ($\bar{X}=3.94$) ส่วนข้อที่เหลือโดยรวมอยู่ในระดับปานกลางของร้อยละ

จากตารางที่ ๔-๑๒ แสดงผลการเปรียบเทียบระดับทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึกทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก ของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิต

และความตายต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามระดับแหล่งความแปรปรวนระหว่างกลุ่มและภายในกลุ่ม

ทัศนคติต่อความตาย	แหล่งความแปรปรวน	df	SS	MS	F	p-value
๑.ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด	ระหว่างกลุ่ม	๓	๖.๖๕	๒.๒๒	๙.๘๓	๐.๐๐
	ภายในกลุ่ม	๓๘๐	๘๕.๖๖	๐.๒๓		
	รวม	๓๘๓	๙๒.๓๑			
๒.ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก	ระหว่างกลุ่ม	๓	๒.๑๓	๐.๗๑	๒.๘๒	๐.๐๔
	ภายในกลุ่ม	๓๘๐	๙๕.๔๙	๐.๒๕		
	รวม	๓๘๓	๙๗.๖๒			
ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม	ระหว่างกลุ่ม	๓	๒.๓๘	๐.๗๙	๓.๒๗	๐.๐๒
	ภายในกลุ่ม	๓๘๐	๙๒.๑๑	๐.๒๔		
	รวม	๓๘๓	๙๔.๔๙			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๓	๒.๐๘	๐.๖๙	๓.๐๗	๐.๐๓
	ภายในกลุ่ม	๓๘๐	๘๕.๗๕	๐.๒๓		
	รวม	๓๘๓	๘๗.๘๓			

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตาราง ๔-๑๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ One way Anova (F-test) ที่ระดับในสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งค่า Sig น้อยกว่าค่าระดับสำคัญทางสถิติที่ $\bar{X} = ๐.๐๓$ จำนวน ๓ ด้านได้แก่ ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม โดยรวมแตกต่างกันพบว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีระดับทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรมไม่แตกต่างกัน

จากตารางที่ ๔-๑๓แสดงผลการเปรียบเทียบรายได้ระดับ ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิดทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึกทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก ของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามระดับแหล่งความแปรปรวนระหว่างกลุ่มและภายในกลุ่ม

รายได้

ทัศนคติต่อความตาย	แหล่งความแปรปรวน	df	SS	MS	F	p-value
๑.ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด	ระหว่างกลุ่ม	๓	๖.๖๕	๒.๒๒	๙.๘๓	๐.๐๐
	ภายในกลุ่ม	๓๘๐	๘๕.๖๖	๐.๒๓		
	รวม	๓๘๓	๙๒.๓๑			
๒.ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก	ระหว่างกลุ่ม	๓	๒.๑๓	๐.๗๑	๒.๒๘	๐.๐๔
	ภายในกลุ่ม	๓๘๐	๙๕.๔๙	๐.๒๕		
	รวม	๓๘๓	๙๗.๖๒			
ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม	ระหว่างกลุ่ม	๓	๒.๓๘	๐.๗๙	๓.๒๗	๐.๐๒
	ภายในกลุ่ม	๓๘๐	๙๒.๑๑	๐.๒๔		
	รวม	๓๘๓	๙๔.๔๙			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๓	๒.๐๘	๐.๖๙	๓.๐๗	๐.๐๓
	ภายในกลุ่ม	๓๘๐	๘๕.๗๕	๐.๒๓		
	รวม	๓๘๓	๘๗.๗๓			

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตาราง ๔-๑๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ One way Anova (F-test) ที่ระดับในสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งค่า Sig น้อยกว่าค่าระดับสำคัญทางสถิติที่ $\bar{X} = 0.05$ จำนวน ๓ ด้านได้แก่ ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม โดยรวมแตกต่างกันพบว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีระดับทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม ไม่แตกต่างกัน

จากตารางที่ ๔-๑๔แสดงผลการเปรียบเทียบอาชีพระดับ ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิดทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึกทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก ของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี จำแนกตามระดับแหล่งความแปรปรวนระหว่างกลุ่มและภายในกลุ่ม

อาชีพ

ทัศนคติต่อความตาย	แหล่งความแปรปรวน	df	SS	MS	F	p-value
๑.ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด	ระหว่างกลุ่ม	๔	๔.๘๑	๑.๒๐	๕.๒๐	๐.๐๐
	ภายในกลุ่ม	๓๗๙	๘๗.๕๐	๐.๒๓		
	รวม	๓๘๓	๙๒.๓๑			
๒.ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก	ระหว่างกลุ่ม	๔	๓.๓๕	๐.๘๔	๓.๓๗	๐.๐๑
	ภายในกลุ่ม	๓๗๙	๙๔.๒๗	๐.๒๕		
	รวม	๓๘๓	๙๗.๖๒			
ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม	ระหว่างกลุ่ม	๔	๑.๙๗	๐.๔๙	๒.๐๒	๐.๐๙
	ภายในกลุ่ม	๓๗๙	๙๒.๕๒	๐.๒๔		
	รวม	๓๘๓	๙๔.๔๙			
รวม	ระหว่างกลุ่ม	๔	๐.๗๔	๐.๑๘	๐.๘๐	๐.๕๒
	ภายในกลุ่ม	๓๗๙	๘๗.๑	๐.๒๓		
	รวม	๓๘๓	๘๗.๘๓			

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๓

จากตาราง ๔-๑๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ One way Anova (F-test) ที่ระดับในสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๓ ซึ่งค่า Sig น้อยกว่าค่าระดับสำคัญทางสถิติที่ $\bar{X} = ๐.๐๓$ จำนวน ๓ ด้านได้แก่ ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม โดยรวมแตกต่างกันพบว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีระดับทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม ไม่แตกต่างกัน

บทที่ ๕

สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาทัศนคติต่อทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษา ๑) หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย ๒) ระดับทัศนคติต่อความตายของพุทธศาสนิกชนทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย และ ๓) เปรียบเทียบทัศนคติต่อความตายของพุทธศาสนิกชนผู้ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายซึ่งผู้ศึกษาจะจำแนกตามข้อมูลทั่วไป สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ สรุปผลการศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย

ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีทัศนคติต่อความตายโดยภาพรวมในระดับปานกลาง ($= 3.00$) แต่เมื่อจำแนกตามเพศ พบว่า เพศชายมีจำนวน ๑๓๗ คิดเป็นร้อยละ ๒.๘๘ เพศหญิงจำนวน ๒๐๗ คิดเป็นร้อยละ ๓.๑๑ ผลการศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย พบว่า หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและความตาย ได้แก่ ชั้น ๕ ไตรลักษณ์ คำจำกัดความของความตายตามหลักพุทธธรรม มาร ๕ ภัย ๓ภัย ๕ ความตายเป็นทุกข์ เป็นธรรมชาติที่ใครรับรองไม่ได้ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตหลังความตาย ได้แก่ คติ ๕ หลักธรรมสำหรับปฏิบัติต่อความตาย ได้แก่ อัปมาทธรรม มรณสติ และ อภินิหารปัจจุเวกขณะ

๕.๑.๒ สรุปผลการวิเคราะห์ระดับข้อมูลของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

(๑) พุทธศาสนิกชนผู้มีทัศนคติต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง ๒๑-๒๕ ปี คิดเป็นร้อยละ ๓๒.๕๕ มาเป็นลำดับที่หนึ่ง รองลงมาคืออายุมากกว่า ๒๕ ปี คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๕๑ อายุ ๑๖-๒๐ คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๖๙ และน้อยกว่า ๑๕ ปี คิดเป็นร้อยละ ๖.๒๕ น้อยที่สุด

(๒) พุทธศาสนิกชนผู้มีทัศนคติต่อชีวิตและความตายส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ ๕๓.๙๑ เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๐๙

(๓) พุทธศาสนิกชนผู้มีทัศนคติต่อชีวิตและความตายส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาอนุปริญญา หรือปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๗๗ มากเป็นลำดับที่หนึ่ง รองลงมามีวุฒิการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๓๐.๗๓ ผู้ที่มีวุฒิการศึกษามัธยมศึกษาหรือเทียบเท่าคิดร้อยละ ๒๖.๐๔ ส่วนวุฒิการศึกษาต่ำกว่ามัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า คิดร้อยละ ๑๑.๔๖ น้อยที่สุด

(๔) พุทธศาสนิกชนผู้มีทัศนคติต่อชีวิตและความตาย ส่วนใหญ่มีสถานโสด คิดเป็นร้อยละ ๕๗.๘๑ มากเป็นลำดับที่หนึ่ง รองลงมา มีสถานสมรส คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๒๕ ผู้ที่มีสถานภาพหย่าร้าง คิดเป็นร้อยละ ๕.๗๓ ส่วนสถานภาพหม้าย คิดเป็นร้อยละ ๕.๒๑ น้อยที่สุด

(๕) พุทธศาสนิกชนผู้มีทัศนคติต่อชีวิตและความตายส่วนใหญ่มีอาชีพนักเรียน/นักศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๑๓ มากเป็นลำดับที่หนึ่ง รองลงมา มีอาชีพรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๐๕ พนักงานบริษัทเอกชน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๔๙ ราชการ/รัฐวิสาหกิจ คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๒๓ ธุรกิจส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๑๐ น้อยที่สุด

๕.๑.๓ สรุปผลการวิเคราะห์ระดับทัศนคติต่อความตาย

(๑) โดยภาพรวม พุทธศาสนิกชนผู้มีทัศนคติต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอ บางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีทัศนคติต่อความตาย โดยภาพรวม ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=๓.๐๘$)

(๒) ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอ บางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีทัศนคติต่อความตาย ด้านความรู้สึกนึกคิด ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=๓.๐๘$) แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ระดับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายด้านความรู้สึกนึกคิด อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ท่านเห็นว่าความตายไม่ใช่ธรรมชาติของชีวิต ($\bar{X}=๓.๕๙$) และท่านคิดว่าเกิดกับตายไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเลย ($\bar{X}=๓.๕๒$) ส่วนข้อที่เหลืออยู่ในระดับปานกลางทั้งหมด

(๓) พบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอ บางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีทัศนคติต่อความตาย ด้านความรู้สึก ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=๓.๐๕$) แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ท่านไม่ชอบไปร่วมงานพิธีศพ เพราะถือเป็นเรื่องอัปมงคล ($\bar{X}=๓.๕๔$) ส่วนข้อที่เหลืออยู่ในระดับปานกลางทั้งหมด

(๔) พบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำบปลายบาง อำเภอ บางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีทัศนคติต่อความตาย ด้านพฤติกรรม ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=๓.๑๔$) แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ทัศนคติต่อความตาย ด้านพฤติกรรม อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ถ้ามีหนังสือจำนวนมากให้เลือกอ่าน ท่านจะหลีกเลี่ยงไม่อ่านหนังสือเกี่ยวกับความตายกลาง ($\bar{X}=๓.๕๕$) และข้อ ท่านมักจะสนทนาเกี่ยวกับความตายกับกัลยาณมิตร เพราะจะทำให้ลดความกลัวตายลง ($\bar{X}=๓.๕๘$) ส่วนข้อที่เหลืออยู่ในระดับปานกลางทั้งหมด

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๒.๑ อภิปรายผลการศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายที่ศึกษาครั้งนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งในบรรดาพุทธธรรม จากผลการศึกษาพบว่า หลักพุทธธรรมทั้งหมดแม้จะถูกจัดเป็นหมวดหมู่และแยกกล่าวทีละหลักเหมือนแยกต่างหากไม่สัมพันธ์กัน แต่ความจริงแล้วหลักพุทธธรรม ว่าโดยภาพรวมหรือหลักใหญ่แล้วมีความสัมพันธ์สอดรับกันและจัดได้เป็น ๒ หมวดใหญ่ คือ หลักธรรมที่เป็นความจริงตามธรรมชาติ เป็นหลักการทั่วไปที่ต้องกำหนดรู้ด้วยปัญญา และหลักปฏิบัติที่ต้องทำด้วยความเพียร หรือหน้าที่มนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติต่อหลักธรรมชาตินั้น ด้วยแนวคิดดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงเรียกหลักการนั้นว่า ธรรมชาติ และเรียกหลักปฏิบัติว่า ธรรมจริยา

ในหมู่ผู้ศึกษาพุทธธรรมก็ย่อมคุ้นเคยกับหลักการและปฏิบัติการเช่นนี้อยู่แล้ว พุทธธรรมที่แสดงนั้นมีทั้งหลักความจริงทั่วไปและหลักการปฏิบัติ แม้ในพุทธพจน์สั้นๆ บางบทก็แสดงให้เห็นหลักทั้งสองอย่างนี้ เช่น ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด^{๘๘}

พุทธพจน์ที่แสดงนี้มีทั้งหลักการและปฏิบัติการ ส่วนที่ว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา นั้นเป็นหลักการ เป็นธรรมดา เป็นความจริงของสิ่งทั้งหลายที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งให้เป็นไป ส่วนหลักที่ว่า เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด นั้นเป็นปฏิบัติการ หน้าที่มนุษย์จึงไม่ได้อยู่ที่การมัวเศร้าสร้อยกับสังขารที่ต้องเสื่อมไป แต่อยู่ที่ความไม่ประมาท

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย ที่ศึกษาในครั้งนี้ก็มีทั้งหลักการและปฏิบัติการ หลักการได้แก่ หลักชั้น ๕ ไตรลักษณ์ ความตายในฐานะเป็นมาร เป็นภัย เป็นทุกข์ เป็นธรรมชาติที่ใครๆ จะรับรองไม่ได้ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตหลังความตายได้แก่ คติ ๕ และปฏิบัติการได้แก่ หลักอัปมาทธรรม มรณสติ และอภินิหารปัจเจกชน

๕.๒.๒ อภิปรายผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป

จากผลการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปพบว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงเรื่อยๆ บาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง ๔๑-๖๐ ปี เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่ามัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรส อาชีพแม่บ้าน/พ่อบ้านซึ่งได้สรุปไว้ ในหัวข้อที่ผ่านมา จึงควรมีการปรับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงเรื่อยๆ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีให้มีประสิทธิภาพและศักยภาพมากยิ่งขึ้นในด้านดำรงชีวิตประจำวันให้ทันนาๆประเทศที่พัฒนาแล้ว

^{๘๘}ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๘/๑๓๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

จากข้อมูลทั่วไปที่พบนี้ น่าสังเกตว่า เกือบทั้งหมดของทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีเป็นเพศหญิง นำศึกษาต่อไปอีกว่า มีปัจจัยใดที่ทำให้เพศหญิงมีทัศนคติต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี และปัจจัยใดทำให้เพศชายมีทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีน้อยกว่าเพศหญิง

ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีส่วนใหญ่อยู่ในวัยผู้ใหญ่ก่อนไปวัยผู้สูงอายุมีวุฒิการศึกษาต่ำกว่ามัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า อาจจะเป็นไปได้ว่า ในขณะที่ท่านเหล่านั้นอยู่ในช่วงวัยกำลังศึกษา การศึกษาภาคบังคับไม่กำหนดไว้นานเหมือนปัจจุบัน ท่านจึงมีวุฒิการศึกษาในขั้นที่เทียบกับปัจจุบันว่าเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน และอาจเป็นไปได้ว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีเริ่มก้าวเข้าสู่วัยที่ต้องเตรียมตัวเตรียมใจสำหรับการตาย จึงทำให้ต้องปรับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีให้ปรับเปลี่ยนทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

ส่วนข้อมูลทั่วไปนอกจากนี้ ได้แก่ สถานภาพ อาชีพและประสบการณ์การปฏิบัติภิกษุศึกษา ในที่นี้มีเพียงข้อสังเกตว่า ผู้ปฏิบัติมีอาชีพแม่บ้าน/พ่อบ้าน ซึ่งโอกาสจะพบปะผู้คนนอกบ้านก็น้อยลง บทบาทของวัดเห็นที่จะต้องขยายกว้างออกไปมากกลายเป็นสถานที่นัดพบของนักบุญผู้กระหายมิตร และพุทธบริษัทควรใส่ใจหรือทบทวนกันอีกครั้งว่าบทบาทของวัดควรอยู่แค่ไหน

๕.๒.๓ อภิปรายผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบระดับทัศนคติต่อความตาย

ผลการวิจัยพบว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีภาพว่า โดยรวมของ ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีด้าน ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายได้แก่ ด้านความรู้คิด ด้านความรู้สึก และด้านพฤติกรรม ในระดับปานกลาง อภิปรายผลได้ดังนี้

การฝึกทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมุ่งให้ผู้ปฏิบัติรู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิต ผู้ปฏิบัติจึงพัฒนาตนจากผู้หวาดหวั่นกลัวตาย ให้กลายเป็นผู้รู้เข้าใจและปฏิบัติชีวิตของตนให้ถูกต้องด้วยความไม่ประมาท

คนทั่วไปมีความโน้มเอียงไปที่การมีทัศนคติทางลบต่อความตาย คือหวาดหวั่นกลัวตาย คิดและรู้สึกต่อความตายว่าเป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ดังที่ พระเดชพระคุณ เมธยุโร กล่าวไว้ว่า สำหรับคนทั่วไปแล้วย่อมเห็นว่าความตายเป็นสิ่งที่ไม่ดีและไม่น่าพึงประสงค์เสียทั้งหมด ความเข้าใจในลักษณะนี้ก่อให้เกิดท่าทีของการปฏิเสธความตายในรูปแบบต่างๆ การหลีกเลี่ยงที่จะพูดเสวนาหรือแม้แต่ถึง

ความตายก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการปฏิเสธความตาย ทำให้คนพยายามลืมความจริงข้อนี้เสีย^{๘๙} แต่ไม่ว่ามนุษย์จะชอบหรือชังก็ตาม ความตายก็คงเป็นธรรมชาติของมันอยู่นั่นเอง ไม่ขึ้นต่อความชอบหรือชังของมนุษย์คนใดทั้งนั้น ข้ายังปรากฏกับทุกคนเสมอว่ามันไม่มีข้อยกเว้น ดังพุทธพจน์ว่า มนุษย์ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ โง่ และฉลาด ทั้งหมด ย่อมไปสู่อำนาจความตาย มีความตายรออยู่ข้างหน้า^{๙๐}

เมื่อความตายเป็นธรรมชาติที่ปรากฏต่อมนุษย์เช่นนี้ หน้าที่ของมนุษย์ต่อความตายและชีวิตที่จะต้องตายนั่น จึงรวมเด่นอยู่ที่ความไม่ประมาท ปฏิบัติต่อความความตายให้ถูกต้องเหมาะสมด้วยปัญญารู้เท่าทัน ถึงขั้นนี้จึงเป็นหน้าที่ของพระพุทธศาสนาจะต้องเสนอระบบการฝึกหัดพัฒนาขึ้นมาให้มนุษย์ผู้ได้รับการฝึกหัดพัฒนามีปัญญารู้เท่าทันโลกและชีวิต กระบวนการฝึกหัดพัฒนาดังกล่าวนั้น ก็เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับชีวิตมนุษย์เองโดยเริ่มตั้งแต่การฝึกหัดพัฒนาทางด้านพฤติกรรม กาย วาจา (ศีล) ด้านจิตใจ(สมาธิ)และปัญญารวมเรียกว่า หลักไตรสิกขา^{๙๑}

ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีนี้เป็นหนึ่งในกระบวนการฝึกหัดพัฒนามนุษย์ ที่คล้ายตามหลักการคือไตรสิกขานั้น โดยมีหลักเด่นอยู่ที่การเจริญปัญญาให้รู้เท่าทันความเป็นไปของชีวิต ดังที่ พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรสี)^{๙๒} กล่าวว่า การเจริญวิปัสสนาก็ต้องกำหนดรู้อยู่ที่รูปนาม ตามเป็นจริงว่า มีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้และบังคับบัญชาไม่ได้

การหวังให้ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีซึ่งเป็นชาวบ้านทั่วไปให้มีทัศนคติทางบวกต่อความตายเต็มขั้นเสมอเหมือนกันคงเป็นไปได้ยาก คือจะหวังว่าทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีจะไม่หวาดหวั่นกลัวตาย แต่ยืนหยัดเผชิญความตายอย่างสง่าคงเป็นไปได้ยาก เพราะโดยพื้นฐานสำหรับมนุษย์ปุถุชนทั่วไปก็ย่อมกลัวตายเป็นธรรมดา ดังที่ พระพุทธเจ้าตรัสกับขานุสโสณิพราหมณ์ว่า “พราหมณ์ บุคคลผู้มีความตายเป็นธรรมดา กลัว ถึงความสะดุ้งต่อความตายมีอยู่คือ บุคคลบางคน ในโลกนี้เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความอยากในกามทั้งหลาย...นี่แลคือบุคคลผู้มีความตายเป็นธรรมดา กลัว ถึงความสะดุ้งต่อความตาย”^{๙๓}

^{๘๙} พระเดชฐิติเมธงกูโร, บรรณาธิการ, มรณสติ พุทธวิธีต้อนรับความตายด้วยสติและปัญญา (กรุงเทพมหานคร: ประสิทธิ์ สเตชันเนอรี่, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓๑.

^{๙๐} ขุ.สุ.(บาลี) ๒๕/๕๘๐-๕๙๙/๔๕๐-๔๕๓, ขุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๕๘๐-๕๙๙/๖๔๑-๖๔๔.

^{๙๑} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๘๒/๒๒๒, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘-๓๐๙.

^{๙๒} พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรสี), วิปัสสนาภูมิ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖.

^{๙๓} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๘๔/๑๘๘, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๔/๒๖๑.

การที่ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีทัศนคติต่อความตายในระดับปานกลางนี้ แสดงให้เห็นทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีนอกจากจะทำหน้าที่ปลูกฝังให้กำลังใจมนุษย์ผู้กลัวตายด้วยไตรจิตฉันทมิตรแล้ว ยังทำหน้าที่อุดหนุนทั้งหลายขึ้นจากเหวลึกแห่งความหวาดหวั่นกลัวตายนั้นขึ้นมาได้ขึ้นหนึ่งเป็นครั้งทาง ด้วยการสาธิตซ่อมตายให้เห็นเพื่อชินตาชินใจ พร้อมเสนอทางให้ก้าวเดินต่อไปด้วยจิตสำนึกแห่งการฝึกตนให้พ้นจากภาวะหวาดหวั่นกลัวตาย กลายเป็นทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีที่มีทัศนคติทางบวกต่อความตาย เพราะทัศนคติสามารถเปลี่ยนแปลงได้^{๙๔} ฉะนั้นทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีจึงมีทัศนคติต่อความตาย ในระดับปานกลาง

๕.๒.๔ อภิปรายผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบทัศนคติต่อความตาย

๑) จากผลการวิจัยพบว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีอายุแตกต่างกัน มีทัศนคติต่อความตายทั้งโดยภาพรวม และรายด้านทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้คิด ด้านความรู้สึก และด้านพฤติกรรม ไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะว่า ทุกกลุ่มอายุได้รับทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีในสถานการณ์ที่ใกล้เคียงกันหรือเหมือนกัน ได้รับการสอนทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีแบบเดียวกัน อาจารย์รูปเดียวกัน อยู่ในสถานที่แห่งเดียวกัน ไม่มีการแยกกลุ่มอายุ และการมีอายุมากไม่ได้หมายความว่าจะมีทัศนคติทางบวกเสมอไป จากการศึกษาของ ประพนธ์ ชูจำปา^{๙๕} พบว่า อายุไม่มีความสัมพันธ์และไม่ส่งผลต่อเจตคติต่อการเรียนในหลักสูตรธรรมศึกษา ฉะนั้น ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีอายุแตกต่างกัน จึงมีทัศนคติต่อความตาย ทั้งโดยภาพรวม และรายด้านทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้คิด ด้านความรู้สึก และด้านพฤติกรรม ไม่แตกต่างกัน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ การุณฐนก

^{๙๔} สุรางค์ไคว้ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๖๗.

^{๙๕} ประพนธ์ ชูจำปา, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อเจตคติต่อการเรียนในหลักสูตรธรรมศึกษาของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย อำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี”, ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๙-๑๓๑.

รวงศ์^{๙๖} เรื่อง การเปรียบเทียบทัศนคติ ความพึงพอใจ และแนวโน้มพฤติกรรมของผู้ชมรายการโทรทัศน์ทางสถานีโทรทัศน์ NBT และ THAI PBS ในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ผู้ชมที่มีอายุแตกต่างกัน มีความพึงพอใจในการชมรายการทางสถานีโทรทัศน์ Thai PBS มีทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่างกันไปบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีไม่แตกต่างกัน

๒) จากผลการวิจัยพบว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่างกันไปบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีเพศแตกต่างกัน มีทัศนคติต่อความตาย โดยภาพรวม และรายด้าน ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้สึก และด้านพฤติกรรม ไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะหากพิจารณาในแง่ธรรมชาติมนุษย์ ตามสภาวะธรรมชาติล้วนๆ ยังไม่ต้องพิจารณาในแง่สังคมหรือสิทธิมนุษยชน ทั้งหญิงและชายก็เป็นชีวิตที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติเช่นเดียวกัน เป็นเวไนยสัตว์ที่พอจะสั่งสอนให้บรรลุนิพพานได้ทั้งนั้น ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^{๙๗} กล่าวไว้ว่า ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า แต่ละคนเกิดเป็นหญิงบ้าง เป็นชายบ้าง หมุนเวียนกันไปแล้วแต่กรรมของตน ในแง่นี้ทุกคนเป็นมนุษย์ ทุกคนไม่ว่าหญิงหรือชายจึงมีศักยภาพที่จะบรรลุนิพพานเช่นเดียวกัน และพิจารณาต่อไปอีกในแง่ของสังคมหรือข้อตกลงของมนุษย์ในปัจจุบัน เรื่องสิทธิมนุษยชนกำลังเด่นขึ้นมา พร้อมกับการเรียกร้องความเสมอภาคระหว่างเพศ ทั้งบทบาทของเพศชายและเพศหญิงเปลี่ยนแปลงไปจากเก่าก่อน ในระดับย่อย แม้แต่การจ้างงานในอาชีพต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนก็ปฏิบัติต่อเพศหญิงและเพศชายไม่แตกต่างกัน ฉะนั้น ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่างกันไปบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีเพศแตกต่างกัน มีทัศนคติต่อความตาย โดยภาพรวม และรายด้าน ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้สึก และด้านพฤติกรรม ไม่แตกต่างกัน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ มธุริน วรศักดิ์^{๙๘} เรื่อง ปัจจัยทางชีวสังคม ทัศนคติต่อการเกษียณอายุ และบุคลิกภาพกับการเตรียมตัวก่อนการเกษียณอายุทำงาน: ศึกษาเฉพาะกรณี พนักงานสายปฏิบัติการธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) สำนักงานใหญ่ พบว่า พนักงานที่มีเพศแตกต่างกันมีการเตรียมตัวก่อนการเกษียณอายุทำงานไม่แตกต่างกัน

^{๙๖} การุณฐกรวงศ์, “การเปรียบเทียบทัศนคติ ความพึงพอใจ และแนวโน้มพฤติกรรมของผู้ชมรายการโทรทัศน์ทางสถานีโทรทัศน์ NBT และ THAI PBS ในเขตกรุงเทพมหานคร”, สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๐-๑๓๓.

^{๙๗} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสาร, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^{๙๘} มธุรินวรศักดิ์, “ปัจจัยทางชีวสังคม ทัศนคติต่อการเกษียณอายุ และบุคลิกภาพกับการเตรียมตัวก่อนการเกษียณอายุทำงาน”, ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐), หน้า ๘๓-๘๘.

ผลการวิจัยนี้ยังพบอีกทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีเพศแตกต่างกัน มีทัศนคติต่อความตาย ด้านความรู้คิดแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ทั้งนี้เพราะว่าเพศหญิงมีความละเอียดละไม คิดละเอียดละออนำเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัตนทั้งเรื่องเล็กน้อยและเรื่องใหญ่โตมาคิดพินิจพิเคราะห์ และเพศหญิงมักทำหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกในบ้านซึ่งเป็นงานที่ซ้ำซากและต้องการความอดทน สอดคล้องกับการศึกษาของ ประเวศ ต้นติพิวัฒนสกุล^{๙๙} ได้ทำการศึกษาความคิดฆ่าตัวตายจากพื้นที่จังหวัดในภาคเหนือ จำนวน ๕ จังหวัด จากกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น ๑,๑๘๔ พบว่า เพศหญิงมีแนวโน้มในการเกิดความคิดฆ่าตัวตายมากกว่าเพศชาย ฉะนั้น ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีเพศแตกต่างกัน มีทัศนคติต่อความตาย ด้านความรู้คิดแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๓) จากผลการวิจัยพบว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีวุฒิการศึกษาแตกต่างกัน มีทัศนคติต่อความตาย โดยภาพรวมและรายด้าน ได้แก่ ด้านความรู้คิด และความรู้สึก แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ทั้งนี้เพราะ ผู้ที่มีการศึกษาในระดับต่างๆ ผ่านการฝึกทักษะการคิด การมอง เป็นต้น ด้วยเหตุผลและเป็นระบบในระดับนั้นๆ ต่างกัน ถ้าการศึกษาทำหน้าที่พัฒนามนุษย์ได้สมบูรณ์ ก็ประกันได้ว่าผู้ที่ได้รับการศึกษาจนได้รับวุฒิการศึกษาแล้ว ได้สะสมประมวลประสบการณ์เต็มขั้นวุฒิของตนๆ ฉะนั้น จึงทำให้ผู้ที่มีวุฒิการศึกษาแตกต่างกัน มีทัศนคติต่อความตายแตกต่างกัน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ ศฤงคาร คล้ายแขก^{๑๐๐} เรื่อง ศึกษาความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติเกี่ยวกับความปลอดภัยในการทำงานของพนักงานบริษัท ทีพีไอ โพลีน จำกัด (มหาชน) จังหวัดสระบุรี พบว่า ระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีทัศนคติเกี่ยวกับความปลอดภัยแตกต่างกัน

ผลการวิจัยนี้ยังพบอีกว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีผู้ที่มีวุฒิการศึกษาแตกต่างกันมีทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรมไม่แตกต่างกัน เพราะว่า ทัศนคติด้านความรู้คิด และความรู้สึกดังกล่าวก่อนนี้ แต่ละคนอาจจะมีความแตกต่างกันและอยู่ในขั้นไม่แสดงตัวออกมาเต็มที่ แต่ทัศนคติด้านพฤติกรรม เป็นการที่

^{๙๙} ประเวศต้นติพิวัฒนสกุล, “ความคิดฆ่าตัวตายนักเรียนมัธยมภาคเหนือ” , วารสารสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย, ๘ (ตุลาคม ๒๕๔๒-มกราคม ๒๕๔๓), หน้า ๘-๑๖.

^{๑๐๐} ศฤงคารคล้ายแขก, “ศึกษาความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติเกี่ยวกับความปลอดภัยในการทำงานของพนักงานบริษัท ทีพีไอ โพลีน จำกัด (มหาชน) จังหวัดสระบุรี”, วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๘), หน้า ๗๐-๗๗.

อินทรีย์ได้ตอบสนองต่อสิ่งเร้า คือ เป็นการกระทำออกมาเป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้^{๑๐๑} ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่างหลากหลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีลักษณะเป็นชุมชนแห่งกัลยาณมิตร ผู้ปฏิบัติจึงพยายามแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้อง เอื้อต่อการเจริญสติ ไม่ขัดแย้ง แปรกแยก หรือไม่เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่ม แม้จะมีความคิด ความรู้สึก ต่างกันบ้าง แต่ด้วยเหตุผลทางสังคมทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่างหลากหลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีที่มีวุฒิการศึกษาแตกต่างกัน จึงมีทัศนคติด้านพฤติกรรมไม่แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับ ศักดิ์ไทย สุรภิจักร^{๑๐๒} ที่กล่าวไว้ว่า ทัศนคติบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับสิ่งของ และบุคคลกับสถานการณ์ ฉะนั้น ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่างหลากหลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีที่มีวุฒิการศึกษาแตกต่างกัน จึงมีทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม ไม่แตกต่างกัน

๔) จากผลการวิจัยทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่างหลากหลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีสถานภาพแตกต่างกัน มีทัศนคติต่อความตายโดยภาพรวม และรายด้าน ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้สึก และด้านพฤติกรรม ไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะ ความตายเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับทุกคน ไม่ว่าจะมียุทธสถานภาพใด จะสมรส โสด หม้าย หรือหย่าร้าง ก็ต้องตายทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีทัศนคติด้านความรู้สึกและด้านพฤติกรรมต่อความตายไม่แตกต่างกัน สถานภาพในที่นี้แฝงนัยแห่งความหมายว่า มีหรือไม่มี ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคู่สมรส แต่นั่นเป็นเพียงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันชั่วขณะในภพหนึ่งเท่านั้น ถึงคราวตายก็ต้องแยกกันไปตามวาระที่มาถึง ดังพุทธภาษิตที่ว่า จะตายก็ไปคนเดียว จะเกิดก็มาคนเดียว ความสัมพันธ์ของสัตว์ทั้งหลาย ก็เพียงแค่ได้มาพบปะเกี่ยวข้องกันเท่านั้น^{๑๐๓} ฉะนั้น ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่างหลากหลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี มีสถานภาพแตกต่างกัน จึงมีทัศนคติต่อความตายโดยภาพรวม และรายด้าน ได้แก่ ด้านความรู้สึก และด้านพฤติกรรม ไม่แตกต่างกันผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ พิมพรัมมิล สุพรรณพงศ์^{๑๐๔} เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติในการ

^{๑๐๑} McGuire อ้างอิงใน ธนพรรณกลั่นเกสร, “บุคลิกภาพเก็บตัว-แสดงตัวกับทัศนคติต่อความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้สูงอายุ”, *ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๔-๓๕.

^{๑๐๒} ศักดิ์ไทยสุรภิจักร, *ทฤษฎีและปฏิบัติการทางจิตวิทยาสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะวิชาครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏสกลนคร, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๙-๒๑๐.

^{๑๐๓} ชู.ชา. (บาลี) ๒๗/๙๓/๒๔๙, ชู.ชา. (ไทย) ๒๗/๙๓/๓๖๙.

^{๑๐๔} พิมพรัมมิลสุพรรณพงศ์, “ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติในการปฏิบัติงานกับความพึงพอใจของพนักงานในโรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ”, *ภาคินพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทั่วไป*, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๘), หน้า ๗๖-๘๘.

ปฏิบัติงานกับความพึงพอใจของพนักงานในโรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ พบว่า พนักงานที่มีสถานภาพต่างกัน มีทัศนคติในการทำงานไม่แตกต่างกัน

ผลการวิจัยนี้ยังพบอีกว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ผู้มีสถานภาพแตกต่างกันมีทัศนคติต่อความตาย ด้านความรู้คิดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เพราะว่า ทัศนคติด้านความรู้คิด เป็นความรู้ความเข้าใจ ความคิด และความเชื่อของบุคคลต่อสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ต่างๆ เป็นเรื่องของแต่ละบุคคลจะประเมินค่าและตอบสนองต่างๆ กันไป ดังที่ เชฟเวอร์^{๑๐๕} กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบของทัศนคติด้านความรู้คิด (Cognitive Component) หมายถึง การรับรู้ของบุคคลเกี่ยวกับวัตถุหรือเหตุการณ์ต่างๆ รวมทั้งความเชื่อของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้านั้นด้วย ฉะนั้น ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีผู้มีสถานภาพแตกต่างกัน จึงมีทัศนคติต่อความตาย ด้านความรู้คิด แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๕) จากผลการวิจัยพบว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีอาชีพแตกต่างกัน มีทัศนคติต่อความตาย ทั้งโดยภาพรวม และรายด้านทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้คิด ด้านความรู้สึกรู้สึก และด้านพฤติกรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ทั้งนี้เพราะว่า อาชีพเป็นรูปแบบการทำงานที่แต่ละคนเลือกให้เข้ากับวิถีชีวิตของตน คนทั่วไปใช้ชีวิตส่วนใหญ่หมดไปกับอาชีพซึ่งมักพ่วงการงานที่จะต้องทำด้วยผู้ที่รู้จักหาประโยชน์เพื่อชีวิตที่ดีงามจึงต้องรู้จักใช้อาชีพหรือการงานที่ทำเนื่องด้วยอาชีพนั้นเป็นที่เรียนรู้ฝึกฝนตนเอง ไม่มั่วยุ่งหรือคิดแคบแค่งามหาเลี้ยงชีพเท่านั้น ที่ถูกควรใช้อาชีพเป็นโรงเรียนแห่งใหม่ที่กล่อมเกลาบ่มเพาะความรู้ ความคิดและสั่งสมประสบการณ์ให้ตน ผู้ประกอบอาชีพต่างกันจึงมีโอกาสฝึกฝนเรียนรู้แตกต่างกันออกไป บางคนประกอบอาชีพที่ต้องประสบพบเจอกับสถานการณ์เจียนตายหรือประกอบอาชีพที่เนื่องด้วยร่างไร้วิญญาณเป็นอาจินต์ แต่บางคนกลับประกอบอาชีพที่เสมือนอยู่ห่างไกลจากความตายหรือประกอบอาชีพที่เนื่องด้วยร่างกายที่สวยงามน่าชม กลายเป็นอาชีพที่ปิดบังตาปัญญาให้มองไม่เห็นความจริงของชีวิต เพราะแต่ละคนมีโอกาสนำมาเรียนศึกษาหาประสบการณ์ที่ได้จากการงานอาชีพแตกต่างกันดังกล่าวนี้นั้น ฉะนั้น ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีอาชีพแตกต่างกันจึงมีทัศนคติต่อความตาย

^{๑๐๕}Shaver อ้างอิงใน บุษราคัมธรรพ์, “ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเจตคติต่อการพนันของนักศึกษาชั้นมัธยมตอนต้นในโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด”, **ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑.

แตกต่างกัน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ สุชาติ จันทรณ^{๑๐๖} เรื่อง ทศนคติและพฤติกรรมของผู้บริโภคที่มีต่อการเข้าบูชาของคัจจตุคามรามเทพที่พบว่า ผู้บริโภคที่เข้าบูชาของคัจจตุคามรามเทพที่มีอาชีพแตกต่างกันจะมีปริมาณองค์จตุคามรามเทพที่ครอบครองแตกต่างกัน

๖) จากผลการวิจัยพบว่า ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีแตกต่างกัน มีทศนคติต่อความตาย ทั้งโดยภาพรวม และรายด้านทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้คิด ด้านความรู้สึก และด้านพฤติกรรม ไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมากหรือน้อย ไม่ได้เป็นเครื่องประกันว่าจะมีทศนคติทางบวก ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีจะพัฒนาทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีให้มีทศนคติทางบวกต่อความตาย คือ รู้เห็นความตายด้วยปัญญานั้นจะเกิดผลสำเร็จดังหมาย น่าจะเริ่มที่ความสนใจ ใส่ใจ ใฝ่รู้ และความเพียรพยายาม การสนใจ พอใจ ใฝ่รู้ รวมเรียกว่า ฉันทะ และถือว่าฉันทะเป็นจุดเริ่มต้นของธรรมทั้งหมด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ธรรมทั้งปวงมีฉันทะเป็นมูล^{๑๐๗} การมีความพอใจ ชอบใจ ใฝ่รู้ จะนำไปสู่การลงมือกระทำให้ได้ผลสำเร็จขึ้นมา ถ้าผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมีฉันทะแล้ว ก็เป็นเครื่องประกันได้ว่า จะรู้เข้าใจโลกและชีวิต นำไปสู่การมีทศนคติทางบวกต่อความตาย การศึกษาจากการศึกษาของ กัลยลักษณ์ อยู่เย็น^{๑๐๘} เรื่อง ศึกษาทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีพบว่า ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีด้วยความเต็มใจ จะมีความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา มีความศรัทธา ความเชื่อถือ และการถือปฏิบัติทางพุทธแตกต่างจากกลุ่มเยาวชนที่ไม่มีทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีฉะนั้น ทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีมีทศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายต่ำลงบ้าง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีแตกต่างกัน มีทศนคติต่อความตายไม่แตกต่างกัน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ

^{๑๐๖} สุชาติจันทรณ, “ทศนคติและพฤติกรรมของผู้บริโภคที่มีต่อการเข้าบูชาของคัจจตุคามรามเทพ”, สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๒-๑๙๓.

^{๑๐๗} อัง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๕๘/๘๕, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๘/๑๒๖.

^{๑๐๘} กัลยลักษณ์อยู่เย็น, “ศึกษาทศนคติของเยาวชนที่เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ณ วัดเขาพุทธโคดม อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๓๔-๑๔๔.

การศึกษาของ โรสเน่ ซัยพันธ์^{๑๐๙} เรื่อง การรับรู้ชีวิตและความตายของบุคลากรองค์กร
สาธารณสุขประโยชน์: กรณีศึกษาบุคลากรในมูลนิธิปอเต็กตึ๊ง ที่พบว่า บุคลากรองค์กรสาธารณสุข
มีประสบการณ์การทำงานแตกต่างกันมีการรับรู้ชีวิตและความตายไม่แตกต่างกัน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) องค์กรมีกิจกรรมเกี่ยวกับการเสนอแนะด้านความรู้คิด บุคลากรและผู้ที่เกี่ยวข้องกับ
ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
ควรเสนอหลักธรรมที่สนองตอบหรือเสนอต่อการคิดของด้านทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและ
ความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี เช่น หลักไตรลักษณ์ ความตายในฐานะ
เป็นมาร เป็นทุกข์ เป็นธรรมดาของธรรมชาติ เป็นต้น

๒) องค์กรมีกิจกรรมเกี่ยวกับการเสนอแนะด้านความรู้สึกรู้สึก บุคลากรและผู้ที่เกี่ยวข้องกับ
ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
ควรให้ความรู้เรื่องมรณสติ เช่น การจัดนิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตและความตาย จัดอบรม
กรรมฐานแบบมรณสติ เป็นต้น

๓) องค์กรมีกิจกรรมเกี่ยวกับการเสนอแนะด้านพฤติกรรม บุคลากรและผู้ที่เกี่ยวข้องกับ
ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
ควรขยายทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัด
นนทบุรีจากที่มีอยู่เดิมออกไป โดยอาจจะเพิ่มการปฏิบัติอสุภกรรมฐานทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจริตนิสัยของผู้
ปฏิบัติ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของการเจริญมรณสติและการฝึกพิจารณา
อภินิหารปัจเจกชนที่มีผลต่อทัศนคติต่อความตาย

๒) ควรศึกษาวิจัยเรื่องความเป็นไปได้ของการปรับทัศนคติต่อความตายของกลุ่มตัวอย่าง
อื่นๆ เช่น ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัด
นนทบุรี เป็นต้น

^{๑๐๙}โรสเน่ซัยพันธ์, “การรับรู้ชีวิตและความตายของบุคลากรองค์กรสาธารณสุขประโยชน์: กรณีศึกษา
บุคลากรในมูลนิธิปอเต็กตึ๊ง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีวิตและความตาย, (บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๙-๒๑๙.

๓) ควรนำทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีไปพัฒนาเป็นโปรแกรมแล้วทำการวิจัยเชิงทดลอง เพื่อตอบคำถามว่า ทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีสามารถพัฒนาทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรีด้านอัตลักษณ์พฤติกรรมหรือคุณลักษณะที่ต้องการของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดง. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๕.

_____ .พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ .ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส.กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและโรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

_____ .อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และโรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

_____ .ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและโรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กมลรัตน์ หล้าสูงษ์. จิตวิทยาการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ศรีเดชาการพิมพ์,

๒๕๒๘.

คณะสงฆ์วัดสามพราน. การปฏิบัติ หนึ่งทศวรรษ วัดสามพราน. นครปฐม : วัดสามพราน, ๒๕๓๘.

ธงชัย สันติวงษ์.การบริหารงานบุคคล. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕.

บรรยงค์ โตจินดา.องค์การและการจัดการ. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๔๓.

บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์,ศาสตราจารย์เกียรติคุณ.ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์.พิมพ์

ครั้งที่ ๙, กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๙.

ประเวศ ดันติพิวัฒนสกุล, “ความคิดฆ่าตัวตายนักเรียนมัธยมภาคเหนือ” , วารสาร

สุขภาพจิตแห่งประเทศไทย, ๘. ตุลาคม ๒๕๔๒-มกราคม ๒๕๔๓

ปราณี รามสูต. จิตวิทยาวัยรุ่น. กรุงเทพมหานคร : รุ่งวัฒนา, ๒๕๒๘.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์.จิตวิทยาการศึกษา.กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๒๕๔๔.

พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรสี). วิปัสสนาภูมิ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๔๘.

พระคุณฐิติ เมธงกูโร. บรรณธิการ. มรณสติ พุทธวิธีต้อนรับความตายด้วยสติและปัญญา. กรุงเทพมหานคร: ประสิทธิ์ สเดชันเนอริ, ๒๕๓๐.

_____ .ความตายในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร : เครือข่ายชาวพุทธเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคม, ๒๕๔๔.

พระธรรมโกศาจารย์ (ศ. ประยูร ธมฺมจิตฺโต).ดวงตาเห็นธรรม.พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระธรรมธีรราชฆาณิก (าณวโร).โลกที่ปณี. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๓๕.

พระธรรมธีรราชฆาณิก (าณสิทฺธิ).อุดมวิชา.พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙.

พระธรรมปิฎก (ป. อ.ปยุตฺโต).คู่มือชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :ศิริชัยการพิมพ์, ๒๕๔๗.

_____ . ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง. พิมพ์ครั้งที่ ๖๘. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๔๗.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.กรุงเทพมหานคร : สื่อตะวัน, ๒๕๔๕.

_____ . ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี.พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๔.

_____ . พุทธธรรม (ฉบับเดิม). พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๔.

_____ . พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . ระลึกถึงความตายและวิธีปฏิบัติให้ถูกต้องต่อความตาย.กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๙.

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ิตฺตวณฺโณ).บทธอบรมสมาธิภาวนา.พิมพ์ครั้งที่ ๓.กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔.

พระประชา ปสนฺธมฺโม. ธรรมะ ๔ ศาสนา ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย. กรุงเทพมหานคร : ที. เอ็น.พี. พรินต์ติ้ง, ๒๕๓๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์, ๒๕๕๑.

_____ . **มองธรรมถูกทางมีสุขทุกที่ เมื่อใจดีกายย่อมเป็นสุข**. กรุงเทพมหานคร :

ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). **วิปัสสนาที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๓๙.

พระไพศาล วิสาโล. **เหนือความตาย : จากวิกฤติสู่โอกาส**. นนทบุรี : ม.ป.ท., ๒๕๔๘.

พวงรัตน์ ทวีรัตน์, **การสร้างและพัฒนาแบบทดสอบผลสัมฤทธิ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนัก

ทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๐.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมรรคแปล**. ภาค ๒ ตอน ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรง

พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์

พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วิเชียร เกตุสิงห์. **ค่าเฉลี่ยการแปลความหมาย: เรื่องง่าย ๆ ที่บางครั้งก็อาจพลาดได้**.

ข่าวสารการวิจัยศึกษา, ๒๕๓๘.

วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ศรีเรือน แก้วกังวาล. รศ.ดร. **จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย (เล่ม ๑)**. พิมพ์ครั้งที่ ๗.

กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร. **ทฤษฎีและปฏิบัติการทางจิตวิทยาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. ภาควิชาพื้นฐาน

การศึกษา คณะวิชาครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏสกลนคร, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **นวโกวาท**. กรุงเทพมหานคร : นูพรีนท์,

๒๕๔๓.

สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ. **พฤติกรรมองค์การ : ทฤษฎีและการประยุกต์**. พิมพ์

ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

สุชา จันทรเฒ. **จิตวิทยาทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๔.

สุรางค์ไคว้ตระกูล. **จิตวิทยาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๔๑.

อภิธรรมมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกาฉบับแปลเป็นภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๗.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๘.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

นางกัลยลักษณ์ อยู่เย็น. “ศึกษาทัศนะของเยาวชนที่เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ณ วัดเขาพุทธโคดม อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

นายการุณจรรยา วงศ์. “การเปรียบเทียบทัศนคติ ความพึงพอใจ และแนวโน้มพฤติกรรมของผู้ชมรายการโทรทัศน์ทางสถานีโทรทัศน์ NBT และ THAI PBS ในเขตกรุงเทพมหานคร”. **สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒.

นางสาวขวัญตา บาลทิพย์, “ประสบการณ์การรับรู้เกี่ยวกับความตายของผู้ป่วยเอดส์ ณ วัดแห่งหนึ่งในภาคใต้”, **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๔๑.

นายจักรินทร์ พริ้งทองฟู, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อปัญหาการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน สายสามัญ เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ๑ สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ”, **ปริญญาณิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๖.

นายจิรเวท พูนภูมิกุล, “การศึกษาความวิตกกังวลและแนวทางในการเผชิญความวิตกกังวลของผู้ป่วยโรคเบาหวาน”, **ปริญญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการแนะแนว**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๗.

นายชัยรัตน์ ทองใบ, “การเปรียบเทียบผลการเรียนด้วยบทเรียนบนเครือข่ายที่มีต่อการเรียนรู้ของนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน”. **ปริญญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙.

สิปตำรวจเอกขวลิต อนันตรังสี, “ทัศนคติของประชาชนต่อการปฏิบัติหน้าที่ในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมของตำรวจสถานีตำรวจภูธร อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๖

นางฐิติรัตน์ รักษ์ใจตรง. “ศึกษาการใช้อาณาปนาสติภาวนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเสถียรธรรมสถาน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

นางสาวณัฐยา วาสิงหน. “ความหมายของความตาย : การตีความตามพุทธปรัชญา”.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

นายณกุลย์ศิริ, “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจในการเรียนภาษาญี่ปุ่น ในสถาบันการศึกษา เอกชน กรุงเทพมหานคร”, **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชา จิตวิทยาการศึกษา,** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๖.

ศาสตราจารย์ ดร. ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคนอื่นๆ, **ความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย : การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต,** คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๐.

นางดารณี ภัทรมังกร. “สิทธิของบุคคลในการแสดงความจำนงที่จะตายอย่างสงบ”.

วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘.

นางชนพรรณ กลั่นเกษร. “บุคลิกภาพเก็บตัว-แสดงตัว กับทัศนคติต่อความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้สูงอายุ”. **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชา จิตวิทยาพัฒนาการ.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑.

นางสาวธิดิตา คงสวัสดิ์, “ความพึงพอใจของนักศึกษาผู้ใหญ่ที่มีต่อหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน” **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ,** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔.

นายนพรัตน์ นาชาสิงห์, “การศึกษาเปรียบเทียบทักษะทางสังคมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ จังหวัดสุโขทัย ที่มีระดับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านพรหมวิหารสี่ และประสบการณ์ทางสังคมแตกต่างกัน”, **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา,** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑

นางสาวนวัตโมกษะเวส. “ปัจจัยที่ส่งผลต่อทัศนคติในการให้บริการของพยาบาลวิชาชีพ ศูนย์การแพทย์ โรงพยาบาลกรุงเทพ”. **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑.

นางสาวนพร มุสิกทอง, “ทัศนคติและแนวโน้มพฤติกรรมของผู้ปกครองที่มีต่อการเรียนดนตรีที่โรงเรียนดนตรีมีฟ้า สังกัดบริษัท จีเอ็มเอ็ม แกรมมี่ จำกัด (มหาชน)”, **สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด,** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙.

นายันทวิทย์ เฟ้ามหานาคะ. “ปัจจัยที่ส่งผลเจตคติต่อการประกอบวิชาชีพคหกรรมศาสตร์ของ นักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร วิทยาเขตโชติเวช เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร”. **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘.**

นางสาวนารี พิมพ์บำรุงธรรม. “เจตคติต่อความตายกับภาวะซึมเศร้าของผู้ดูแลเด็กกำพร้าที่ติดเชื้อ เอชไอวี ในสถานสงเคราะห์ จังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาสุขภาพจิตและการพยาบาลจิตเวช. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.**

นางบุญเรือน เทียรทอง. “ทัศนคติและความเข้าใจต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับ อริยมรรคมีองค์ ๘ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : ศึกษาเฉพาะกรณี โรงเรียนโพธิสารพิทยากร เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).**

นางสาวบุษราคัม ฐุพันธ์. “ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเจตคติต่อการพนันของนักศึกษาชั้นมัธยม ดอนตันในโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดร้อยเอ็ด”. **ปริญญาานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๔.**

นายปรเมศร์ กลิ่นหอม. “ผลของการฝึกวิปัสสนาแบบ “ปัญญาอบรมใจ” ต่อการลดความเครียด : กรณีศึกษาเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลศรีสะเกษ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา บัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.**

นายประจวบ แส่นกลาง. “บทบาทพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระที่มีต่อสังคมอีสานเหนือ : ศึกษา กรณีสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต”. **ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๑.**

นายประพนธ์ ชูจำปา. “ปัจจัยที่ส่งผลต่อเจตคติต่อการเรียนในหลักสูตรธรรมศึกษาของนักเรียน โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี”. **ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิตสาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา. บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒.**

นายปรีศ กิตติธีระศักดิ์. “ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยคัดสรรกับความคิดฆ่าตัวตายของผู้ติด เชื้อเอชไอวี/ผู้ป่วยโรคเอดส์”. **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวช. คณะพยาบาลศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.**

นางเปมิตาร์ทองส่งโสม. “ทัศนคติของผู้นำชุมชนต่อผู้ติดเชื้อเอชไอวี และผู้ป่วยเอดส์ :

กรณีศึกษาบ้านแพะเจริญ ตำบลนาทราย อำเภอสี จังหวัดลำพูน”. **การค้นคว้าแบบ
อิสระสาธิตศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๔๙.

นางสาวผุสดี ตั้งจิตนุกุล. “ทัศนคติที่มีต่อความรักของวัยรุ่น”. **การค้นคว้าแบบอิสระศึกษาศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว**. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

นางสาวพรพรรณ จีระวงศ์ศิริ. “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติต่อการทำงานของบุคลากรที่
ปฏิบัติงานกับคนพิการ ในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”. **สารนิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๗.

พระครูพิสุทธิพัฒน์พิธาน (ประพันธ์ ภาทูลศิริ). “การศึกษาพิธีกรรมงานศพในจังหวัดลำปาง และ
อิทธิพลจากพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๘.

พระณัฐกิตติ อนารโท (ผุยเหง้า). “ศึกษาหลักมรณสติในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหานิพนธ์ มหามมรฤทธิโต (แสงแก้ว). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวการปฏิบัติกรรมฐาน
ของหลวงพ่อกุศล จิตตสุโข และพุทธทาสภิกขุ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาประยูร สุยะใจ, “องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อปัญหาการเรียนภาษาอังกฤษของนิสิตคณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ เขตพระนคร
กรุงเทพมหานคร”, **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยา
การศึกษา**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘.

พระมหาขยงยุทธ พลมัน. “แนวทางการปฏิบัติปฐวีกสิณกรรมฐาน : กรณีศึกษาผู้ปฏิบัติ
ปฐวีกสิณในมูลนิธิสุวรรณโคมคำ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา**. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑.

พระมหาวรเชษฐ รมจันทร์อินทร์. “ปัญหาการเรียนของนิสิตสาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาธุรกิจศึกษา**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๖.

พระมหาวันชัย ทุมมชโย (ช่วงสำโรง). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความตาย ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน). “ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธรรมนิเทศ**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาสุเนตร สุเนโตโต (แก้วขวาน้อย). “การศึกษาความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริการการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๗.

นางพัชนี มานะวานิชเจริญ. “ทัศนคติและพฤติกรรมเกี่ยวกับเรื่อง บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ของพุทธศาสนิกชนไทยรุ่นใหม่: ศึกษาเฉพาะกรณีนักศึกษาชมรมพุทธศาสน์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ในเขตกรุงเทพมหานคร”. **สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.

นางสาวพิมพ์รามีล สุพรรณพงศ์ “ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติในการปฏิบัติงานกับความพึงพอใจของพนักงานในโรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ”. **ภาคินพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทั่วไป**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๘.

นางภัทรวรรณบุญโยประการ, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อแรงจูงใจในการเข้าเรียนแพทย์ โดยวิธีสอบตรงของนักศึกษาแพทย์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล”, **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาจิตวิทยาการศึกษา**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘.

นางสาวมธุริน วรศักดิ์. “ปัจจัยทางชีวสังคม ทัศนคติต่อการเกษียณอายุ และบุคลิกภาพกับการเตรียมตัวก่อนการเกษียณอายุทำงาน”. **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐.

นางสาวมัทนียา กายแก้ว. “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติต่อการเลือกคู่ครองเป็นชาวต่างชาติของหญิงไทยในจังหวัดหนึ่ง ประเทศไทย”. **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เมธีรัตน์ นวาศุขย์. “ทัศนะของนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในจังหวัดนครราชสีมาเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และชีวิตหลังความตาย”. **รายงานการวิจัย สาขาวิชาปรัชญา**. สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๔.

นางยุพกานต์ตันตเกตุ. “ธรรมที่เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน”. **สารนิพนธ์ ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

นางสาวเรณู ขวัญเย็น. “การศึกษาพฤติกรรมการพยายามฆ่าตัวตายของวัยรุ่นในจังหวัดนนทบุรี”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวัดและประเมินผล การศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.

นางโรศะณี ชัยพันธ์. “การรับรู้ชีวิตและความตายของบุคลากรองค์กรสาธารณสุขประโยชน์: กรณีศึกษาบุคลากรในมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีวิตและความตาย**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

นางสาวลดารัตน์ สาภินันท์. “ภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุและการเตรียมตัวเกี่ยวกับความตายของผู้สูงอายุ”. **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลผู้สูงอายุ**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

นางสาววรรณิ์ สอนพานิช, “องค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจเลือกศึกษาต่อของนักศึกษาระดับประกาศนียบัตร สาขาวิชาพาณิชยการวิทยาลัย สังกัดกองอาชีวศึกษา เขตกรุงเทพมหานคร”, **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาธุรกิจศึกษา**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๖.

นางสาววราภรณ์ ชื้อประดิษฐ์กุล. “ความรู้และทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์”. **รายงานการวิจัย โปรแกรมวิชานิติศาสตร์**. คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, ๒๕๔๕.

นางสาววันทิวา วัฒนะโชติ, “การสื่อสารบอกความจริงเกี่ยวกับภาวะใกล้ตายตามการรับรู้และการปฏิบัติงานของพยาบาลในหออภิบาลผู้ป่วยหนัก”, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์ มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

นางสาววันนิสา งามบัวทอง. “ทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิกที่มีต่อวารสารวิชาการด้านบัญชีและภาษีอากรของบริษัท สำนักพัฒนาการบริหาร จำกัด”. **สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ.บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐.**

นายศฤงคาร คล้ายแขก. “ศึกษาความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติเกี่ยวกับความปลอดภัยในการทำงานของพนักงานบริษัท ทีพีไอ โพลีน จำกัด (มหาชน) จังหวัดสระบุรี”. **วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารธุรกิจ.บัณฑิตศึกษา.มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๘.**

นางศศิธร เกสรมาศ. “หลักการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุชาวต่างประเทศที่เข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดป่านานาชาติกับวัดปากน้ำภาษีเจริญ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.**

นายสถาพร คงอ่ำ. “ทัศนคติของเจ้าหน้าที่ ที่มีผลต่อความจงรักภักดีต่อองค์กร สถาบันมะเร็งแห่งชาติ”. **สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑.**

นายสมนึก ดีหะสิงห์, “ปัญหาการเรียนการสอนของนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาวิชาเอกธุรกิจศึกษา ในโครงการความร่วมมือทางวิชาการมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒกับโรงเรียนพนิชยการเพชรบุรีบริหารธุรกิจ”, **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาธุรกิจศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๖.**

นายสุชาติ จันทรมณี. “ทัศนคติและพฤติกรรมของผู้บริโภคที่มีต่อการเข้าบูชาองค์จุฑามารามเทพ”. **สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด.บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑.**

นางสาวสุนิสา สุขตระกูล. “ความต้องการในภาวะสูญเสียและเศร้าโศกของสมาชิกในครอบครัวผู้ป่วยภาวะใกล้ตาย”. **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสุขภาพจิตและการพยาบาลจิตเวช. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.**

นางสุวรรณา วุฒิธณฤทธิ์. “ปัจจัยที่เป็นตัวทำนายความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตายของผู้สูงอายุ ในจังหวัดชลบุรี”. **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลผู้สูงอายุ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๔.**

นายเสริมสุข อนันตพงษ์, “การนำกฎแห่งกรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำรงชีวิตของ
 นักศึกษาการศึกษาออกโรงเรียน หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช
 ๒๕๔๔ ในเขตกรุงเทพมหานคร”, **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต
 สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
 ๒๕๕๑.

นางสาวเสาวนิต ผลุงกระโทก. “การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อการส่งเสริมสุขภาพจิต :
 หลักสูตร การพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์
 มหาบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ**. บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

นางสาวอมรรัตน์ ศรีเจริญวรรณ. “ปัจจัยที่ส่งผลต่อทัศนคติต่อการเรียนวิชาภาษาอังกฤษของ
 นักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนวัดประตู่ธรรมมาธิปไตย เขตบางซื่อ
 กรุงเทพมหานคร”. **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยา
 การศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๖.

นางอภาภรณ์ ไชยประสิทธิ์, “การศึกษาพัฒนาการเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์ตาม
 แนววิถีพุทธ: กรณีศึกษาโรงเรียนทอสี”, **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต
 สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
 ๒๕๕๑.

นายเอกพจน์ เดชวงศ์ญา. “การศึกษาความเชื่อและพิธีเกี่ยวกับความตายของชาวอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
 ไทยศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙.

(๓) สารนิเทศจาก World Wide Web (www)

<http://www.84000.org/supatipanno/history.html>, October2009.

๒. ภาษาอังกฤษ :

(I). Books :

Baker, B.A., Hannon, N, and Russell, N,A, **Death and Dying and Dying Individuals
 and Institutions**. New York : John Wiley and Son, 1982.

Blaxter, M. **Health and Lifestyle**. London and New York : Routledge, 1990.

dang, Laurence, **Mosby's Medical & Nursing Dictionary**. St. Louis: The C.V.Mosby
 Company, 1983.

Jones, Harold E. 1970. **Personality Development in Children**. Austin: University of Texas.

Kane, B. **Children's Concepts of Death**. University of Cincinnati, 1975.

Kubler-Ross, G. **On death and dying**. New York : Macmillan, 1996.

Schiffman, Leon G.; and Leslie Lazar Kanuk. **Consumer Behavior**. 7th edition New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 2000

Stephen P. Elliott, **Webster's New World Encyclopedia**. New York : Prentice Hall, 1990.

Stuart, G.W., and Sundeen, S.J. **Principle and Practice of Psychiatric Nursing**. St. Louis: The C.V. Mosby Company, 1983.

Yamane, Taro. **Statistic and Introduction Analysis**. New York : Haper and Row, 1967.

(II) Articles :

Nagy,M.,**"The child's Theories Concerning Death"**. The Journal of Genetic Psychology, Vol.173 : 1948.

(III) Dissertations :

Melear,J.D. **"Children's Conception of Death"**. Dissertation Abstract International. Section B), Vol.33: 1972.

Chiler, p. and Wimmer, M. **"The Concept of Death in Early Childhood"**. Child Development, Vol. 42: 1971.

McIntire, M., Angle, C.R. and Struempfer. L.J. "The Concept of Death in Midwestern Children and Youth". **American Journal of Diseases of Children**, Vol. 42 ; 1971.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบทดสอบเพื่อการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เพื่อใช้ในการวิจัยเรื่องทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย

ตำบลปลายบาง

อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

แบบสอบถามฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตายตามหลักพุทธศาสนา คำตอบของผู้ตอบแบบสอบถามไม่มีข้อใดผิดหรือถูก ในการตอบแบบสอบถามไม่ต้องลงชื่อไว้ในแบบสอบถามและข้อมูลที่ได้ผู้วิจัยจะนำไปใช้เพื่อประโยชน์ทางวิชาการเท่านั้น

จึงขอเชิญผู้ตอบแบบสอบถามตอบให้ตรงกับความรู้สึกและความคิดเห็นให้มากที่สุด โปรดตอบให้ครบทุกข้อ คำตอบของท่านใช้เป็นประโยชน์ในการศึกษา ผู้ศึกษาถือว่าเป็นความลับจะไม่ใช้ในที่เปิดเผย

แบบสอบถามฉบับนี้มี ๒ ตอน ได้แก่

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามข้อมูลทั่วไป จำนวน ๖ ข้อ

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามทัศนคติชีวิตและความตาย จำนวน ๔๑ ข้อ

พระวิชิตพงศ์ อมโร (สัตยาภิรมย์)

นิสิตระดับปริญญาโท สาขาชีวิตและความตาย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามข้อมูลทั่วไป

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน ☐ หน้าข้อความแต่ละข้อ และเติมข้อความในช่องว่าง ให้ตรงกับความเป็นจริงของท่าน

(๑) เพศ

☐ ชาย

☐ หญิง

(๒) อายุ

☐ น้อยกว่า ๑๕ ปี

☐ ๑๖ – ๒๐ ปี

☐ ๒๑ – ๒๕ ปี

☐ มากกว่า ๒๕ ปี

(๓) รายได้ต่อเดือน

☐ น้อยกว่า ๕,๐๐๐ บาท

☐ ตั้งแต่ ๕,๐๐๐ – ๑๐,๐๐๐ บาท

☐ มากกว่า ๑๐,๐๐๑ บาท

(๔) ระดับการศึกษา

☐ ต่ำกว่ามัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า

☐ มัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า

☐ อนุปริญญาหรือปริญญาตรี

☐ สูงกว่าปริญญาตรี

(๕) สถานภาพ

☐ โสด

☐ หม้าย

☐ สมรส

☐ หย่าร้าง

(๖) อาชีพ

☐ นักเรียน/นักศึกษา

☐ ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ

☐ รับจ้าง

☐ พนักงานบริษัทเอกชน

☐ ธุรกิจส่วนตัว

☐ อื่นๆ

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามทัศนคติต่อความตาย

คำชี้แจง แบบสอบถามนี้เป็นแบบสอบถามความรู้สึนึกคิดทั่วไปเกี่ยวกับความตาย ขอให้ท่านอ่านข้อความในแต่ละข้ออย่างละเอียด แล้วตอบคำถามโดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องระดับทัศนคติ ที่ตรงกับข้อเท็จจริงของท่านมากที่สุดเพียงคำตอบเดียวในแต่ละข้อ

ข้อกำหนด

เห็นด้วยอย่างยิ่ง	หมายถึง	ข้อความนั้นตรงกับข้อเท็จจริงของท่านในระดับมากที่สุด
เห็นด้วย	หมายถึง	ข้อความนั้นตรงกับข้อเท็จจริงของท่านในระดับมาก
ไม่แน่ใจ	หมายถึง	ข้อความนั้นตรงกับข้อเท็จจริงของท่านในระดับปานกลาง
ไม่เห็นด้วย	หมายถึง	ข้อความนั้นตรงกับข้อเท็จจริงของท่านในระดับน้อย
ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	หมายถึง	ข้อความนั้นตรงกับข้อเท็จจริงของท่านในระดับน้อยที่สุด

ข้อที่	ทัศนคติต่อความตาย	ระดับทัศนคติ				
		เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง
(๑)	ความเชื่อในการช่วยเหลือผู้บาดเจ็บระยะสุดท้ายทำให้รู้ว่าชีวิตนี้ไม่แน่นอน เมื่อจากไปก็เอาสิ่งใดไปไม่ได้					
(๒)	ท่านเกิดอาการกลัวตายเมื่อได้ยินคนเล่าถึงคนตายอย่างสยดสยอง					
(๓)	ท่านไม่กล้าเข้าใกล้คนที่ป่วยระยะสุดท้ายเพราะกลัวจะมีภาพติดตาไปนาน					
(๔)	เมื่อท่านคิดถึงเรื่องการตายหรือการเตรียมพร้อมต่อการตาย ทำให้ตั้งใจกระทำความดีเพิ่มขึ้น					
(๕)	ท่านเตรียมสังฆาฏาติ ทำพินัยกรรม เตรียมงานศพไว้ก่อนเพื่อความสบายใจ					
(๖)	ท่านคิดว่าการเตรียมตัวตายเป็นलगร้ายต่อชีวิต					
(๗)	ท่านเข้าใจว่าชีวิตและความตายเป็นของคู่กัน					
(๘)	เมื่อเข้าใจว่าชีวิตล้วนเป็นทุกข์แล้ว ก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะต้องยื้อชีวิตไว้					
(๙)	ท่านเห็นว่าความตายไม่ใช่สัญลักษณ์ของการสูญเสีย					
(๑๐)	แม้ว่าจะประสบทุกข์ร้อนขนาดไหนก็ไม่อยากตาย					
(๑๑)	ท่านไม่ชอบฟังธรรมจากพระสงฆ์ที่แสดงถึงเรื่องความ					

ข้อที่	ทัศนคติต่อความตาย	ระดับทัศนคติ				
		เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง
	ตาย					
(๑๒)	ท่านเห็นว่าคนในวัยชราตาย เป็นการตายในเวลาอันสมควร แต่คนวัยอื่นตายลงเป็นการตายในเวลายังไม่สมควร					
(๑๓)	ท่านเศร้าโศกเสียใจ หดหู่ สลดใจ อยู่นานที่ต้องสูญเสียญาติพี่น้อง					
(๑๔)	เมื่อมีผู้เชิญไปร่วมงานศพท่านมักจะปฏิเสธเพราะไม่อยากเผชิญกับความตาย					
(๑๕)	ท่านไม่เชื่อว่าบุคคลที่ตายเพราะอุบัติเหตุ นั้น เป็นเพราะสิ่งกรรมและหมดอายุ					
(๑๖)	ท่านไม่ชอบไปร่วมงานพิธีศพ เพราะถือเป็นเรื่องอัปมงคล					
(๑๗)	ท่านต้องการเผชิญความตายอย่างสงบจึงกระทำความดีมาตลอด					
(๑๘)	เมื่อใดก็ตามที่ได้อ่านข่าวที่มีภาพการตายจากอุบัติเหตุ จะทำให้ข้าพเจ้าไม่กล้าเดินทางไปนาน					
(๑๙)	ท่านเห็นว่าความตายไม่ใช่ธรรมชาติของชีวิต					
(๒๐)	ท่านไม่ได้เตรียมตัวเผชิญกับความตายเพราะเป็นการแข่งตัวเอง					
(๒๑)	ท่านชอบฟังเรื่องเล่าเกี่ยวกับความตาย					
(๒๒)	ท่านชอบไปงานศพเพราะจะได้เจริญมรณสติบ่อยๆ					
(๒๓)	ท่านคิดว่าเกิดกับตายไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเลย					
(๒๔)	ท่านยินดีรับฟังธรรมะเกี่ยวกับความตายเพราะจะทำให้มองเห็นสัจธรรมมากยิ่งขึ้น					
(๒๕)	ท่านสนใจอยากรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับความตาย					
(๒๖)	ท่านสนใจเรื่องเจริญมรณสติเพราะเป็นเรื่องใกล้ตัว					
(๒๗)	ท่านรู้สึกว่า ความตายเป็นปรากฏการณ์ที่น่ากลัว					
(๒๘)	อายุยิ่งมากขึ้น ท่านยังไม่รู้สึกกลัวความตายเพราะผ่านประสบการณ์ชีวิตมามาก					

ข้อที่	ทัศนคติต่อความตาย	ระดับทัศนคติ				
		เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง
(๒๙)	ท่านคิดว่าการพูดถึงความตายเป็นเรื่องอับมงคล					
(๓๐)	ถ้ามีหนังสือจำนวนมากให้เลือกอ่าน ท่านจะหลีกเลี่ยงไม่อ่านหนังสือเกี่ยวกับความตาย					
(๓๑)	ท่านชอบเล่าเรื่องเกี่ยวกับความตายให้ผู้อื่นฟังเป็นประจำ					
(๓๒)	ท่านกังวลใจที่มีญาติป่วยอยู่ในระยะสุดท้ายของชีวิต					
(๓๓)	ท่านคิดว่าใครๆ ก็หลีกเลี่ยงความตายไม่พ้น					
(๓๔)	ท่านพยายามไม่ดูภาพศพเป็นอันขาดเพราะจะทำให้ฝันร้าย					
(๓๕)	เมื่อทำบุญประจำปีให้แก่ผู้เสียชีวิตจำนวนมาก ท่านเศร้าสลดใจต่อจำนวนผู้จากไป					
(๓๖)	ท่านจะไม่วางแผนจัดการพิธีศพตนเองเลยเพราะกลัวจะมีชีวิตสั้น					

(๓๗)	ท่านฝึกปฏิบัติซิกข์ยอมตายตามที่วัดสามพรานสอนเสมอ เพราะเชื่อว่าการเตรียมตัวตายช่วยให้ได้ตายดี					
(๓๘)	ท่านไม่ชอบไปเยี่ยมผู้ป่วยเรื้อรังเพราะกลัวว่าจะต้องเห็นเขาจากไป					
(๓๙)	ท่านมักจะสนทนาเกี่ยวกับความตายกับภักขณมิตร เพราะจะทำให้ลดความกลัวตายลง					
(๔๐)	ท่านคิดว่าไม่มีใครทราบวันตายของตนเองแต่มีสิทธิ์เลือกวิธีการตายได้					
(๔๑)	ท่านไปพบพระเพื่อสนทนาธรรมเกี่ยวกับความตาย					

ภาคผนวก ข
แบบสอบถาม (IOC)

ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) เพื่อการวิจัย
เรื่องทัศนคติของพุทธศาสนิกชนต่อชีวิตและความตาย ตำบลปลายบาง
อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

ข้อที่	ทัศนคติด้านหลักธรรมพุทธศาสนา	ผลการพิจารณา					รวม	IOC
		๑	๒	๓	๔	๕		
ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้คิด								
(๑)	ความเชื่อในการช่วยเหลือดูแลผู้บาดเจ็บระยะสุดท้าย ทำให้รู้ว่าชีวิตนี้ไม่แน่นอน เมื่อจากไปก็เอาสิ่งใดไปไม่ได้	+๑	+๑	๐	+๑	+๑	๔	๐.๘๐
(๔)	เมื่อท่านคิดถึงการตายหรือการเตรียมพร้อมต่อการตาย ทำให้ตั้งใจกระทำความดีเพิ่มขึ้น	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๗)	ท่านเข้าใจว่าชีวิตและความตายเป็นของคู่กัน	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๙)	ท่านเห็นว่าความตายไม่ใช่สัญลักษณ์ของการสูญเสีย	+๑	+๑	+๑	๐	+๑	๔	๐.๘๐
(๑๒)	ท่านเห็นว่าคนในวัยชราตาย เป็นการตายในเวลาอันสมควร แต่คนวัยอื่นตายลงเป็นการตายในเวลายังไม่สมควร	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๑๕)	ท่านไม่เชื่อว่าบุคคลที่ตายเพราะอุบัติเหตุ นั้น เป็นเพราะสัจธรรมและหมดอายุ	+๑	+๑	-๑	+๑	+๑	๓	๐.๖๐
(๑๙)	ท่านเห็นว่าความตายไม่ใช่ธรรมชาติของชีวิต	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๒๓)	ท่านคิดว่าเกิดกับตายไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเลย	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๒๙)	ท่านคิดว่าการพูดถึงความตายเป็นเรื่องอับมงคล	+๑	๐	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๘๐
(๓๓)	ท่านคิดว่าใครๆ ก็หลีกเลี่ยงความตายไม่พ้น	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐

ข้อที่	ทัศนคติด้านหลักธรรมพุทธศาสนา	ผลการพิจารณา					รวม	IOC
		๑	๒	๓	๔	๕		
(๔๐)	ท่านคิดว่าไม่มีใครทราบวันตายของตนเอง แต่มีสิทธิ์เลือกวิธีการตายได้	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
ทัศนคติต่อความตายด้านความรู้สึก								
(๒)	ท่านเกิดอาการกลัวตายเมื่อได้ยินคนเล่าถึงคนตายอย่างสยดสยอง	+๑	+๑	+๑	๐	+๑	๔	๐.๘๐
(๓)	ท่านไม่กล้าเข้าใกล้คนที่ป่วยระยะสุดท้าย เพราะกลัวจะมีภาพติดตาไปนาน	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๖)	ท่านคิดว่าการเตรียมตัวตายเป็นलगร้ายต่อชีวิต	+๑	+๑	+๑	-๑	+๑	๓	๐.๖๐
(๘)	เมื่อเข้าใจว่าชีวิตล้วนเป็นทุกข์แล้ว ก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะต้องยื้อชีวิตไว้	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๑๐)	แม้ว่าจะประสบทุกข์ร้อนขนาดไหนก็ไม่อยากตาย	-๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๓	๐.๐๖
(๑๑)	ท่านไม่ชอบฟังธรรมจากพระสงฆ์ที่แสดงถึงเรื่องความตาย	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๑๓)	ท่านเศร้าโศกเสียใจ หดหู่ สลดใจ อยู่นาน ที่ต้องสูญเสียญาติพี่น้อง	+๑	+๑	+๑	-๑	+๑	๓	๐.๐๖
(๑๖)	ท่านไม่ชอบไปร่วมงานพิธีศพ เพราะถือเป็นเรื่องอับมงคล	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๐๘
(๑๗)	ท่านต้องการเผชิญความตายอย่างสงบจึงกระทำความดีมาตลอด	+๑	+๑	-๑	+๑	+๑	๓	๐.๐๖
(๑๘)	เมื่อใดก็ตามที่ได้อ่านข่าวที่มีภาพการตายจากอุบัติเหตุ จะทำให้ข้าพเจ้าไม่กล้าเดินทางไปนาน	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๒๑)	ท่านชอบฟังเรื่องเล่าเกี่ยวกับความตาย	+๑	+๑	-๑	๑	+๑	๓	๐.๐๖
(๒๒)	ท่านชอบไปงานศพเพราะจะได้เจริญมรณสติบ่อยๆ	+๑	+๑	+๑	๐	+๑	๔	๐.๐๘
(๒๔)	ท่านยินดีรับฟังธรรมะเกี่ยวกับความตาย เพราะจะทำให้มองเห็นสังขารมากยิ่งขึ้น	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๒๕)	ท่านสนใจอยากรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับความตาย	+๑	+๑	+๑	-๑	+๑	๓	๐.๐๖
(๒๗)	ท่านรู้สึกว่ ความตายเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่น่ากลัว	+๑	-๑	+๑	+๑	+๑	๓	๐.๖๐
(๒๘)	อายุยิ่งมากขึ้น ท่านยังไม่รู้สึกกลัวความ	+๑	+๑	๐	-๑	+๑	๔	๐.๐๘

ข้อที่	ทัศนคติด้านหลักธรรมพุทธศาสนา	ผลการพิจารณา					รวม	IOC
		๑	๒	๓	๔	๕		
	ตายเพราะผ่านประสบการณ์ชีวิตมามาก							
(๓๑)	ท่านชอบเล่าเรื่องเกี่ยวกับความตายให้ผู้อื่นฟังเป็นประจำ	+๑	+๑	+๑	-๑	+๑	๓	๐.๐๖
(๓๒)	ท่านกังวลใจที่มีญาติป่วยอยู่ในระยะสุดท้ายของชีวิต	๐	+๑	+๑	+๑	+๑	๔	๐.๐๘
(๓๕)	เมื่อทำบุญประจำปีให้แก่ผู้เสียชีวิตจำนวนมาก ท่านเศร้าสลดใจต่อจำนวนผู้จากไป	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๓๘)	ท่านไม่ชอบไปเยี่ยมผู้ป่วยเรื้อรังเพราะกลัวว่าจะต้องเห็นเขาจากไป	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
ทัศนคติต่อความตายด้านพฤติกรรม								
(๕)	ท่านเตรียมสังฆาฏิ ทำพินัยกรรมเตรียมงานศพไว้ก่อนเพื่อความสบายใจ	-๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๓	๐.๐๖
(๑๔)	เมื่อมีผู้เชิญไปร่วมงานศพท่านมักจะปฏิเสธเพราะไม่อยากเผชิญกับความตาย	+๑	+๑	+๑	-๑	+๑	๓	๐.๐๖
(๒๐)	ท่านไม่ได้เตรียมตัวเผชิญกับความตาย เพราะเป็นการแข่งตัวเอง	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๒๖)	ท่านสนใจเรื่องเจริญมรณสติเพราะเป็นเรื่องใกล้ตัว	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๓๐)	ถ้ามีหนังสือจำนวนมากให้เลือกอ่าน ท่านจะหลีกเลี่ยงไม่อ่านหนังสือเกี่ยวกับความตาย	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๓๔)	ท่านพยายามไม่ดูภาพศพเป็นอันขาด เพราะจะทำให้ฝันร้าย	-๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๓	๐.๐๖
(๓๖)	ท่านจะไม่วางแผนจัดการพิธีศพตนเองเลย เพราะกลัวจะมีชีวิตสั้น	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๓๗)	ท่านฝึกปฏิบัติชักซ้อมตายตามที่วัดสามพรานสอนเสมอ เพราะเชื่อว่าการเตรียมตัวตายช่วยให้ได้ตายดี	+๑	+๑	-๑	+๑	+๑	๓	๐.๐๖
(๓๙)	ท่านมักจะสนทนาเกี่ยวกับความตายกับภักขณมิตร เพราะจะทำให้ลดความกลัวตายลง	+๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๕	๑.๐๐
(๔๑)	ท่านไปพบพระเพื่อสนทนาธรรมเกี่ยวกับความตาย	-๑	+๑	+๑	+๑	+๑	๓	๐.๐๖

ภาคผนวก ค

หนังสือออกในการดำเนินวิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระวิจิตพงศ์ อมโร (สัตยาภิรมย์)
วัน / เดือน / ปีเกิด	: ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๔
สถานที่เกิด	: กรุงเทพมหานคร
การศึกษา	: ๒๕๕๗ พุทธศาสตรบัณฑิต (พุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
	: ๒๕๕๕ นักธรรมเอก
อุปสมบท	: ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๑ พระอุปัชฌาย์ พระครูนนทวิวัฒน์ พระกรรมวาจาจารย์ พระมหาอุตร จานิสโร พระอนุสาวนาจารย์ พระมหากำพล คุณงกโร
สังกัด	: วัดแพรง
ที่อยู่ปัจจุบัน	: ๑ หมู่ ๔ ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย นนทบุรี